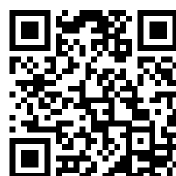
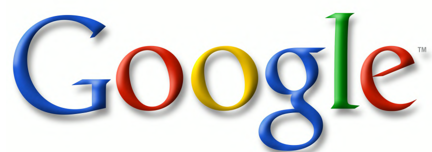
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

http://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

Digitized by Google

20 bd. i 10 dele
120.-

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

ANDET BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1893—94

Digitized by Google

Digitized by Google

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

Bidragydere i dette bind:

Bergman, J., lektor, dr. phil. Venersborg.
Bruun, Georg, førstelærer, cand. mag. Kolding.
Christensen Schmidt, C. P., professor, fhv. kollaborator. København.
Drachmann, A. B., docent, dr. phil. København.
Hansen, Ad., dr. phil. København.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. København.
Hylén, J. E., fil. kand. Upsala.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. København.
Jørgensen, C., adjunkt, dr. phil. København.
Mikkelsen, Kr., overlærer. Roskilde.
Nissen, C. A., professor, dr. phil. København.
Nyrop, Kristoffer, docent, dr. phil. København.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Rafn, H., adjunkt. København.
Sørensen, S., dr. phil. København.
Thoresen, Valdemar, cand. mag. Helsingør.
Trojel, E., adjunkt, dr. phil. København.
Vising, Johan, professor, dr. phil. Göteborg.
Zeuthen, H. G., professor, dr. phil. København.

Digitized by Google

Indhold.

Anmeldelser.

Digitized by Google

Mindre meddelelser.

Digitized by Google

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Rettelser til 1. bind:

S. 9, l. 14 f. n.: numerum, læs munerum
S. 186, l. 6 f. n.: 3dje, læs 2den
S. 187, l. 21 f. o.: Arnold, læs Albertanus
— l. 1 f. n.: Gancher, læs Gaucher
S. 188, l. 3 f. o.: —, —
S. 191, l. 25 f. o.: Amphelica, læs Amphelice

Rettelser til 2. bind:

S. 33, l. 14 f. n.: eorum, læs earum
S. 34, l. 7 f. n.: genere, læs genera
S. 95, l. 5 f. o.: han, læs kan
— l. 23 f. o.: læs dienen den zwecken denen

Digitized by Google

Om några homeriska former.

Av J. E. Hylén.

Vid sysslandet med homerfrågan måste den språkliga sidan utan tvivel tilldraga sig den största uppmärksamheten. Då jag en tid sysslat med denna fråga, har jag också tagit i betraktande åtskilliga homerformer. Närmaste anledningen att avhandla just dessa former, som blivit föremål för granskning i föreliggande uppsats, har varit en utsaga av Christ i hans avhandling Homer oder Homeriden[2] s. 60. Han påstår der följande: Einige aus falscher Analogie entstandene Formen finden sich nur in der Odyssee, wie *ᾔην* (19. 283, 23. 316, 24. 343), *μάντηος* (10. 493), *γέλως* (8. 343, 344), *μαχεούμενον* (11. 403, 24. 113), *διδώσω* (13. 358, 24. 314), *ᾔϊον* (10. 146, 274, 446, 23. 370, 24. 501), *οὐδόν* = *ὁδόν* (17. 196).

Jag vill nu se till, om dessa Christs påståenden bestå inför en noggrannare undersökning.

Jag vänder mig då först till det mycket omtvistade *ᾔϊον*, som läses i Od. 10. 146, 274, hvarest det hör hemma i första pers. sg. Deremot måste samma form föras till 3:e pers. plur. i Od. 10. 446, 23. 370, 24. 501, hvilket Gehring, Index Homericus s. 259, på det förstnämda stället av något förbiseende underlåtit, i det han emot textsammanhangets vittnesbörd räknar denna form till första pers. sg.[1]

---

[1] Ett *ᾔϊον*, som Zenodot antingen själv eller efter andra insatt såsom konjektur i st. f. handskrifternas *ἔκλυον* i Od. 2. 42, hör ej hit. Det är imperf. till *ἀΐω*. Aristonikus och Didymus finna denna konjektur löjlig, ty det heter hos dem: *γελοίως γράφει Ζηνόδοτος «ᾔϊον», ἀπὸ τοῦ ἀΐειν, ὅ ἐστιν ἀκούειν.* Samma *ᾔϊον* vidrör Johansson, K. Z. 32. 508, hvars rot han ansätter till ē$\underset{\smile}{u}$(ē)*ι*, hvilken såsom tem. aor. ger *ᾔϊον*. Hos Homer gives dock ej denna form utan endast den oaugmenterade *ἄϊον* (Il. 15. 252, der Eustathius 1014. 55 tolkar det med *ἀπέπνεον*, men omnämner, att andre tolka det med *ᾐσθανόμην κατὰ ψυχήν* i. e. sentiebam in animo, och 18. 222). Hesychius har ej heller inlagt betydelsen «höra» i *ᾔϊον*, men tolkar deremot *ἄϊον* med *ἤκουον καὶ ᾐσθανόμην*.

Digitized by Google

Editorerna behålla gemenligen denna handskrifternas läsart. Så Dindorf, Homeri Odyssea, Ameis-Hentze, Homers Odyssee, La Roche, Homeri Odyssea, Ludwich, Homeri carmina, Odyssea.

Nauck, Mélanges Gréco-Romains III: 250 ff., förklarar dock dessa former för ohomeriska och över huvud taget språkvidriga. Och med sin förkärlek för konjekturer insätter han i texten i deras ställe *ἤϊα* och *ἤϊσαν*, hvilka former återfinnas även annorstädes i de homeriska sångerna, neml. *ἤϊα* Od. 4, 427, 433, 572, 10. 309 och *ἤϊσαν* Il. 10. 197, 13. 305, 17. 495, Od. 11. 233, 19. 436, 20. 7, 24. 9, 13.

Christ, Hom. od. Homer.[2] s. 62, anm. 2, nämner denna konjektur en förbättring och finner sig t. o. m. till rätta med den derav uppkomna ganska hårda hiatus i Od. 10. 146, 274. Men än underligare förefaller detta Christs beredvilliga antagande av Naucks «textförbättring», når man besinnar, att Christ i Odysséformen *ἤϊον* ser ett bevis på olika ursprung för Iliaden och Odysséen. Ty i och med antagandet av Naucks konjektur faller detta hans stöd, enär *ἤϊσαν* kan uppvisas både i Odysséen och Iliaden, såsom åvan är ådagalagdt.

Men icke ens formerna *ἤϊα* och *ἤϊσαν* lemnas oantastade. Wackernagel, K. Z. 25. 265, stryker dem mot handskrifternas på så många ställen samstämmiga vittnesbörd och läser i stället aoristformerna *ᾔεα* och *ᾔεσαν*. Och han finner understöd hos så framstående vetenskapsmän som G. Meyer, Gr. Gr.[2] s. 430, och Brugmann, Gr. Gr.[2] s. 169, hvilka hålla *ἤϊα* och *ἤϊσαν* för språkvidriga och t. o. m. föredraga *ἤεα* utan jota subscr., enär urgrek. intervok. *i̯* undantagslöst faller bort.

Så länge striden gäller endast konjicierade former, finnes för mig intet skäl att antaga de språkriktiga. I detta fall är dock *ᾔεα* en lättförklarlig form. Ty icke behöver detta jota subscr. ovilkorligen härröra från urgrekisk tid. Det kan nemligen ha inkommit senare. Johansson har åtminstone i akademiska föreläsningar, som jag åhört, visat en väg derför. Han antager en *əς*-aoristbildning. I sing. således *e-e*i̯-ə-ς-m̥* > *ē*i̯əς-m̥* > **ᾔi̯εσα* > *ᾔεα*. I plur. åter *e-e*i̯-ς*-men[1] — om

[1] Egentl. * e-*ι-ς*-men, men den starka rotformen har trängt in från sing.

Digitized by Google

denna suffixvexling av *əς* i sg. och *ς* i plur. se Johansson, K. Z. 32. 508 — > * ē*ισ*-men > * *ἤισμεν* > * *ἤιμμεν* > * *ἤιμεν* > *ᾖμεν*. Hade vi då bredvid hvarandra formerna *ἤεα* och *ᾖμεν*, uppstod lätt *ᾔεα*. Derför behöver man ingalunda ängsligt undanrödja jota i denna form. Men det återstår i alla fall den frågan, huruvida man bör antaga denna Wackernagels konjektur och om verkligen formen *ἤϊα* är en «Unform», såsom Brugmann påstår.

Handskrifterna uppvisa på fyra ställen samstämmigt denna «Unform». Och den är dock alltför säregen, för att man skall kunna tilltro en avskrivare att hava insatt densamma i st. f. *ἤεα* eller *ᾖα*. Vidare vittna scholierna för handskrifternas läsart. Och likaledes lexikograferna. Suidas tyckes visserligen ha förvexlat impf. av *εἰμί (ἦα)* och *εἶμι (ἤϊα)*, i det han tolkat *ἤϊα* med *ὑπῆρχον*, lat. eram, och å andra sidan har Hesychius ej strängt åtskilt de lika lydande nominal- och verbalformerna, i det han tolkar *ἤϊα* med *βρώματα*, för hvilken betydelse han citerar Il. 13. 103, *καὶ ἄχυρα* — här anför han Od. 5. 368 — *καὶ ἐφόδια καὶ ἐπορευόμην* med citat till sistnämda betydelse från Od. 4. 433. Dessutom tolkar han *ἤϊον* med *ἐπορευόμην*, *ἤϊεν* med *ἐπορεύετο* och *ἤϊσαν* med *ἐπορεύοντο*. Suidas tolkar *ἤϊον* med *τὸ εἰς ὁδὸν βρῶμα*. Denna dubbelbetydelse går igen i scholierna. Ty scholiasten till Il. 13. 103 parafraserar *ἤϊα* sålunda: *κυρίως δὲ τὰ ἐν τῇ ὁδῷ ἢ ἐν τῷ πλῷ ἐπιτήδεια, ἐφόδια, οὐ τὰ ἐν οἴκῳ ἐσθιόμενα*. Till Od. 2. 410, 4. 363 återgives det med *ἐφόδια*, till Od. 5. 266 med *ἐφόδια, ἄλφιτα*, till Od. 9. 212 med *ἄλφιτα*. Scholiasten till Od. 12. 329 återgiver det med *βρώματα* och åter till Od. 5. 368 med *ἄχυρα*. Den verbala betydelsen inlägger scholiasten i *ἤϊα* Od. 4. 427, der han omskriver det med *ἐπορεύθην ἢ ἐπορευόμην*. Till Od. 10. 146 läsa vi i scholierna *ἀνήϊον· ἀνῆλθον* och till Od. 19. 436 *ἤϊσαν· ἐπορεύοντο*.

För detta subst. *ἤϊα*, som på åtta ställen läses i de homeriska dikterna, vilja somlige över allt läsa *ᾖα*, men deremot inlägger Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik II: 122, sin bestämda protest. Was gäbe uns ein Recht, utbrister han, die Contraction *ᾖα* statt *ἤϊα* (Od. 2. 410), welche Didymos und Herodian der jüngeren Atthis zuweisen und demnach dem Homer absprechen, auf eigene Verant-

Digitized by Google

wortung hin für älter zu halten? Didymos skriver nemligen till Od. 2. 410 följande: *Καλλίστρατος «δεῦτε φίλοι, ὄφρ' ἦα φερώμεθα» καὶ ἔστι τῆς νεωτέρας Ἀτθίδος τὸ οὕτως συναιρεῖν.* Även Bekker, Homerische Blätter I: 53, anser, att Kallistratus gjorde något onödigt, når han på detta ställe ändrade *ἤϊα* till *ἦα,* men han förnekar på samma gång, att han genom denna ändring införde en sen atticism.

Deremot håller han före, Hom. Bl. I: 52, att *ἤϊα* i Od. 5. 266, 9. 212 ej kan bibehållas utan bör ersättas med *ἦα,* hvilket är, Hom. Bl. II: 44, uppkommet ej av *ἤϊα* (Od. 2. 289, 410) utan av *ἤϊα* (Od. 4. 363, 12. 329). Schulze, Quæstiones epicæ 289, anm., anser deremot, att *ἦα* är sammandraget av *ἤεια,* hvilket han vill läsa i st. f. *ἤϊα,* hvilken form i sin ordning uppstått genom en förvänd distraktion på samma sätt som *ὤϊξε* ur **ᾦξε* i st. f. *ὤειξε*[1]. Dermed vare hur som helst, denna Bekkers ändring till *ἦα,* som ju i själva verket är ganska lätt, har upptagits av bland andre Dindorf, Ameis-Hentze och Ludwich. Denne senare forskare har konsekvent nog i likhet med Cobet, Miscell. crit. 262, även i Od. 5. 368 skrivit *ἤων* i st. f. handskrifternas *ἠΐων.* Ty kan man på sist anförda ställe läsa *ἠΐων* zweisilbig — för att använda Hentzes eget uttryck —, hvad hindrar att göra detsamma även på de båda andra ställena? Hvad som dock förvånat mig är, att Ludwich, hvilken såsom textkritiker intet vill ändra till fromma för linguisternas betänkligheter med uppoffring av den överlemnade texten, här avvikit från handskrifternas samstämmiga vittnesbörd och föredragit Bekkers konjektur. Hans antagonist La Roche försvarar deremot handskrifternas läsart. Jag för min del är böjd att ställa mig på La Roches sida, en uppfattning som Knös, De digammo homerico s. 154, delar. Ty, såsom han skriver, quum temerarium videatur scripturam *ἤϊα* codicum auctoritate firmissime stabilitam mutare, aut hanc scripturam *ηι* pro vetusta diphthongi *ῃ* scribendæ ratione habeamus aut novam interpretandi viam ingredientes iota hic quoque consonæ vices sustinere

---

[1] Fordom härleddes ordet från verbalformen *ἤϊα* och förklarades med *τὰ πρὸς ὁδὸν ἐπιτήδεια βρώματα καὶ πρὸς τὸ ἰέναι χρήσιμα ἢ τοῖς ἰοῦσιν ἐπιτήδεια.*

Digitized by Google

censeamus. Det är delvis till denna sista uppfattning, jag vill ansluta mig. Ty jag tror, att jota i *ἤϊα* på de tre anförda ställena förlorat sitt fulla ljudvärde och sjunkit ned till halvvokal. Liknande fenomen kunna anföras många ur de homeriska dikterna. Så t. ex. *ι* i *Αἰγύπτιος* (Od. 4. 83, 127, 229, 14. 263, 286, 17. 432, Il. 9. 382), *πόλιος* (Il. 2. 811, 21. 567), *πόλιας* (Od. 8. 560, 574), *δηίοιο* (Il. 2. 415, 6. 331, 8. 181, 11. 667, 16. 127), *δηίῳ* (Il. 5. 117, 7. 241).

Vi återvända nu till verbalformen *ἤια*. Som vi sett, är denna bestyrkt av handskrifterna, scholierna och lexikograferna. Likaledes hos Herodot (4. 82). Endast till Od. 4. 433 finner man i Et. Flor. hos Miller, Mélanges 143, såsom variant *ᾖα*, och Eust. 50. 29 läser derstädes *ᾔεα*.

Eustathius är dock ingen auktoritet, som kan uppväga våra bästa handskrifters vittnesbörd. Och Wackernagel har ej heller åberopat denna. Hans betänkligheter rörande denna form äro av rent linguistisk art. Men gentemot hela antikens så godt som samstämmiga vittnesbörd får man ej tilldela allt för mycket åt dessa. Och är verkligen *ἤϊα* oförklarligt? Jag tror det ej.

Redan Stephanus, Thesaurus græcæ linguæ III: 268 ff., försökte sig på en förklaring. Han skriver derstädes: ex *εἴω*, pro quo *εἶμι* potius dicitur, fit præt. med. *εἶα*; inde dissolutione jon. *ἔϊα* et *ἐκτάσει τοῦ ε ἤϊα*, unde per contractionem *ᾖα* subscripto *ι*[1]. Men huru han av det efter all sannolikhet aldrig förekommande verbet *εἴω*[2] bildar præt. med. *εἶα*, är mig alldeles obegripligt. Någon tillfredsställande förklaring har således ej Stephanus lemnat.

Ej bättre har Matthiä, Gr. Gram. I: 417, lyckats. Han konstaterar, att jemte *ᾔειν* fans hos Homer *ἤϊα*, och detta *ἤϊα* förhåller sig till *ᾔειν* såsom *ἐτίθεα* till *ἐτίθην*. Men en dylik

---

[1] Pluralformen *ἤϊσαν* är enligt Stephanus egendomlig för joniskan, och han anför ss. exempel Il. 10. 197 samt en mängd ställen från Herodot (1. 43, 62. 105, 191 o. a.). Och i detta måste vi ge honom rätt, ty att med Bentley i Soph. Trach. 513 insätta konjekturen *ἤϊσαν* i st. f. handskrifternas läsart *ἴσαν* finner jag alldeles överflödigt.

[2] Man torde häremot åberopa Hesych. *εἴω· πορεύομαι*, men der bör enligt goda grunder läsas *πορεύωμαι*.

Digitized by Google

analogibildning måtte väl vara falsk, om någon sådan kan kallas falsk.

Curtius, Verbum der griech. Sprache I: 175, ansätter som rot *ἰε* och bildar till denna ett imperf. *ἤϊα,* i hvilket han betraktar *ἠ* såsom augment. Och i samma arbete I: 128 stöder han ytterligare denna sin åsigt, i det han påstår: dass das *ἠ* in der That die Geltung des Augments hat zeigen deutlich *ἤϊσαν* neben *ἴσαν*. Han medger dock själv, att en dylik i sanskrit vanlig augmentering visar i grek. endast detta verb. Men jag kan ej fullt fatta, huru han av denna rot får fram imperf. *ἤϊα,* och likaledes behöver man icke för inf. *ἰέναι* och opt. *ἰείη* ansätta denna rot, ty inf. ljöd sannolikt ursprungligen **ἰϝέναι,* och opt. är antagligen analogibildning efter opt. till *τιθέναι* eller *εἰδέναι* eller också en gammal *ς*-aoristoptativbildning, såsom G. Meyer Gr. Gr.² s. 429, 512, Brugmann Gr. Gr.² s. 151, 174, 175 uppvisa. För övrigt uppvisar G. Meyer, Gr. Gr.² s. 422, att *ἠ* i denna form ej är augment. Icke ens Curtius har således utredt denna fråga. Och bland nyare forskare ha både G. Meyer och Brugmann, såsom åvan framhållits, förklarat formen för språkvidrig. Men, som jag tror, med orätt.

Danielsson har på sina föreläsningar över den stora Gortynerinskriften, der formen ēϊε[1] läses, hvilket ju till full evidens visar, att *ἤϊε, ἤϊον* måste betraktas såsom av grekerna talade ord, lemnat en mycket tilltalande förklaring, ehuru den genom brist på analoga fall är temligen osäker. Liksom Johansson antager även han en *əς*-aoristbildning, * e-e*i̯*-*əς*-*m̥*. Sedan augmentets och rotens e kontraherats, uppträder i formen en avljudsvexling, * ē-*i̯*es-*m̥* och * ē-*ις*-*m̥*. Den förra ger på grekisk botten * *ἤι̯εσα* > *ἤεα* och den senare * *ἤισα* > *ἤϊα*. Som en analog bildning anförde han *ἄϝετ-*: *ἀυτμή*. Men huru snillrik denna förklaring än är, fullt övertygande är den icke.

Jag har även tänkt mig en s-aoristbildning: * e-e*i̯*-s-*m̥* > * ē*ι*s*m̥* > * *ἤισα* > *ἤϊα*. Vore detta riktigt, skulle vi i *ἤϊα* ha en kvarleva från den tid, då vokalstammarna ännu icke genom inverkan av konsonantstammarna fått sitt *ς* uppfär-

---

[1] Jfr. Die Inschrift von Gortyn, bearb. von J. und Th. Baunack s. 98.

Digitized by Google

skadt. Dess ensamma ställning gör dock ett dylikt antagande osannolikt.

Bäst är väl att med Johansson antaga, att pluralformen ἤϊμεν givit upphov till sg. ἤϊα. Åtminstone är denna förklaring vida att föredraga framför Monros, Homeric Grammar[2] s. 13, som anser, att ἤεα omgestaltats till ἤϊα genom inverkan av första pers. plur. præs. ind. ἴμεν.

För övrigt kan det väl tänkas, att formen ἤεα, bildad såsom åvan uppvisats, kan sammandragas till ᾖα. Och är det då omöjligt, att, om metern så fordrar, upplösa denna form till ἤϊα? Ytterst kanske frågan om denna forms bildning är en rent metrisk. Men icke behöver väl nödvändigt denna «dem Metrum zu Liebe gemachte Zerdehnung» uppstå ur «hysterogen in den Text eingeführten ᾖα, ᾖσαν», såsom Wackernagel, K. Z. 25. 266, påstår. Hvad hindrar, att skalden själv behandlade dessa ursprungliga former på detta sätt?

Till ἤϊα är ἤϊον ingenting annat än en tematisk bildning. Ty att med Stephanus, Thesaur. Gr. L. III 268, förklara ἤϊον såsom aor. sec. av εἴω, hvilket uppkommit genom jonisk dialysis och poetisk τροπή av det enligt hans förmenande regelrätta εἶον, är enligt språkvetenskapens nuvarande ståndpunkt ogörligt. Även Matthiä, Gr. Gr. 417, resonnerar falskt. Han utgår från de i de homeriska dikterna faktiskt förefintliga två imperf.-formerna till εἴω, ἴε och ἴσαν. Beiden, såsom han vidare säger, setzt Homer als Augment ein η vor wie in ἠείδει von εἴδω. Men att η i detta ord ej är augment, uppvisar G. Meyer, Gr. Gr.[2] s. 423.

Ofta har ἤϊον betydelsen av aoristus, säger Matthiä till slut. Att det i själva verket är en aoristform, anade han ej.

Med denna undersökning har jag sökt ådagalägga, att ἤϊον är en enligt vanliga grekiska ljud- och analogilagar regelrätt bildad form. Dermed står det ock fast, att denna form endast förekommer i Odysséen, och ej i Iliaden, såsom Christ, Hom. od. Homer.[2] 61, påstår. Men hans åsigt, att denna form är uppkommen genom en falsk analogibildning, tror jag mig ha vederlagt. Och hvad hjelper det vidare Christ, om ἤϊον kan upptäckas endast i Odysséen. Ty ἤϊε är ju fullt ut samma bildning, och denna form läses i Iliaden

Digitized by Google

23 gånger och 14 i Odysséen. Proportionen är således temligen likartad. Och ej kan ἤϊον bevisa, att Odysséen och Iliaden äro uppkomna under olika språkperioder, då i båda dikterna återfinnes ἤϊε, hvilket avspeglar precis samma språkutveckling som ἤϊον.

Och lika litet stödja hans åsigt de övriga av honom anförda «genom falsk analogibildning uppkomna och i Odysséen allena förekommande» formerna.

Av dessa må vi först betrakta ἤην, tredje pers. sg. imperf. av εἰμί. Denna form förekommer på de tre av Christ anförda Odysséställena men ock i Il. 11. 808[1]. På sistnämda ställe ha visseligen åtskillige lärde forskare löpt till storms mot densamma men utan att kunna rödja den ur vägen.

Leo Meyer, K. Z. 9. 386 ff., hyser betänkligheter mot dess riktighet och ändrar den till ἦεν. Curtius, Verbum I: 172, Nauck, Mél. III: 255, Christ, Homeri Iliadis carmina, Monro, Hom. Gr.[2] s. 14, Schulze, Quæst. ep. 418, upptaga hans konjektur. Ja, Nauck undanrödjer ἤην även i Odysséen, der han läser ἔπλετο. Schulze insätter även här ἦεν, qui trochæi, såsom han säger, eo minori sunt offensioni quod pausæ vis interpunctione augetur. Handskrifterna visa dock på alla dessa ställen ἤην. Scholiasten till Od. 23. 316 har också läst ἤην. Så ock Hesychius (ἤην· ἦν)[2]. Bekker, Carmina Homerica: Ilias, Dindorf, Homeri Carmina: Ilias, La Roche, Homeri Ilias, och Ludwich, Aristarchs Hom. Textkr. I: 265, bevara den väl betygade läsarten. Ludwich tyckes dock ge Nauck och Christ rätt i, att formen är språkvidrig. Någon egentlig förklaring av densamma har ännu ej lemnats. Matthiä, Gr. Gr. 414, påpekar endast, att ἔην är egendomlig för den joniska dialekten. Han anser vidare, att ἤην tillkommit för meterns skull. Men att detta ej är riktigt, bevisa just de forskare, som utan att kränka meterns fordringar in-

---

[1] Eustathius 1007. 2 anför även till Il. 15. 82 denna form såsom variant, men de bästa handskrifterna uppvisa der εἴην.

[2] Men att hålla den för äkta på grund av inskriftsformen ἔην, G. Meyer, Gr. Gr.[2] 433, Brugmann Gr. Gr.[3] 164, kan jag ej gå med på. Ty denna inskrift, Cauer Delectus[2] Nr. 497, Roehl I. G. A. 382, synes, efter allt att döma, vara av temligen sent datum, och då den är metriskt avfattad, är ἔην kanske endast en episk reminiscens och har således ingen bevisningskraft.

Digitized by Google

sätta ᾗεν i st. f. ᾔην. Monro, Hom. Gr.[2] 12, G. Meyer, Gr. Gr.[2] 433, stå alldeles rådlöse inför förklaringen av denna form. Brugmann, Gr. Gr.[2] 164, anser den vara en plusquamperfektform. Nog av, formen är ännu icke förklarad, och kanske Christ har rätt i sit påstående, att den är uppkommen genom en falsk analogibildning, men hvad han ikke har rätt i, det är, att formen förekommer endast i Odysséen. Ty såväl våra handskrifters som våra scholiers och lexikografers samstämmiga vittnesbörd gälla dock i mina ögon mera än en, låt vara, skarpsinnig konjektur av Leo Meyer.

Komma vi nu till *μάντηος,* hvilken språkvidriga form Christ har funnit i Od. 10. 493. Han kunde ha tillagt Od. 12. 267, der denna form också läses hos våra editorer. Men på intetdera stället visa handskrifterna denna form. Od. 12. 267 ha såväl codex Florent. Laurent. XXXII 24 som alla Ludwichs handskrifter *μάντιος*. Hos scholiasten till detta ställe läses *μάντιος· μάντεως*. Likaså uppvisa alla handskrifterna på ett undantag när Od. 10. 493 *μάντιος,* hvilken läsart även Eustathius funnit. Endast codex Venet. Marcianus 613 har *μάντηος*. G. Hermann, Elem. doctr. metr. 347, insatte genom konjektur för meterns skull *μάντηος* såväl i 10. 493 som 12. 267, hvilken konjektur upptogs av bland andra Bekker, Dindorf, Ameis-Hentze, La Roche, Ludwich. Läsarten *μάντιος* bibehålles av Ahrens, Rh. Mus. II: 162, Hartel, Hom. Stud. III: 9 och andre. De måste dock för meterns skull ändra nästföljande ord *ἀλαοῦ* än till *ἀλαόο,* än till *ἀλαϝόο* och än till *ἀλαόιο*. I codex Vindobonensis 133 är läsarten *μάντιος ἀγλαοῦ*. Vi se sålunda, att det icke är så alldeles givet, att vi böra överge den handskriftliga traditionen, även om Christs läsart har stöd i en så pass god handskrift som Venet. Marc. Jag lutar verkligen i denna fråga åt Christs uppfattning, men fasthåller dock — och det är just detta, som här har någon betydelse —, att man ingalunda bör anföra en så pass omtvistad form såsom något säkert bevismaterial. Och för övrigt är verkligen *μάντηος* framgånget genom en falsk analogibildning? Då *πόλιος* och *πόληος* användas om hvarandra — av de 34 fall, som de förekomma i Iliaden och Odysséen, användes *πόλιος* 22 gånger, nemligen fem gånger i Odysséen och 16 i Iliaden, och *πόληος* 13,

Digitized by Google

nemligen i Odysséen 8 gånger och i Iliaden fem —, så ligger ju nära till hands att analogt derefter säga både *μάντιος*, Il. 13. 663, och *μάντηος*. Men kan man kalla denna formernas uppkomst för en falsk analogibildning, ja, då äro alla analogibildningar falska.

Angående *γέλως* har Christ anslutit sig till Payne-Knight, Bentley och Bekker, hvilka läsa *γέλος* i st. f. *γέλως* över allt, der metern icke hindrar det. De bibehålla således *γέλως* endast Od. 8. 343, 344. Utom på dessa båda ställen uppvisa handskrifterna *γέλως* även Od. 8. 326 och Il. 1. 599. Och då icke ens Bekker och hans meningsfränder kunna avlägsna *γέλως* ur texten på två ställen, hvad tjenar det då till att förklara det ohomeriskt på ett par andra ställen, der metern dock mycket väl tillåter denna form? Det är väl icke mindre ohomeriskt i Od. 8. 326 än i Od. 8. 343. Med rätta bibehålla derför Dindorf, Ameis-Hentze, La Roche och Ludwich handskrifternas läsart. Men då förfaller också *γέλως* såsom bevismaterial för Christ, ty denna «i Odysséen allena förekommande» form läses dock i Il. 1. 599.

Vidare förekomma *διδώσομεν* Od. 13. 358 och *διδώσειν* Od. 24. 314. De vållade redan Aristofanes Byz. bekymmer, ty Didymus skriver till 13. 358: *δυσχεραίνων δὲ ὁ Ἀριστοφάνης τὸ «διδώσομεν» γράφει «παρέξομεν»*. Didymus tolkar det med *παράσχωμεν* och härleder det *ἀπὸ τοῦ διδῶ περισπωμένου*. Även andre härleda det från *διδόω*. Så Stephanus. Möjligt är väl också, att dessa former bildats analogt efter andra reduplicerade futura, *διδάξω* o. dyl. Jfr. för övrigt Curtius, Verb. I: 301, Brugmann, Gr. Gr.[2] 154.

Återstå *μαχεούμενον, -νοι* och *οὐδόν*. Vi vänta utan tvivel *μαχεόμενον*, en läsart som codex Florent. Laurent. 52 och Londin. Harleian. mus. Brit. 5674 uppvisa till Od. 11. 403, och *ὁδόν*. Ty redan scholiasten till Od. 17. 196 anser, att *οὐδός* står i st. f. *ὁδός*. Även Hesychius har iakttagit denna betydelse, då han tolkar *οὐδός* med *βατὴρ ὁ πρὸ τῆς θύρας, βαθμός, καὶ ὁδός*. Men Suidas anmärker den icke. Hesychii uppfattning går igen hos nyare editorer och lexikografer. Jfr. Ameis-Hentze, Homers Odyssee, Ebeling, Lexicon Homericum, Seiler-Capelle, Wörterbuch des Homeros und der Homeriden, Liddell and Scott, Greek-English Lexicon. Geh-

Digitized by Google

ring, Index Hom., har deremot anfört formen under *οὐδός,* tröskel. Denna betydelse tyckes dock ej passa, och den gamla uppfattningen är utan tvivel riktig. Men jag fruktar i alla fall, att vi ej kunna giva Christ rätt. Ty dessa former äro näppeligen uppkomna genom någon falsk analogibildning, utan böra fastmera förklaras ur rent metrisk synpunkt. Troligen ha rapsoderna i de attiska homerexemplaren funnit *μαχούμενος, ὁδός,* men då genom dessa former metern stördes, ha de själve upphjelpt bristen genom att i *μαχούμενος* framför den genom kontraktion uppkomna diftongen inskjuta den före kontraktionen förefintliga första vokalen. Möjligt är väl också att med Schulze, Qu. Ep. 245, 363, antaga en metrisk förlängning i tredje stavelsen av den osammandragna formen *μαχεόμενος.* Sålunda har rapsoden också förlängt första stavelsen i *ὁδός.* På liknande sätt tror jag, att man har att förklara sådana former som *Οὔλυμπος,* Il. 41 gånger och Od. 3, jemte *Ὄλυμπος,* Il. 39 gånger och 14 i Od., *οὔνομα,* 2 gånger i Il. och 2 i Od., jemte *ὄνομα,* 18 gånger i Od. Dessa *οὐ*-former ha sedan från epiken, der de ha en viss hemortsrätt, smugit sig in hos senare skalder och prosaförfattare.

Så vidt jag fattar Schulze rätt, tror även han på en dylik textförvanskning av rapsoderna, når han, Qu. Ep. 273, uttrycker sig på följande sätt: quod paullo recentiores rhapsodi qui ut aliis in rebus sic in hoc quoque vocabulo — det är här frågan om *Οὔλυμπος* — artem legesque vetustiorum non iam penitus cognitas habebant productionis quam permultis locis sese deprehendere meminerant fines promoverunt, nihil habet admirationis.

Som resultat av denna undersökning framgår således, att Christ ingalunda har rätt att draga den slutsats, han gjort, ur dessa enligt hans förmenande genom falsk analogi uppkomna och i Odysséen allena förekommande former, som här åvan behandlats, enär hans præmisser äro genomfalska. Ty jag har, såsom jag hoppas, dels uppvisat, att man vid förklaringen av dessa former ej behöver gripa till «falska analogibildningar», dels ock att åtskilliga av dessa former förekomma även i Iliaden.

Även annorstädes har jag märkt, att Christ har en viss benägenhet för att genom egna eller andras konjekturer rödja

Digitized by Google

ur vägen former, även om de äro aldrig så väl bestyrkta av handskrifterna, hvilka ej passa för hans åsigter. Man behöver ej gå längre än till samma sida, Homer oder Homeriden 60, för att få säkra bevis på detta mitt påståendes riktighet. Ty der utmönstrar han ur Iliaden åtskilliga fullt bestyrkta läsarter, blott för att få vissa former att förekomma endast i Odysséen.

Så t. ex. påstår han, att den kontraherade formen *Ἑρμῆς* aldrig förekommer i Iliaden. Vidare läses enligt Christ *ἕως* med synizes endast i Odysséen. Former på *-ευς* i st. f. *-ε(σ)ος* påträffa vi icke, om vi få tro Christ, i Iliaden. Ej heller *κοῖλος* utan städse *κόϊλος*.

Och dock, i Christs egen Iliadupplaga läsa vi *Ἑρμῆς* 20. 72, *ἐρέβευς* 8. 368, hvilka former han ej förmått avlägsna ur texten. Handskrifternas *θάρσευς* 17. 573 har han visserligen förbättrat, såsom han själv kallar det, till *θράσεος*. Men huruvida denna «förbättring» är nödig, är verkligen tvivel underkastadt. Ty hvarken ur språklig eller metrisk synpunkt kan formen antastas. Att dylika former både läsas och skrivas *-ευς,* är till fullo bestyrkt. Och ur metrisk synpunkt sedt förekomma visserligen tre spondéer i början av hexametern ej så ofta, men vi ha dock i Iliaden och Odysséen 366 dylika verser. Då det så är, förefaller det mig väl djerft att bryta med den handskriftliga traditionen och såsom Christ genom konjektur insätta *θράσεος*.

Till Il. 17. 727 upptager Christ en konjektur av Nauck, *τῆος μέν ῥα,* och i proll. 178 till sin Iliadupplaga skänker han med en viss beundran sitt odelade bifall åt Nauck, hvilken genom sin konjektur «feliciter sanavit» denna vers. Handskrifternas läsart är dock *ἕως μὲν γάρ τε,* der *ἕως* måste läsas med synizesis, och jag kan för min del icke finna någon anledning vara för handen att våldföra sig mot densamma. Åtminstone icke av det skäl, att Odysséen allena skall få uppvisa en dylik synizesform av *ἕως*.

Även Christs påstående om *κοῖλος* finner jag om icke alldeles oriktigt så dock åtskilligt osäkert och åtminstone obevisadt.

Ludwich har med talande siffror i en undersökning, hvilken — för att använda hans egna ord, Arist. Hom.

Digitized by Google

Textkr. II: 307, — die Spondeenscheu der modernen Homerkritiker in ihrer ganzen Grundlosigkeit zu offenbaren geeignet ist, uppvisat (s. 313), «dass der Spondeenreichthum eine Eigenthümlichkeit des älteren, hingegen die Spondeenarmuth eine Eigenthümlichkeit des jüngeren griechischen Hexameters ist». Han drager derav den riktiga slutsatsen (s. 313), att principen att utmönstra spondeerna ur de homeriska dikterna är avgjordt förkastlig. Ehuru det dödande slaget är riktadt mot Nauck, har också Christ härigenom fått sin dom. Ty han eger under sådana förhållanden ingen som helst metrisk anledning att läsa *κόϊλος*. Detta ord förekommer nemligen i Iliaden 27 gånger och 31 gånger i Odysséen. Överallt kan det läsas osammandraget eller sammandraget allt efter behag utom Od. 22. 385, der det måste läsas diftongiskt. Men med hvad rätt påstår då Christ, att det allestädes i Iliaden måste läsas *κόϊλος*?

Jag har ur metrisk synpunkt undersökt de verser, der detta ord förekommer i Iliaden och Odysséen, för att se, om de på något sätt kränka metrikens lagar, om man i dem läser *κοῖλος*. Jag har dervid funnit, att vi mycket väl överallt kunna läsa *κοῖλος* på samma sätt som i Od. 22. 385. Ty för att omöjliggöra detta måste Christ först uppvisa, att de verser, hvari *κοῖλος* läsas, ej ega motsvarande metriskt utseende inom de homeriska dikterna. Och detta torde på intet vis lyckas honom. Ty av ifrågavarande verser uppvisa 4 (Il. 15. 743, Od. 3. 344, 10. 272, 12. 84) spondé i första, andra och tredje versfötterna, men dylika verser förekomma i Iliaden 191 och i Odysséen 175[1]. I de fyra första fötterna har Od. 21. 417 spondé. Dock förekomma av liknande utseende 57 verser i Iliaden, i Odysséen 41. Fyra verser (Il. 7. 372, 381, 10. 525, Od. 15. 420) ha spondé i fötterna 1, 2 och 4, men 585 likadana finnas i Iliaden, 481 i Odysséen.

---

[1] Jag har tagit dessa siffror från Ludwich, Ar. Hom. Tkr. II: 301 ff., hvilkens schemata jag visserligen ej kontrollerat, utan antagit på god tro, dels emedan han tror sig (s. 307) «für die Zuverlässigkeit der angestellten Berechnungen jede wünschenswerthe Garantie übernehmen zu können» och dels emedan jag funnit, att i det närmaste han kommit till samma resultat som Alexandersson, Grekisk Metrik 63, der deras undersökningar sammanfalla.

Digitized by Google

Spondé i fötterna 1, 2 och 5 uppvisa Il. 2. 581[1] och Od. 4. 1. Iliaden har emellertid 89 sådana verser och Odysséen 61. Il. 12. 90 och Od. 11. 508 ha spondé i första och tredje fötterna, men dylika verser gives det 433 i Iliaden och i Odysséen 360. Il. 4. 454 och Od. 2. 424, 12. 93, 15. 289 ha spondé i fötterna 1, 3, 4. Iliaden har 134 dylika verser och Odysséen 86. I första och fjerde fötterna ha Il. 1. 89, 23. 883, Od. 1. 211, 2. 332, 4. 817 spondé, men samma utseende ha 967 verser i Iliaden och 795 i Odysséen. Spondé i endast andra foten ha Il. 1. 26, 23. 419, 24. 797, men 2230 dylika fall förekomma i Iliaden och i Odysséen 1798. I både andra och tredje fötterna ha Il. 8. 98, 12. 169, 22. 465 och Od. 3. 365, 4. 277, 8. 507, 13. 216, 15. 457, 464, 19. 259 spondé, men samma metriska habitus visa i Iliaden 473 verser och 455 i Odysséen. Il. 21. 494 och Od. 12. 245[2] ha spondé i andra, tredje och fjerde fötterna. I Il. gives 125 dylika fall, i Od. 112. Spondé i andra och fjerde fötterna visa Il. 5. 26, 7. 78, 432, 16. 664, 21. 32 och Od. 2. 18[3], 27, 10. 92, 18. 181, 24. 50. Liknande verser förekomma 999 i Iliaden, i Odysséen 820. I endast tredje foten står spondé Il. 5. 791, 13. 107, 24. 336 och Od. 4. 731, 8. 515, 10. 447, 12. 317. Iliaden har 659 sådana verser, Odysséen 512. Il. 7. 389, 22. 115 ha spondé i fötterna 3 och 4. Iliaden uppvisar 204 dylika fall, Odysséen 179. Och slutligen Il. 23. 892 har en spondé i ensamt fjerde foten. Men enahanda utseende har versen 1355 gånger i Iliaden och i Odysséen 1031.

Vi se således, att det ej gives en enda vers, hvari *κοῖλος*

---

[1] Jag läser här med Didymus handskrifternas *κητώησσαν*. Zenodot, Strabo, scholiasten till codex Venetus A och andre ha såsom läsart *καιετάεσσαν*, hvilken Christ upptagit. Om vi också skulle antaga denna läsart, ändrar detta ingalunda resultatet av vår undersökning. Ty spondén uppträdde då i de båda första fötterna, och ett dylikt utseende ha icke mindre än 1236 verser i Iliaden och i Odysséen 980.

[2] Jag följer här codices Florent. Laurent. XXXII 24, Heidelberg. Palatinus 45, Vindobonensis 133, Parisinus 2403, Vratislaviensis 28 och Eustathius och läser *κοίλης* i st. f. den andra läsarten *γλαφυρῆς*.

[3] Denna vers kunde också läsas med spondé endast i fjerde foten. Men för denna undersökning betyder det föga, hur den läses, ty i hvilket fall som helst har den metrisk motsvarighet i de homeriska dikterna, såsom framgår av denna undersökning.

Digitized by Google

förekommer, som ej har motsvarande metrisk habitus i Iliaden och Odysséen, även om κοῖλος läses diftongiskt.

Men, torde Christ invända, κοῖλος förekommer dock mycket ofta bildande spondé i hexameterns tredje versfot, och detta bör man helst undvika. Och då bör man följaktligen läsa κοῖλος med diäresis.

Nåväl, det är sant, att κοῖλος ofta bildar spondé i tredje versfoten; men det gives dock åtskilliga verser, i hvilka så ej är förhållandet. Ty i Il. 1. 89 bildar den spondé i första versfoten, och derstädes älskar Homeros[1] att använda spondéer. Jfr. Ludwich Ar. Hom. Tkr. II: 335. Vidare uppträder κοῖλος spondébildande i andra foten, nemligen Il. 1. 26, 2. 581, 23. 419, 24. 797, Od. 4. 1, 15. 457, och i denna fot är spondéen ytterst vanlig hos Homeros. Jfr. Ludwich II: 336. Dessutom uppträder κοῖλος spondébildande i fjerde foten Il. 5. 26, 7. 78, 372, 381, 389, 432, 10. 525, 16. 664, 21. 32, 22. 115, 23. 883, 892, Od. 1. 211, 2. 18, 27, 332, 4. 817, 10. 92, 12. 93, 15. 420, 18. 181, 24. 50, altså inalles 22 gånger. Och här uppträder spondé fullt ut lika ofta som daktyl. Jfr. Ludwich II: 346. I tredje foten uppträder κοῖλος på enahanda sätt. Il. 4. 454, 5. 791, 8. 98, 12. 90, 169, 13. 107, 15. 743, 21. 494, 22. 465, 24. 336, Od. 2. 424, 3. 344, 365, 4. 277, 731, 8. 507, 515, 10. 272, 447, 11. 508, 12. 84, 245, 317, 13. 216, 15. 289, 464, 19. 259, 21. 417, tillsammans 28 gånger. Väl är det sant, att spondén förekommer mera sparsamt i denna versfot, men den undvikas dock ej med avsigt. Jfr. Ludwich II: 327, 330, 333, 334, hvilken anför dylika verser, der den lätt kunnat undvikas, om skalden verkligen tagit anstöt av densamma. Och så ytterst få äro ej heller exemplen på spondé i tredje foten, enligt Ludwichs tabeller II: 327 ff. 2045 i Iliaden och i Odysséen 2009. Och Christ har icke gjort sig mödan att undanrödja alla dessa spondéer.

För övrigt stå av de 57 fall, der κοῖλος förekommer metriskt obestämdt, 29, der det icke förekommer såsom del

[1] Ehuru jag ej tror på en Homeros såsom skapare av Iliaden och Odysséen i deras nuvarande skick, använder jag för korthetens skull detta uttryck.

Digitized by Google

i en spondé i tredje foten, mot 28, der det förhåller sig på sådant sätt. Än gynsammare ställer det sig för Iliaden allena, ty av dess 27 fall stå endast 10 i tredje spondén (10 : 17), under det av Odysséens 30 fall 18 bilda spondé i tredje foten (18 : 12).

Skulle man av detta våga draga en slutsats, så låge väl den närmast till hands, att då *κοῖλον* måste läsas diftongiskt Od. 22. 385, det är högst sannolikt, att det bör läsas på samma sätt i de 29 fall, der det ej står i tredje fotens spondé, och att det är högst troligt, att även i de andra 28 fallen det bör läsas på samma sätt. Och då Iliaden mer än Odysséen älskar spondéer, så bör, i full motsats mot hvad Christ menar, *κοῖλος* snarare i Iliaden än i Odysséen läsas diftongiskt.

I alla fall bör man icke, såsom Christ gör, använda såsom bevismaterial en form, om hvilken man ej med full bestämdhet kan avgöra, huru den bör uppfattas.

Till slut vill jag vidröra några av de egendomliga former, som Christ, Hom. oder Homerid.[2] 106 ff., anför och hvilka han med all rätt anser vara språkvidriga, nemligen sådana som *σπεῖο* (Il. 10. 285), *ὅου* (Il. 2. 325, Od. 1. 70), *ἕης* (Il. 16. 208), *κράτεσφι* (Il. 10. 156). Och med lika rätt framhäver han, att man mycket väl kan tilltro en frejdad episk skald dylika missbildningar.

Något annat ställer sig saken, då man i de homeriska dikterna finner rent attiska former. Vi påträffa t. ex. *οὔσης* (Od. 19. 489), *ὄντας* (Od. 7. 94) mot 350 former sådana som *ἐών, ἐοῦσα, οἶδας*[1] (Od. 1. 337) mot *οἶσθα* 18 gånger, *Διονύσου* (Od. 11. 325) mot fyra gånger *Διωνύσοιο*. Att verser, hvari sådana former förekomma, äro ombildade under attiske redaktörers händer, ligger i öppen dag.

Men vi återvända till *σπεῖο*. Det läses Il. 10. 285:

σπεῖό μοι, ὡς ὅτε πατρὶ ἅμ' ἕσπεο Τυδέϊ δίῳ.

Huru är denna egendomliga form bildad? Christ, Hom. oder

---

[1] Om icke denna form är attisk — den läses dock Eur. Alc. 780 och Xen. Mem. 4. 6. 6 —, uppfattades den dock en tid såsom attisk. Ty själve Hesychius anmärker till den *ἀττικῶς*. Deremot anser Moiris *οἶσθα* vara attiskt och *οἶδας* vulgärgrekiskt.

Digitized by Google

Homer.[2] 107, läser *ἑσπόμην,* synkoperad form av *ἑσεπόμην,* såsom *ἔσχον* < *ἔσεχον, ἔπλετο* < *ἐπέλετο.* G. Meyer, Gr. Gr.[2] 193, Monro, Hom. Gr.[2] 39, åter anse *ἑσπόμην* för en reduplicerad aorist. Brugmann, Gr. Gr.[2] 66, går en medelväg. Ursprungligen uttalades formen *ἐσπόμην,* men den fick spir. asper från *ἕπομαι* och skrevs *ἑσπόμην.* Enklast är väl att antaga den korta stammen reduplicerad. Alldeles som *(ἐ)-κέ-κ(ε)λ-ε-το* (35 gånger i Il. och Od.), *(ἐ)-κε-χr̥-ο-ντο* > *(ἐ)κεχάροντο* (3 gånger) så *(ἐ)-σε-σ(ε)π-ο-μην* > *ἑσπόμην.* Scholiasten till Ven. A upplyser i sin not till Il. 10. 246, att Aristarkos aspirerade denna form. Är emellertid denna min formförklaring riktig, borde reduplikationsstavelsen upprepas även i imperativus. Men låt vara, att denna oriktighet kan bortförklaras genom Christs antagande, det återstår i alla fall en stötosten. Hur kan formen i imperativus lyda *σπεῖο*? Ty den förut vanliga åsigten, att *-εο* blivit förlängdt till *-ειο* — så t. ex. skriver Stephanus: invenitur autem imper. *σπεῖο* apud Homerum metri causa ex *σπέο* factus —, den omfattas nu icke av någon. Se Curtius, Verb. II: 47. Ej heller förefalla mig Christs och Wackernagels förklaringar antagliga. Den förre, Gr. Lautlehre 195, tänker sig **σπεσϝο* > *σπεῖο,* den senare, K. Z. 23. 468, **σπεσεϝο* > *σπεῖο.* Curtius, Verb. II: 47, antager antingen en falsk analogibildning ss. t. ex. efter *αἰδέσεο* > *αἰδέεο* > *αἰδεῖο,* hvilken åsigt Christ, Hom. oder Homer.[2] 107, hyllar, eller också att texten här är fördärvad. Det är tänkbart, att *αἰδεῖο* föranledt *σπεῖο,* hvilken form ursprungligen borde ljuda och utan tvivel ljöd *σπέσο* > *σπέο.* Kontraherades denna form, måste resultatet bli *σπεῦ* och ej *σπεῖο.* Jfr. *ἕζευ* (Il. 24. 522), *ἕλευ* (Il. 13. 294), *ἕπευ* (Il. 10. 146 o. a.), *ἔρχευ* (Il. 6. 280 o. a.), *ἵζευ* (Il. 3. 162, 7. 115), *ὄρσευ* (Il. 4. 264, 19. 139), *πέλευ* (Il. 24. 219), *φράζευ* (Il. 9. 251 o. a.). Schulze, Qu. Ep. 405, återställer mot handskrifternas och Hesychii[1] vittnesbörd *σπέο* och läser formen antingen med synizes eller efter Ahrens *σπĕŏ.* Dock tyckes det mig vanskligt att utmönstra *σπεῖο.* Ty helt lätt kan någon gång en skald bilda en oegentlig form. Ja, sådana former kunna även leva på folkets läppar. Bäst torde

---

[1] *σπεῖό μοι· ἐπακολούθησον, σύνελθέ μοι.*

Digitized by Google

derför vara att i den homeriska texten bibehålla denna «Missbildung».

Må vi också dröja litet vid relativpronominets genitivformer *ὅου, ἕης*. De läsas

Il. 2. 324: *ἡμῖν μὲν τόδ' ἔφηνε τέρας μέγα μητίετα Ζεύς,*
ὄψιμον, ὀψιτέλεστον, ὅου κλέος οὔ ποτ' ὀλεῖται.

Od. 1. 70: *ἀντίθεον Πολύφημον, ὅου κράτος ἐστὶ μέγιστον*
πᾶσιν Κυκλώπεσσι. —— *Νῦν δὲ πέφανται*

Il. 16. 208: *φυλόπιδος μέγα ἔργον, ἕης τὸ πρίν γ' ἐράασθε.*

Nauck, Thiersch, Gr. Gr. § 148, 2, Buttmann, Ausf. Gram. I: 299, Leo Meyer, Vergl. der gr. und lat. Declination 27, Christ m. fl. läsa på de båda första ställena *ὅο*. Hentze, Anh. zu Homers Od. I: 16, är böjd för denna konjektur. Och Monro, Hom. Gr.[2] 83, erkänner visserligen, att *ὅο* ej har stöd i handskrifterna, men, tillägger han, there are sufficient traces of *-oo*, and indeed several places where it is called for by the metre. Han anför av sådana ställen 16 fall, deribland dessa båda. Men, så vidt jag ser, är det ingalunda av rent metriska skäl, man måste ändra dessa ställen. Christ behåller i sin text till Il. 16. 208 den enligt hans mening falska formen *ἕης*, enär han tror, att en otymplig interpolator verkligen fabricerat den. Likväl har Christ som ändringsförslag framstält: *ὅο πρόσθεν γ' ἐράασθε*. Nauck är än vildare, då han ändrar till: *ὅο πρίν γ' ἠγάσσασθε*. Ifrån rent metrisk synpunkt är denna konjektur osmaklig. Handskrifterna uppvisa ganska samstämmigt *ὅου* och *ἕης*. Codex Heidelberg. Palatinus 45 har verkligen till Od. 1. 70 *ὅο*, men dess andra hand har rättat det till *ὅου*. Herodianus och schol. till Iliaden och Odysséen ha läst *ὅου, ἕης*. Scholiasten till Il. 16. 208 i codex Vict. betygar det uttryckligen, då han till *ἕης* skriver: *διῄρηται ὡς τὸ «ὅου κλέος»*. Hesychius likaledes, då vi hos honom läsa *ὅου κλέος· οὗ δόξα*. Vi måste således behålla handskrifternas läsart. Kanske äro dessa former bildade av en mer eller mindre språkkunnig skald, kanske äro de endast av rapsoderna utdragna former i st. f. de riktiga *οὗ* och *ἧς*.

Den alldeles oregelbundna formen *κράτεσφι* kan svårligen föras till en stam *κρατες* utan med nödvändighet til *κ(α)ρᾱ-τ*. Se härom G. Meyer, Gr. Gr.[2] 363, Danielsson, Gramm. und

Digitized by Google

Etym. Stud. I: 16. Med ἐρέβεσφιν (Il. 9. 572), ὄρεσφι(ν) (Il. 7 gånger), ὄχεσφι(ν) (Il. 22, Od. 1 gång), στήθεσφι(ν) (Il. 8, Od. 1 gång) till förebilder är κράτεσφι bildadt.

Christ, Homer oder Homer.[2] 106, yttrar sig även om konjunktivformerna ἄληται[1] och στρέφεται. Men ingalunda på ett sätt, som jag kan gilla. Det är nemligen till fullo ådagalagdt, att de atematiska stammarna ursprungligen bildade konj. genom att till den stärka stamformen tillfoga ett bildningselement ο eller ε och dertill foga ändelserna. Vi ha ungefär 125 sådana konjunktivformer bevarade i de homeriska dikterna. Detta bildningselement kontraherades snart med föregående vokal i atematiska vokalstammar till en lång vokal. Sådana former bevara inskrifterna. Likaledes sammansmälte detta konjunktivbildande element hos de tematiska stammarna med den tematiska vokalen till en lång vokal. Se härom G. Meyer, Gr. Gr.[2] 501 ff. Vi finna dock även i atematiska konsonantstammar sådana långvokaliska konjunktivformer. Hvarifrån har då den långa vokalen hos dem kommit? Helt naturligt har den överförts till dessa atematiska stammar, der den ursprungligen ej hörde hemma, per analogiam dels från de tematiska stammarne och dels från de atematiska vokalstammarne. Vi fingo således jemte hvarandra former sådana som ὄρσομεν (Il. 4. 16) och ὄρσωμεν (Il. 7. 38), παύσομεν (Il. 21. 314, Od. 2. 168) och παύσωμεν (Il. 7. 29), ῥέξομεν (Il. 7. 353, Od. 7. 191 o. a.) och ῥέξωσι (Od. 16. 381), εἴξομεν (Il. 4. 62) och εἴξωσι (Il. 12. 224), ἐρύσσομεν (Il. 1. 141, Od. 8. 34 o. a.) och ἐρύσσωσι (Od. 17. 479), διαπέρσομεν (Il. 9. 46) och ἐκπέρσωσι (Il. 1. 164), δώομεν (Il. 7. 299, 351, Od. 16. 184) och δώωσι(ν) (Il. 1. 137, 9. 136, 278), ἐπαμύ-

[1] Mot Christ, anf. st., La Roche, Hom. Textkr. 185, m. fl. aspirerar jag formen, enär handskrifterna i sin skrivning äro mycket vacklande — de kunna således ej anföras mot mig — och de avskrivare och forntida lärde, som skrevo med spir. lenis, tydligen leddes av samma missuppfattning, som gör sig gällande hos scholiasten till Il. 21. 536. Han härleder nemligen formen från ἀλῆναι — ἀκόλουθος τῷ ἀλῆναι —, den passiva aor. till εἴλω. Vidare uppfattar jag ej ἆλτο såsom La Roche, Hom. Tkr. 186, hvilken anser denna form synkoperad ur ἄλετο, i det han för denna sin uppfattning anför Eustathius 1916, 62 såsom auktoritet. Men Eustathius är nu ingen auktoritet på linguistiskt område. Jag anser den fastmera vara en oaugmenterad s-aorist: * σαλσ-το > ἆλτο.

Digitized by Google

νομεν (Il. 13. 465), *ὀτρύνομεν*[1] (Od. 1. 85 o. a.) och *ὀτρύνητον* (Il. 6. 83), *ἀλγήσετε* (Od. 12. 27) och *δείσητε* (Il. 24. 779), *σαώσετον* (Il. 17. 452), *ματήσετον* (Il. 5. 233) och *ἀντιάσητον* (Il. 12. 356), *εὔξεαι* (Od. 3. 45), *ἱμείρεται*[2] (Od. 1. 41), *ἀλεύεται* (Od. 14. 400), *δηλήσεται* (Od. 8. 444, 22. 368) och *δηλήσηται* (Il. 3. 107), *τέρψομαι* (Od. 16. 26), *διζησόμεθα* (Od. 16. 239) och *μνησώμεθα* (Od. 4. 213 o. a.), *ποιησόμεθα* (Od. 14. 393) och *ποιήσωνται* (Il. 12. 168).

Med dessa former för ögonen kan jag på intet vis med Christ förklara *ἄληται* såsom «einen falsch gebildeten Conjunctiv». *Ἅλεται* (Il. 11. 192, 207) är den äldre bildningen, men *ἄληται* (Il. 21. 536) har såsom språkriktig form god hemortsrätt i de homeriska dikterna.

Ej heller kan jag inse, att Christ, anf. st., är berättigad att förklara *στρέφεται* (Il. 12. 42) för språkvidrigt, även om han har· på sin sida så framstående forskare som Curtius, G. Meyer och Monro.

Såsom åvan uppvisats, är det regel, att tematiska stammar hava lång vokal i sina konjunktivformer. Curtius, Verb. II: 71, framhäver med skärpa, dass die Länge des thematischen Vocals, in welcher das eigentliche Kennzeichen des Conjunctivs liegt — ett något oegentligt uttryck, ty den långa vokalen är produkten av sammansmältning av den tematiska vokalen och det konjunktivbildande elementet — gelegentlich nicht wieder verkürzt werden könne. Och G. Meyer, Gr. Gr.[2] 502, ger honom följande erkännande: Die Präsensconjunctive mit «verkürztem Modusvocal» von thematischen Verben sind von Curtius beseitigt worden. Även jag finner teorien om en förkortad modusvokal ohållbar. Men det är dock icke detsamma att förkasta denna teori och att «in Präsensformen thematischer Verba die Kürze statt der Länge für unmöglich zu halten», något som Curtius, Verb. II: 72, tyckes anse. Ty det finnes faktiskt i de homeriska dikterna, sådana som våra handskrifter bjuda oss dem, konjunktivformer i

---

[1] Hentze, Homers Od., torde anse denna form höra hemma i præsens, ty han anmärker till Od. 1. 85, att det är en konj. mit verkürztem modusvocal.

[2] *Ὀτρύνομεν* och *ἱμείρεται* äro enl. Christ, Hom. oder Homer.[2] 70, bildade nach falscher Analogie.

Digitized by Google

præsenssystemet med kort modusvokal. Och hällre än att utmönstra dessa och ersätta dem med konjekturer bör man väl söka att förklara dessa kortvokaliska konjunktivformer av tematiska verb. Och ingalunda är det väl otänkbart, att de atematiska konsonantstammarnas kortvokaliska konjunktivformer, på hvilka den äldre grekiskan var så rik, givit upphov till kortvokaliska tematiska konjunktivformer. Ty lika väl som de tematiska stammarne förorsakade långvokaliska atematiska konjunktivformer, lika väl kunde analogibildningen verka i motsatt riktning, även om med mindre kraft. Monro, Hom. Gr.[2] 71, tror emellertid icke på denna korta modusvokal, och det återstår honom då ingenting annat än att med Curtius undanrödja alla exempel härpå. Dessa äro åtminstone sex. Ty må Curtius gerna förklara *ἐρείομεν* (Il. 1. 62) för en atematisk bildning, hvarom meningarna dock kunna vara delade; må vidare *εὔχεται* (Il. 14. 484) mot de bästa handskrifterna efter läsarten hos codex Vrat. uppfattas såsom indikativus; desslikes må *κελεύομεν* (Il. 23. 659, 802) tolkas såsom indikativform, ehuru en konjunktiv på dessa ställen mycket väl vore på sin plats; må dessutom *ὀδύρεται* (Od. 4. 740) uppfattas såsom aor. konj., der likväl en præsenskonjunktiv mest tilltalar språksinnet och der formen uppfattas såsom sådan av Hentze, Homers Od. till detta ställe, Ebeling, Lex. Homer., Gehring, Index Hom.[1]; det återstår i alla fall följande sex præsenskonjunktiver med kort modusvokal: *βούλεται* (Il. 1. 67), *μίσγεαι* (Il. 2. 232), *κατίσχεαι* (Il. 2. 233), *ἐπείγετον*[2] (Il. 10. 361), *στρέφεται* (Il. 12. 42) och *ναυτίλλεται* (Od. 4. 672). Och alla dessa former måste Curtius och Monro skaffa ur texten och ersätta med konjekturer. Sålunda, då de båda hålla troligt, att, enär *ἐπείγετον* och *προθέῃσι* styras av samma *ὡς ὅτε*, dessa former också äro hemma i samma modus, låter Curtius troligen med Il. 23. 760 för ögonen genom en konjektur *προθέῃσι* komma in i en relativsats, som fordrar konjunktivus, och har derigenom räddat

[1] Curtius tyckes utan tvekan uppfatta den ss. aor. konj., då han icke ens omnämner den bland sina misstänkta konj. former.

[2] Denna form räknar Christ med orätt till de former, i hvilka sekundärändelsen *-τον* inträngt i st. f. den väntade *-την*, neml. *διώκετον* (Il. 10. 364), *ἐτεύχετον* (Il. 13. 346), *λαφύσσετον* (Il. 18. 583).

Digitized by Google

ἐπείγετον som indikativform. Monro, som ej gillar denna operation, griper till en annan utväg. Skalden har enligt hans tanke uppfattat *προθέῃσι* som en indikativform, och då är naturligtvis också *ἐπείγετον* hemma i indikativus. Den, som känner sig övertygad av slika skäl, han må instämma med Monro. Jag gör det icke. Vill man nödvändigt vindicera denna form för indikativus, hade det väl varit enklast att antaga tvenne olika konstruktioner efter *ὡς ὅτε,* den ena med indik., den andra med konj. Att olika konstruktioner efter *ὡς ὅτε* i liknande ställning förekomma, är obestridligt. Man behöver endast hänvisa till Il. 2. 147 eller 15. 624 för att få detta påstående styrkt. Men vid dessa fall kommer först konjunktivus och sedan följer indikativus, ett förhållande, som lär vara vanligt, enligt hvad Löfstedt, Grek. Gramm.[2] 205, uppgiver. Men egendomligt nog gives ej exempel på ett motsatt förhållande. Jag har undersökt de 33 ställen, der *ὡς ὅτε* styr indik., och ingenstädes har konstruktionen sprungit över till konj. Derför har man i de homeriska dikterna intet enda fullt analogt exempel på en dylik dubbelkonstruktion efter *ὡς ὅτε.* Och ingen har heller här velat antaga en sådan. Scholiasten till Ven. A anser, att här läses indikativform i st. f. konjunktivformen *ἐπείγητον,* som vore på sin plats. Icke ens denne håller således en dubbelkonstruktion här för riktig. Hans missuppfattning om formen är lättförklarlig. Naturligast är, som mig synes, att vända om Monros slutledning. Då skalden här skriver *προθέῃσι,* och detta är en konjunktivform, har han troligen betraktat *ἐπείγετον* i föregående rad som en konjunktiv.

Även om *στρέφεται* äro meningarne mycket delade. Blott att det ej hör hemma i konj., deri stämmer man överens. Några hava sökt försvara en indik. efter *ὅτ' ἄν* i analogi med Od. 10. 410, men en dylik förklaring kastar t. o. m. Curtius över bord. Han ansluter sig till Pach, som ändrat handskrifternas läsart *ὡς δ' ὅτ' ἄν* till *ὡς δ' ὅποτ'.* Genom en dylik ändring kan indikativformen räddas, men då handskrifternas läsart är välbestyrkt, är det ej tillrådligt att gripa till denna utväg. Monro vill läsa *ὡς δ' ὅτ' ἔναντα,* hvarvid han söker försvaga tron på konjunktivformens tillvaro, i det han drager bruket av *ὅτ' ἄν* i liknelser hos Homeros i be-

Digitized by Google

tänkande. Men för att kunna bevisa detta påstående, måste han ändra icke mindre än 14 ställen i de homeriska dikterna, der *ὡς ὅτ' ἄν* läses (Il. 10. 5, 11. 269, Od. 5. 394, 10. 216 o. a.). Och inför en dylik textrecension torde litet hvar häpna. Ehuru Christ anser *στρέφεται* såsom en oriktig konj., föreslår han dock i sin upplaga en textändring till *ἠύτε δ'* i st. f. *ὡς δ' ὅτ' ἄν.* Men dylikt kan jag ej nämna annat än textförvanskning.

På liknande sätt ersättas *μίσγεαι* och *κατίσχεαι* med *μίσγῄαι* och *κατίσχῄαι* av Curtius och Monro, med *μίσγῃ'* och *κατίσχῃ'* av Christ, *ναυτίλλεται* med aoristformen *ναυτίλεται, βούλεται* med *βούλητ'*. I själva verket äro ju dessa textändringar helt lätta, men då de kortvokaliska formerna dels alla äro bestyrkta av de bästa handskrifterna, dels delvis bekräftats av Didymus *(βούλεται)* och Hesychius *(μίσγεαι· συνέρχῃ; κατίσχεαι· κατέχῃς),* anser jag intet skäl vara förhanden att ändra dem. Ty det är föga troligt, att en avskrivare, om han påträffat *μίσγηαι* etc. i sitt original, skulle fallit på den idéen att ändra dessa vanliga konjunktivformer, då ingenting talade för, att indikativus vore av nöden, och han ej heller kunde ledas av metriska betänkligheter, då han lät *βέβλῄαι* (Il. 11. 380) kvarstå oantastadt. Och en hypotes, som måste laborera med så många konjekturer och dervid taga sin tillflykt till allt annat än övertygande skäl, kan på goda grunder anses obevisad.

Upsala, den 14 december 1892.

Digitized by Google

In Ciceronis de divinatione libros commentatio critica.

Scripsit **Valdemarus Thoresen.**

Inter Ciceronis de philosophia libros eos, quos de divinatione scripsit, viri docti minus curaverunt et, ut ita dicam, novercali quadam neglegentia transierunt. Cur ita sit, cum complures causae afferri possint, id unum moneo, quod in scholis et nostris et externis hi libri aut nunquam aut perraro leguntur. Iniuria, si quid video; sed hic emendandi, non defendendi munus suscepi. Posuerunt sane multum laboris et *C. F. W. Mueller* et alii pauci recentiores in his libris emendandis; sed digni sunt, qui a pluribus pertractentur: menda quidem non deerunt curam philologorum exigentia. Quorum mendorum unum et alterum spero me hac disputatione vel removere posse vel viam alii monstrare.

I 11, 19.

In fragmento eius poematis, quod de consulatu suo Cicero scripsit, postquam ostenta aliquot caelestia motumque terrae commemoravit, hi sequuntur versus:

Iam vero variae nocturno tempore visae
terribiles formae bellum motusque monebant,
multaque per terras vates oracla furenti
pectore fundebant tristis minitantia casus;
atque ea, quae lapsu tandem cecidere vetusto,
haec fore perpetuis signis clarisque frequentans
(*-tas* codd. *ABV*)
ipse deum genitor caelo terrisque canebat.

Horum versuum quattuor primi facile intelleguntur. Deinde statim offendimus in verbis *lapsu vetusto*. Excepto

Digitized by Google

uno Davisio, qui intellegere sese negat[1], qui lapsus dici possit *vetustus*, cum duobus circiter annis Tullii consulatum praecesserit, quare *vetusta* scribendum suspicatur, nemo de scriptura videtur dubitasse. Ernesti, cui assentitur Scheller, poetice dictum esse putat pro lapsu rerum vetustarum. Inepte; nam lapsus rerum vetustarum non magis ipse *vetustus* dici potest quam mors militis saucii *saucia mors*; sunt enim quidam fines orationi, quamvis sit poetica. Hottingero illa verba non de signis deorum ceterisque rebus deturbatis, sed de Catilinae consiliis intellegenda esse videntur; *vetusto* igitur idem esse atque *ante praestituto*. Goerenz *vetusto* verbum (si non verbis, at sententia) *diu exspectato* interpretatur. Iisdem similibusve modis cetera interpretantium cohors. Hae interpretationes non multum inter se differentes statim inspicientibus minus displicent. Verum nemo exempla attulit ad illum verbi usum probandum. Vereor, ne nulla inveniri potuerint; equidem nihil eiusmodi vidi neque reperiri posse credam nisi videro.

Haec omnia meo quidem iudicio nimis artificiose enarrata sunt, sive *ea* verbo simulacra deorum significari putamus — quae non utique *fore* deus canebat, sed *casura* — sive, satis obscure, Catilinae consilia. Et ne codicum consensu acquiescamus, ex quattuor praecipuis duo *(AH) lapsus*, non *lapsu* exhibent.

Mihi iam non potest dubium esse, quin locus sit corruptus. Ut enim *lapsu* verum sit, tamen verbum aliquod desideratur, ad quod *vetusto* apte applicetur. Hoc autem latere suspicor in extremo verbo *cecidere,* unde eliciendum videtur *ere* i. e. *aere.* Ab hoc tanquam fundamento coniecturae profectus tale quid dici concludo: signum aliquod ex *aere vetusto* de caelo tactum concidisse. Sed signa illa deturbata cum infra commemorentur, hic quid dictum fuisse putem, non video, nisi hoc fere sit: Iovem ista cecinisse, cuius simulacrum aeneum fulmine depulsum esset. Quod accidisse etsi non diserte Cicero tradit, tamen et ex verbis ipsius intellegitur (in Cat. III 8, 20) et testimoniis Cassii Dionis

[1] Testimoniis ex parte utor Moseri. Priorem Davisii editionem non habui ad manum; in altera res plane tacetur.

Digitized by Google

(hist. Rom. XXXVII 9) aliorumque (Iul. Obsequ. 122, Arnob. VII 37) omnis tollitur dubitatio. Sanandum nobis deinde verbum, quod dilaniavimus, *cecidere.* Opem feret quod praecedit; contendere mihi videor posse, *tandem (tandē) cecidere* natum esse ex *tum decidit aere.*

Huc usque vix dubitans progressus sum; hic vero desinit fiducia. Primum mihi dubium est, utrum *lapsus* scribendum sit an *lapso.* Illud duorum codicum auctoritate commendatur, sed difficultatem habet. Non illam dico, quod lapsum dicitur aliquid cecidisse, in quo dicto Latini nihil abundans viderunt[1] (satis sit hos nominasse locos: Verg. Aen. VI 310 *lapsa cadunt folia,* Prop. V (IV) 4, 64 *sidera lapsa cadunt,* Ovid. fast. III 29 sq. *lapsa capillis decidit . . . vitta*). Sed si *lapsus* tenemus, verba, quae sunt *aere vetusto,* non de statua ipsa intellegenda sunt, sed aut de columna aut de pedum vestigiis (ut Ciceronis verbis utar infra positis); sin aes id dicitur, in quo collocatum erat, simulacrum ipsum vix putandum est aeneum fuisse. An saxea imago fuit in aenea columna posita? Eadem difficultas manebit, si *lapsu* retinebimus. Sin paulo audacius *lapso* scripserimus, ista dempta erit molestia.

Pervenimus iam retrorsum eundo ad prima versus verba *atque ea quae.* Hic quid scriptum fuisse statuamus, nescire me fateor; latere tamen credo in *que* aut *quae* syllabis *qui.* Mutato solo *quae* sic habebimus: *atque ea qui lapso (lapsus) tum decidit aere vetusto, haec fore . . . frequentans, ipse deum genitor . . . canebat.* Melius fortasse *aeque* (vel *aeque ac*) *qui . . .* Sed hoc vix ausim ne verisimile quidem iudicare.

Demonstrasse mihi videor, locum vitiatum esse, et quaedam veri vestigia invenisse. Sed medico etiamnunc opus est.

I 13, 21.

In alio eiusdem fragmenti versu et mendum inesse mihi persuasum est et curationem me indicare posse confido. Sic versus traditur:

otia qui studiis laeti tenuere decoris.

---

[1] Non consului synonymicae rei scriptores; sed, nisi fallor, principio hoc interest inter lapsum et casum, ut labi dicatur, quod pondere victum momento excutiatur, cadere, quod momento excussum deorsum feratur, ita ut a lapsu casus incipiat.

Digitized by Google

Sed quis ita unquam locutus est: *otia studiis tenuere?* Tacent interpretes, quod sciam, omnes. Sine dubio pro *tenuere* reponendum est *trivere.* Nam ut *tempus* (*aetatem* cet.) *terere (conterere)* pervulgatum est, ita hoc ipsum *otia* vel *otium terere* his saltem locis reperimus: Liv. I 57, 5, Verg. Aen. IV 271, Tac. hist. II 34, Stat. silv. III 5, 61. Nec semper *terere* idem significat, quod *perdere*; non raro sine vituperatione dicitur, velut ipse Cicero in Laelio (27, 104) de re simillima sic scribit: *nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid atque discendi, in quibus . . . omne otiosum tempus contrivimus?* Cuius usus exempla et alibi invenias collecta et apud Fr. Kritzium ad Sallustii Catilinam 4, 1.

Hoc unum dubitavi, utrum *trivere* scribendum esset an *teruere.* Constat enim sic quoque in perfecto tempore dictum fuisse. Sed cum Charisius (ed. Keil. p. 248) eam formam uni Apuleio attribuerit, huc eam trahere non sum ausus, etsi ita propius accederemus ad litterarum vestigia[1].

I 17, 32.

Ex quo factum est, ut eum (Attum Navium) *ad se rex Priscus arcesseret; cuius cum temptaret scientiam auguratus, dixit ei, cogitare se quiddam . . .* Hic *cuius* minus apte de Atto Navio ponitur, cum Attus perpetua oratione commemoratus sit, Tarquinius hic demum inducatur. *Cum*

---

[1] *Terendi* verbo saepius contigit, ut in codicibus ab aliis verbis similibus depulsum sit. Duos nominabo locos, quos eodem modo sanari posse arbitror. In Ser. Sulpicii epistula ad Ciceronem scripta (ad fam. IV 5) sic scribunt (§ 3): *ut cum aliquo adulescente primario coniuncta aetatem gereret.* Pro *gereret* coniectura alius *ageret*, alius *degeret* scripsit; ego malim *tereret.* Sed hoc dubium; vix dubium, quod sequitur. Etenim in Taciti annalium l. XII c. 54 extr. haec verba legimus: *sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur.* Prave; nam accusantes deterreri possunt, studia accusantium imminuuntur. Et si quis tamen dubitat, num restitui debeat *detererentur,* is velim inspiciat alium locum eiusdem scriptoris (hist. II 76), ubi ita scribit: *si quid ardoris ac ferociae miles habuit, popinis et comissationibus et principis imitatione deteritur.* Eiusdem significationis verbum, imminuendi ac sedandi, utriusque sensus loci postulat.

Digitized by Google

temptaret fortasse dictum esse potest ea sententia, ut idem sit quod *cum temptare vellet*; sed rarior tamen hic usus est. Itaque sic cogitaveram sanari posse traditam scripturam: *qui contempta re* (ea, quae supra narratur) *et scientia auguratus dixit ei*... Ceterum alia se offert ratio, quae nescio an non neglegenda sit; notandum certe est, omnes, qui de cote novacula praecisa tradiderint, Dionysium Halicarnassensem (III 71), Livium (I 36), Valerium Maximum (I 4, 1), Florum (I 5), Lactantium (div. inst. II 7), addere, Tarquinium veteribus equitum centuriis alias adicere cupientem ab Atto Navio esse prohibitum; id regi stomachum movisse. Quod cum unus Cicero omiserit, non nego, fieri posse, ut vitium loci prorsus aliud sit; excidisse possunt post *cuius* (i. e. regis) *cum* verba quaedam hoc ipsum continentia. Sin ita se res habet, non iam locus erit coniecturae, quam supra proposui.

I 25, 53.

Cicero postquam Aristotelem auctorem secutus narravit, Eudemo Cyprio praeter alia praedictum somnianti fuisse, fore, ut quinquennio post domum reverteretur, quinto autem anno exeunte proeliantem eum ad Syracusas cecidisse, sic pergit: *ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi e corpore excesserit, tum domum revertisse videatur.* Sensum hunc esse apparet, si traditam scripturam retineamus, ut *homines* (coniectores) dicantur ex eo, quod accidisset, ita somnium explicavisse. Sed hoc Aristotelem dicere voluisse, non est verisimile; suam profecto interpretationem proponit vel eam, quam res ipsa eventu probavisset. Accedit, quod, si ita Cicero scripsisset, non utique *videatur,* sed *videretur* subiecisset, quod Ernesti reponi iubet; addere debuit *excessisset* pro eo, quod est *excesserit.* Non male Rath scriptum fuisse putat *interpretandum.* Nam quod Gellius (noct. Att. XV 13, 7) Ciceronem testatur in primo libro de divinatione *interpretata* passivo sensu dixisse, non hunc locum respexisse videtur, sed alium, qui infra sequitur I 52, 118. Nam *interpretata* dicit, non *interpretatum.* Verum tamen praetulerim alia mutatione levi *ex* delere, ut dicatur *quo ita illud somnium esse interpretatum,* i. e. quem even-

Digitized by Google

tum (ipsum; non homines ex eventu) eam illi somnio dedisse interpretationem.

I 34, 76.

Cum in verbis *legatique illud, in quo inerant sortes, collocavissent* aliquid deesse appareat vel corruptum esse, campus patet coniecturis; coniecit autem Ernesti *legatique vas illud,* Orelli *legatique sitellam.* Melius fortasse *legatique quasillum* scribemus. Librarium enim, si in codice suo *quasillum* viderit, *quas illum* legisse, veri est simillimum, unde, cum *quas* ut sensu carens abiceret, *illud* pro *illum* scriberet, facile oriri potuit mendum.

I 44, 99.

. . . *exponitque* (Sisenna) *initio belli Marsici et deorum simulacra sudavisse et sanguinem* (vel *sanguine*) *fluxisse* . . . Quid sit *sanguine(m) fluxisse,* non intellego; de simulacris quidem sanguine sudantibus nimis obscure dictum esset. Nonne *sanguine pluisse?* Cfr. II 27, 58.

I 45, 102.

Itemque in lustranda colonia ab eo, qui eam deduceret, et cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Spuria videntur esse haec verba: *ab eo, qui eam deduceret.* Primum enim aequitas membrorum locique concinnitas istis verbis adiectis plane perturbatur, sive ad *eligebantur* ea referimus sive ad *lustranda*; deinde quid est, quod unus nominetur, cum constet coloniis deducendis tres viros praefuisse? Has ob causas persuasum mihi est, haec verba lectoris alicuius inscitiae deberi.

I 53, 120. II 32, 69. II 45, 94.

Eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc, tum illuc volent alites, tum in hac, tum in illa parte se occultent, tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines. Primum quo iure Ernesti verba *alites* et *oscines,* quae abesse posse non negat, eleganter addita esse dicat, non video. Hoc video, si ea verba vera sint, media illa *tum*

Digitized by Google

in hac, tum in illa parte se occultent inconcinna ineptaque esse. Sed subditicia haec esse, non ob eam solam causam iudico — nam de concinnitate disputantes in lubrico versamur —; scire velim, quid hoc additamento proficiatur. Aves enim occultant se, ubi non apparent, nec video, cur absentes aves commemorentur; nihil quidem ad auspicia! Et si utrumque dici necesse est, et cum appareant aves, et cum non appareant, divinam mentem effectricem adesse, utrumque iam primis verbis comprehensum est; nam in quam caeli partem volat avis, in ea apparet, nec alibi usquam. Verum nihil attinet de hac re plura disputare; Ciceronis manui illa, quae dixi, verba non videntur attribuenda esse. Sed hoc pluribus locis animadverti, e tribus orationis membris coordinatis medium aut sine dubio eiciendum esse aut certe suspicionem movere; quod utrum e margine errore librarii irrepsisse putem, an consulto additum esse lectoris alicuius libidine, non universe statuo. Ita II 11, 26 e verbis *haustos aut acceptos aut libatos* Rath media illa *aut acceptos* spuria esse vidit (coll. I 49, 110 *haustos animos et libatos); incommode* enim interrumpi orationem metaphoricam *haustos* — *libatos* interiecta voce propria *acceptos*, recte iudicat Moser. — Idem Rath II 55, 114 in verbis *a constantia atque a mente atque a se ipse discessit* ea, quae sunt *atque a mente*, interpretationem suspicatur esse eorum, quae sequuntur; nam *a mente discedere*, inquit, quid aliud est quam *a se discedere?* nec in oratione soluta *atque* geminari solet. — Tum quod II 63, 130 divinationem Chrysippus his verbis definire dicitur: *vim cognoscentem et videntem et explicantem signa, quae a dis hominibus portendantur*, verba, quae sunt *et videntem*, Hottingero visa sunt falsa. Addere potuit, istis abiectis aptius nostram definitionem in illam Stoicorum casuram esse, quam Sex. Empiricus affert (adv. mathem. IX 130): *ἐπιστήμη οὖσα θεωρητικὴ καὶ ἐξηγητικὴ τῶν ὑπὸ θεῶν ἀνθρώποις διδομένων σημείων.* — Paulo post, II 67, 139, e verbis *membris et corpore et sensibus* Davisius, codices quosdam minoris momenti secutus, *et corpore* delendum esse censet, nec promptum est intellectu, quid hoc loco inter corpus et membra intersit. — Addo duos locos, quibus idem mendum arbitror commune esse; II 32, 69 de Aio Loquenti sic dicitur:

Digitized by Google

postea quam et sedem et aram et nomen invenit, obmutuit. Quae sit ista sedes Aii Loquentis, ex alio loco cognovimus (I 45, 101), unde apparet, nihil aliud fuisse nisi aram illam saeptam. Abundat igitur hoc medium *et aram.* Accedit, quod, cum *nomen invenire* saepe dicatur, et *sedem* quoque *invenire* facile intellegatur, istud mirum saltem videtur, *aram invenire.* Ac mihi quidem non dubium est, quin eam vocem lector aliquis addiderit ad explicandum verbum *sedem*, unde in textum invaserit errore pervulgato. — Simile est, quod II 45, 94 legimus: *sed quae tanta dementia est, ut in maxumis motibus mutationibusque caeli nihil intersit, qui ventus, qui imber, quae tempestas ubique sit!* Quasi vero necesse sit, imbrem ubique esse! Ac tum quoque absurdum esset quaerere, *qui* imber. *Qui ventus sit* id est *unde flet ventus; quae tempestas sit* id est *qui sit caeli status.* Sed *qui imber sit,* quis est, qui intellegat? Ego non possum. Sin interrogat quis, unde venerit illud medium, hic ut aliis compluribus locis nescire me cogor fateri.

II 6, 16.

Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator. Nihil videtur esse, cur ad pluralem numerum *tempestates* transeatur; fieri potest, ut pluralis numerus verbi, quod antecedit, *insidias* librarium in errorem induxerit. Itaque *tempestatem* suspicor scriptum fuisse.

II 6, 17.

Vident (astrologi) *ex constantissimo motu lunae, quando illa, e regione solis facta, incurrat in umbram terrae, quae est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit.* Adiectio sententiae relativae *quae est meta noctis* minus apta est. Non enim illud spectavisse potest Cicero, ut, quid esset umbra terrae, his verbis explicaretur; nam id per se intellegitur; immo, quid meta noctis sit, explicatione eget, et ita alio loco dicitur (de re publ. I 14, 22): . . . *incideret luna in eam metam, quae esset umbra terrae.* Non nego, fieri posse, ut Cicero occasione oblata lectoribus explicare voluerit, quid meta noctis esset, quod dictum aliunde notum esse cen-

Digitized by Google

seret; ita hic erit sensus sententiae relativae: quae eadem meta noctis appellatur. Sed simplicius multo res expedietur, si istam sententiam lectori alicui ascribemus, qui eam aut e loco, quem laudavimus, Rei Publicae sumere potuit aut ex aliquo posterioris temporis scriptore, qui quantopere illi metae imagini faverint, exempla ostendunt, quae Davisius complura collegit.

II 8, 21.

Quod si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi Romani ad lacum Trasumenum interire, num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? Certe potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus, — mutari enim fata non possunt — aut si fato, . . . etiam si obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Verba, quae sunt *certe potuit,* Davisius uncis inclusit, et Madvigius *eventurum fuit* scribi iubet. Utrumque probandum esse censeo; sed nondum persanatus locus est. Duplex vis *igitur* particulae subici potest, ut aut idem valeat quod *si vitari potuit,* aut, cum interrogando Cicero negaverit id vitari potuisse, contrarium habeat sensum *si* (vel *quoniam*) *vitari non potuit.* Quorum prius simplicius videtur esse legentibusque promptius. Sic vero hunc habebimus sensum: si clades vitari potuit, alterutrum concedamus necesse est, ut aut non fato interierit, aut clades vitari non potuerit. At hoc quidem non sani hominis est dicere: si vitari potuit, non potuit vitari. Altera autem explicatione, quae mihi quidem videtur hoc loco durior ac contortior esse, hic sensus evadet: quoniam clades vitari non potuit, si fatum fuit, exercitum interire, aut non fato interiit, aut, si fato, concedendum est, cladem vitari non potuisse. Sed huic explicationi alia obsistit difficultas; nam haec verba *mutari enim fata non possunt* post alterum membrum *(idem eventurum fuit)* necessario transponenda erunt, quod etiam C. F. W. Mueller vidit. Alibi quaeri mendum oportere puto. Sic suspicor Ciceronem scripsisse: *casu igitur, non fato interiit exercitus,* i. e. si Flaminius cladem vitare potuit, casu interiit exercitus, non fato; mutari enim

Digitized by Google

fata non possunt; aut si casu factum negamus, vitari clades non potuit. Levi hac correctione adhibita bene se habebunt omnia.

II 10, 26.

Sed haec fuerit nobis tamquam levis armaturae prima orationis excursio; nunc comminus agamus . . . Abiectis duobus verbis *prima orationis* neque deerit quicquam et minus languebit oratio. Videntur autem e margine in textum irrepsisse.

II 12, 29.

Et certe, si est in extis aliqua vis, quae declaret futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse coniunctam aut conformari quodam modo numine deorum vique divina. His verbis ecquid aliud dicitur, nisi vim, quae declaret futura, (divinam illam quidem!) conformari vi divina? Et inepte dictum et perperam! nam exta conformantur vi divina, vis quae futura declarat, non mutatur. Suscipiendam igitur censeo coniecturam, quam ipse auctor Hottinger cum reliquis omnibus editoribus inutilem esse duxerat: *ea aut cum rerum natura esse coniuncta.*

II 13, 30.

Democritus dicitur habitu extorum et colore haec censere declarari: *pabuli genus et eorum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem vel tenuitatem.* Hanc codicum scripturam omnes retinent editores; unus Christ suspicatus est, aliquid depravatum esse, et sic fortasse scribendum esse putat: *pabuli et earum rerum* vel *pabuli et aliarum id genus rerum.* Quibus causis adductus haec coniciat, nescio; ego ut mederi me loco nequire concedo, ita corruptum esse his de causis statuo: etiamsi *et* particulam idem hic significare putamus quod *et omnino,* tamen in verbo, quod est *genus,* obscuritas remanet; nam quod *genus pabuli* dicitur, id est species herbarum, quibus pasta est hostia, nec patitur *generis* vocis sensus aliter verba explicari, quasi dictum sit: extis declarari censet, qualis messis pabuli futura sit. Forsitan quispiam traditae scripturae defensor Vitruvium testem

Digitized by Google

advocaverit, qui tradit (I 4), veteres, cum oppida castrave stativa condituri essent, inspectis hostiarum iecinoribus quaesivisse, utrum herbae salubres in loco nascerentur an non. Sed etiamsi eiusmodi sensus his verbis subici possit, nihil tamen proficietur; nam hic tantummodo de divinatione quadam et futurarum rerum praedictione agitur, id quod cum intellegatur ex tota disputatione, tum ex iis, quae sequuntur, perspicuum est. Persuasum igitur habeo, in verbis *pabuli genus* mendum aliquod latere. Sed quid reponendum sit, non video; conieceram aliquando *uliginis*, sed obstare videtur alius locus (I 57, 131) huic simillimus, ubi Democritus censere dicitur *sapienter instituisse veteres, ut hostiarum immolatarum inspicerentur exta; quorum ex habitu atque ex colore tum salubritatis, tum pestilentiae signa percipi, nonnunquam etiam, quae sit sterilitas agrorum vel fertilitas futura.* Et quo incertiora fiant omnia, etiam illa verba nostri loci, quae statim sequuntur, dubia sunt: *salubritatem etiam aut pestilentiam extis significari putat;* Grutero quidem glossema esse visum est. Sed satis sit dubitationem movisse; alius fortasse verum inveniet.

II 20, 46.

Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi causam, cur quidque fieret, non quaerere. Neglegentius hoc dictum esse apparet, cum *ego* ad prius modo pertineat; cuius neglegentiae etsi exempla non desunt (v. de finibus, edit. Madvigii III pag. 161), malim tamen *esse* pro *esset* scribere, levissima correctione. Hoc jam scripto video, quod antea non animadverteram, mecum facere B[1].

II 20, 47.

Et eo quidem loco et Prognostica nostra pronuntiabas et genere herbarum, scammoniam aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim et effectum videres. Post *quarum* excidisse puto *rerum*; nam neque, quae herbarum causa sit, hic quaeritur, sed cur tales sint, quales videmus, et pronomen relativum etiam *Prognostica* complecti debet, quorum causae infra statim commemorantur, ubi sic scribitur: *nam et prognosticorum causas persecuti sunt et*

Digitized by Google

Boëthus . . . et noster etiam Posidonius, et si causae non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsae observari animadvertique potuerunt.

II 21, 47.

Sic interpungendum esse censeo: «*At eodem tempore signum Iovis conlocabatur, quo coniuratio indicabatur, et tu scilicet mavis numine deorum id factum quam casu arbitrari, et redemptor . . .reservatus est.*» Ita omnia, quae laudavimus, verba *Quinti* fient, sive re vera ita dixisse fingitur, sive Marcus frater in sua disputatione ea verba ei subicit. Etenim si post *indicabatur* maiore utimur distinctione (plerique autem interrogandi signum ponunt), duas habebimus sententias particulis *et* — *et* coniunctas, quas sic coniungi vix licet; priore enim M. Cicero id dicit, quod vere sentit, ut qui nequaquam dubitare possit, quin frater id deorum numine factum esse malit quam casu; altera vero sententia continetur, non quod ipse sentit, sed quod Quintum ex iis, quae ante disputaverit, necesse est arbitrari. *Istam* autem *horam* facile intellegimus dictum esse tempus, quo M. Cicero praecipuum vitae suae facinus perficeret. Ceterum non fugit me, ultima verba *(et redemptor . . .)* satis mire annexa esse, et nescio an recte Davisius sic censeat scriptum fuisse: *ut redemptor — fuerit — reservatus sit.*

II 26, 56.

Commemorato gallorum cantu, quo Leuctrica victoria Thebanis denuntiari putabatur, sic codices pergunt: *Hoc igitur per gallinas Iupiter tantae civitati signum dabat? An illae aves, nisi cum vicerunt, canere non solent? At tum canebant nec vicerant. Id enim est, inquies, ostentum. Magnum vero, quasi pisces, non galli cecinerint!* Primum in verbis, quae sunt *tantae civitati*, haereo; quasi id solum verisimile esse negetur, quod tam potenti civitati per nuntios tam ignobiles signum datum sit! At hoc nimis ridiculum. Malim aut *tantum civitati signum* scribere, aut, Christio auctore, *tantae rei civitati signum.* Sed ne ea quidem, quae sequuntur, integra esse possunt. Marco enim gallos, etiam cum non vicerint, canere dicenti non apte respondetur: *at tum cane-*

Digitized by Google

bant nec vicerant. Non male Christ aut *aves, cum* scribendum iudicat, aut Ciceronem parum acute disputasse. Ego tamen alio pacto sanari locum posse puto. Deleto enim *non* sic habebimus: «*An*[1] *illae aves,* inquit Quintus, *nisi cum vicerunt, canere solent?*» Cui Marcus: «*At tum,* inquit, *canebant nec vicerant.*» Et Quintus: «*Id enim est ostentum.*»

II 32, 68.

At in Lysandri statuae capite Delphis exstitit corona ex asperis herbis, et quidem subita (*subito* Lambinus). *Itane? censes ante coronam herbae exstitisse quam conceptum esse semen? herbam autem asperam credo avium congestu, non humano satu.* Plures sunt, qui haec verba aliquo modo vitiata esse viderint: *herbam autem asperam credo.* Velut Hottingero scribendum videbatur *herbam autem asperam exstitisse credo*, Herelio autem *h. a. asperam crevisse credo* vel *h. a. natam asperam credo.* Neutri assentior; neque enim video, quare adiectivum sit iteratum. Ceterum illud miror, quomodo factum sit, ut nemo animadverterit, hoc ferri nullo modo posse: *non humano satu.* Omitto, quod paulo insolentius dictum est, ut ait Moser — longe aliter autem supra (I 42, 93) *ex hominum satu* dicitur —; quid quod ab ipsa loci sententia plane alienum est? Sive enim avium congestu Cicero semina sparsa esse existimat, sive ab hominibus — qui cur ita fecerint, non facile est videre —, naturali rem attribuit causae. At hoc quaeritur, utrum deorum numine factum sit necne. Luce igitur clarius mihi videtur, scripturam receptam corruptam esse; emendandum vero locum aliis relinquere cogor.

II 33, 70.

Et tamen credo, Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem, esse in providendis rebus au-

[1] Si quis in hoc verbo offendit, is velim sic rem animo informet: M. Cicero verisimile esse negaverat, per gallinas Iovem illud signum dedisse. Ad quod Quintus hoc dicit: quid? non verisimile est? an tu censes (Danice «*mener du da*...»), gallos, nisi cum vicerint, canere solere? Ita nihil erit, quod miremur. Nam quod ad *nisi* particulam attinet, eam et, cum interrogando aliquid negetur, adhiberi, non semel videmus.

Digitized by Google

gurandi scientiam (errabat enim multis in rebus antiquitas), quam vel usu iam vel doctrina vel vetustate immutatam videmus. Postremis verbis hoc dicitur, augurandi scientiam vetustate (i. e. temporis cursu, sensim ac sua sponte; cfr. de leg. II 13, 33) immutatam esse usu *(«praksis»)* vel doctrina *(«theori»)*. Itaque *vel* ante *vetustate* abiciendum puto.

II 34, 72.

Illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur, «dicito, si silentium esse videbitur», nec suspicit nec circumspicit; statim respondet, silentium esse videri. Tum ille «Dicito, si pascentur (*pascuntur* codd.)». *«Pascuntur.» Quae aves? aut ubi? «Attulit», inquit, «in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius.»* Explicatio ista vocis *pullarii* quid sibi velit, non dispicio, hoc praesertim loco, cum et in superiore libro commemoratus sit pullarius (I 35, 77), et pullarium fuisse necesse sit, qui nostro loco paulo ante auspicanti responderet; nec vero quis attulerit aves, quaeritur, sed quae sint aves. Mihi igitur haec verba *is, qui ex eo ipso nominatur pullarius* addita videntur esse ab aliquo lectore, qui taceri non passus sit, a quo pulli afferrentur. Deinde quod ad *inquit* verbum *aliquis* audiendum esse dicitur, id dubito an fieri non possit. Cfr. Madv. gr. Lat.[3] § 494 b not. 5 extr. et Forchhammeri disputatio in *Nord. tidskr. f. filol.*, ny række, V p. 44 sqq. Christio *inquit* ex glossemate adiectum esse videtur; ego malim putare, subiectum esse ipsum pullarium, scribendum autem: *«Attuli», inquit, «in cavea pullos.»* Timide tamen et diffidenter hanc affero coniecturam, ut quae non omnes difficultates loci removeat. Interrogatio enim *(quae aves? aut ubi?)* magistratui auspicanti minus apte attribuetur. Verum tamen sic forsitan expediri res possit, ut M. Ciceronem putemus quasi quodam saltu orationis se ipsum subito inducere a pullario coram quaerentem: quas aves dixisti? ubi sunt? cui pullarius pullos esse respondet, quos in cavea attulerit.

II 35, 73.

Ergo hoc auspicium divini quicquam habere potest, quod tam sit coactum et expressum? Suspectum mihi est

Digitized by Google

tam, cum nondum audiverimus, quam coactum esset auspicium quove modo expressum. Nonne *fame*?

II 36, 77.

(M. Marcellus) *dicebat, si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lectica operta facere iter se solere.* Recte Hottinger *rem agere* eodem sensu hic dictum esse animadvertit, quo vulgo *rem gerere* (cum enim Marcellus dicat, se iter facere, non utique de urbanis magistratuum negotiis loquitur). Et hoc ipsum fortasse reponendum est; fieri enim potest, ut librarius aliquis, qui *gere* scriptum vidisset errore pervulgato, *a* littera adiecta perperam verbum suppleverit mutilum.

II 37, 79 et II 45, 94.

Virtutis auspiciis video esse usum Deiotarum, quae vetat (B[2] *vetant*) *spectare* (codd. *exspectare*) *fortunam, dum praestetur fides.* Obsequendum censeo B[2]; nam auspicia saepe vetare dicuntur, de virtute paulo durius dictum videtur. Simillimum errorem, nisi fallor, in his verbis (II 45, 94) videmus: ... *non intellegunt, seminum vim, quae ad gignendum procreandumque plurimum valeat, funditus tolli ...;* nonne scribendum est *valeant*?

II 42, 89.

Vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Graece ζωδιακός dicitur, talem, ut eius orbis una quaeque pars alia alio modo moveat immutetque caelum, perinde ut quaeque stellae in his finitumisque partibus sint quoque tempore eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quae vocantur (codd. *vocentur*) *errantia; cum autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus eius, qui nascatur, aut in eam, quae coniunctum aliquid habet aut consentiens, ea triangula illi et quadrata nominant.* Viderat iam Ernesti, miram apodosin esse *ea triangula — nominant*; sed, quod caput est, perverse tota res explicatur, ut monuit Meyer interpres Germanus. Docebant enim Chaldaei, ut apud Sextum Empiricum (πρὸς μαθημ. V 39) et apud Censorinum (de die natali 8) legimus, errantes stellas κατὰ τρίγωνον *(tri-*

Digitized by Google

angulum) sitas esse, cum tertia circuli parte inter se distarent, ita ut tria zodiaci signa interposita essent; cum autem quarta orbis parte distarent vel duobus signis interpositis, id *τετράγωνον (quadratum)* vocari. Zodiaci igitur vim ab errantibus sideribus varie moveri aiunt, *cum aut in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus eius, qui nascatur* (eam *coniunctionem* nos vocamus), *aut in eam, quae coniunctum aliquid habeat aut consentiens* (ubi stellae, ut Graeci dicunt, ἐπιβλέπουσιν ἀλλήλους καὶ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις); *ea triangula illi et quadrata nominant.* Ita levissima unius verbi correctione totum mendum tolletur[1].

II 43, 91.

Reliqua vero tria intervalla infinita et immensa, a sole ad Martis, inde ad Iovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad caelum ipsum, quod extremum atque ultumum mundi est. Deest in codice Rehdigeriano *tria*; iure fortasse, nam quattuor intervalla enumerantur, non tria (quod miror interpretes non vidisse). Praestare tamen videtur ultima verba *(inde ad caelum — mundi est)* eicere, quae aliunde invecta esse possunt, velut e libro sexto de re publica, ubi eandem reperimus enumerationem (17, 17). Nam Chaldaei sidera spectant; nihil iis est cum caelo ipso.

II 45, 94.

. . . *quarum rerum in proxumis locis tantae dissimilitudines saepe sunt* (vel *sint*), *ut alia Tusculi, alia Romae eveniat saepe tempestas.* Displicet vox *saepe* bis posita, pro qua Herelius priore loco *fere* vel *certe* scribi voluit. Melius fortasse, *es* syllaba duplicata, . . . *dissimilitudines esse possunt.*

II 47, 97.

Ego autem etiam haec requiro, omnesne, qui Cannensi pugna ceciderint, uno astro fuerint; exitus quidem omnium

---

[1] Christ superiora sic fortasse transponenda esse existimat: . . . *caelum, eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quae vocentur errantia, proinde* (an voluit *perinde*?) *ut quaeque stellae* . . . Sed eam quaestionem, qua nostra coniectura nihil afficitur, integram relinquo.

Digitized by Google

unus et idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe similis nemo Homeri. Totius loci sensus postulat, ut quaestionem *num astro quoque uno* ita intellegamus, quasi dictum sit: num astro quoque singulari sunt (quo nemo est alius)? Sed verbo, quod est *uno,* ista vis attribui nullo modo potest, praesertim cum diverso atque adeo contrario sensu dictum viderimus paulo ante, ubi *uno* idem valet, quod *omnibus communi.* Si verum esset, quod scribitur *num astro quoque uno,* hic evaderet sensus: num ii quoque communi astro sunt, ut dictum est de militibus, qui Cannensi proelio ceciderunt; sed neque in eiusmodi sensu *ii* abesse potest, neque sensus ipse omnino ferri. Non potest igitur dubium esse, quin locus corruptus sit; verisimile autem est, *uno* additum esse a lectore aliquo, qui loci sensum parum diligenter conceperit animo. Hoc verbo eiecto sic quaeritur: *qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque* (audiendum: *singulares fuerunt*)?

II 53, 109.

. . . *nonne* (vel *non*) *intellegis eadem* (conclusione Cratippi) *uti posse et haruspices et fulguratores et interpretes ostentorum et augures et sortilegos et Chaldaeos?* Quid inter *haruspices* et *extispices* intersit, nemo ignorare potest, qui hos de divinatione libros paulo attentius perlegerit; nusquam enim iis verbis promiscue utitur Cicero. Extispices sunt, qui extis divinant; haruspices non modo extispices sunt, sed ostenta quoque ac fulgura interpretantur (cfr. inter multos locos I 6, 12, II 11, 26, II 18, 42). Sequitur, ut aut *extispices* scribendum sit, non *haruspices,* aut verba, quae sequuntur, *et fulguratores et interpretes ostentorum,* spuria sint. Ego utrum praeferam, non dubito, cum ipsum verbum *fulguratores* in suspicionem veniat. Nam hoc vocabulum apud scriptores classicos, qui vocantur, non videtur reperiri[1], nec omnino *fulgurare* dicitur de interpretatione fulgurum. Fidenter igitur contendo, ista verba, *et fulguratores et interpretes ostentorum,* non Ciceronis esse, sed lectoris alicuius,

---

[1] Cfr. *Georges' Lexicon der lateinischen Wortformen.*

Digitized by Google

qui, quam late pateret vis verbi *haruspicis,* ignorans collatis aliis locis (velut I 6, 12) deesse aliquid putaverit.

II 58, 120.

Nam tam licet de his (insanorum et ebriorum) *erroribus, si velis, quam de somniis disputare, ut ea, quae stant, si moveri* (vel *moveri si*; in codicibus *si* deest) *videantur, terrae motum significare dicas* . . . Nonne *de somniis sic putare?*

II 68, 141.

Quaero autem, cur Alexandro tam inlustre somnium, tam certum (de dracone loquente, quod supra narratum est), *nec huic eidem alias, nec multa ceteris.* Christio *tum* deesse videtur, quod post *certum* suspicatur excidisse. Meo quoque iudicio illud desideratur, sed aptior alius locus ad inserendum videtur, ante *tam inlustre.*

II 69, 143.

Dicitur quidam, cum in somnis complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. Video sympathiam; visum est enim tale obiectum dormienti ut id, quod evenit, naturae vis, non opinio erroris effecerit. Primum quaeramus, quid sit *opinio erroris.* Mihi videtur nihil aliud hoc loco significare posse nisi errorem cogitatione effictum vel opinionem falsam dormientis i. e. somnium. Quo sumpto hunc habebimus sensum: videre se ait Cicero, id quod evenerit (calculorum eiectio) quam sympathiam habeat ad somnium; somnium enim eiusmodi esse, ut eiectionem naturae vis, non opinio dormientis falsa effecerit. Iam quid *naturae vis* significet, apparet; nam si somnium nihil contulit ad effectum, perit sympathia: significat ergo vim et effectum illius somnii naturalem. Sed his sumptionibus concessis, quas veras esse non puto posse negari, perversissimus proveniet sensus, atque adeo nullus, quasi dicas, sympathiam, quae calculorum eiectioni intercedat cum somnio, eo cognosci, quod non somnium, sed aliud nescio quid (cui nomen inditur *naturae vis*) eiectionem effecerit. Hottinger hunc sensum loci esse dicit: hominem illum tale somnium habuisse, quia calculos

Digitized by Google

eiecerit, non calculos eiecisse, quia tale somnium habuerit. Sed eiusmodi sensum, etiamsi optimus sit, quomodo his verbis extorquere potuerit, equidem non intellego. Videtur igitur in verbis, quae sunt *non opinio erroris,* vitiatum esse aliquid. Alia quoque me urget de iisdem verbis dubitatio, fierine possit, ut falsa opinio *opinio erroris* dicatur; *error* quidem *opinionis* ut ad intellegendum simplicius est, ita apud Ciceronem non semel invenitur (Acad. II 14, 45, Tusc. disp. III 33, 80, de off. I 8, 26), et ipse Hottinger, credo lapsu calami, sic scripsit in explicatione huius loci. Iam potest subditicium esse istud *non opinio erroris,* — nam si abesset, quis desideraret? — sed magis in eam partem inclino, ut ablativum aliquem in verbis *non opinio* putem latere. Suspicor, scriptum fuisse: . . . *ut id, quod evenit, naturae vis beneficio erroris* (i. e. iuvante somnio) *effecerit.*

II 72, 148.

Explodatur igitur haec quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris. Nam, ut vere loquamur, superstitio fusa per gentis oppressit omnium fere animos atque hominum imbecillitatem occupavit. Quod et in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum, et hac disputatione id maxume egimus. Multum enim et nobismet ipsis et nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulissemus. Quid est, quod hac disputatione maxime sese egisse ait Cicero? Nonne id, quod supra optandum esse dixerat, ut omnia tollerentur divinationis genera? At obstat interiectum illud *nam — occupavit,* quae verba si quis quasi parenthesi inclusa a reliquo argumento seiunxerit, nihil erit, ad quod paulo post vox *eam* referatur; nam superstitio hic demum nominatur[1]. Neque vero in verbis, quae sunt *nam*

---

[1] Non potest negari, fieri interdum, ut pronomen demonstrativum referendum sit ad substantivum in parenthesi positum. Cuius usus duo haec exempla *Siesbyei* liberalitati grammaticaeque doctrinae copiis debeo: Liv. IV 4, 2 et Tac. ann. II 6; sed differunt a nostro loco eo, quod illorum locorum parentheses tanquam apertae sunt a posteriore parte neque ita clausae ut sermo pergat, quasi nihil fuerit interpositum, id quod hoc loco fit. De simili loquendi neglegentia, quam apud Ciceronem videmus Lael. 17, 62, idem valet.

Digitized by Google

— *occupavit*, quicquam reperitur, quod Cicero his de divinatione libris praecipue sequatur, nisi forte id maxime sibi proposuisse eum arbitramur, ut diceret, superstitionem late fusam esse, quod ridiculum est. Itaque audeo dicere, depravatam esse codicum scripturam, conicioque, excidisse duo verba *superstitionis generibus* (vel *erroribus*), ut sic scribatur: *Explodatur igitur haec quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris superstitionis generibus — nam, ut vere loquamur, superstitio . . . hominum imbecillitatem occupavit —, quod et in iis libris dictum est e. q. s.*

Helsingorae mense sextili a. MDCCCXCIII.

Thucydidea.

I 118, 2. *τότε δὲ οὐκέτι ἀνασχετὸν ἐποιοῦντο (οἱ Λακεδαιμόνιοι), ἀλλ' ἐπιχειρητέα ἐδόκει εἶναι πάσῃ προθυμίᾳ καὶ καθαιρετέα ἡ ἰσχύς (τῶν Ἀθηναίων), ἢν δύνωνται, ἀραμένοις τόνδε τὸν πόλεμον.*] Pronomen *τόνδε* hoc loco, ubi de Lacedaemoniis ad pacem solvendam inclinantibus universe agitur, minime aptum esse, neminem antehac vidisse miror; vix enim adducor, ut cum Ullrichio (symb. ad Thuc. explic. p. 57) Thucydidem contaminatione quadam *ἀραμ. τόνδε τὸν πόλεμον* pro eo q. e. *ἀραμ. τὸν πόλεμον, ὃς ἐγένετο ὅδε ὁ πόλεμος* scripsisse putem. Nam locus is, quem ut similem ille adfert (VI 17, 5), ea quidem re ab nostro valde differt, quod verba *ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ* ad verba superiora: *οὔτε οἱ ἄλλοι Ἕλληνες διεφάνησαν* (sc. in bello, quod paucis annis ante finitum est) *τοσοῦτοι ὄντες κτλ.* referri possunt. Irrepere autem facillime potuit pronomen *τόνδε* ex verbis *τοῦδε τοῦ πολέμου* (§ 1). Ceterum Laurentianus ante *τόνδε* partic. *δὲ* exhibet, qua re incertus fio, an *ἀραμένοις δὴ τὸν πόλεμον* Thucydides scripserit; quam particulam saepe numero in *δὲ* transiisse, satis multa exempla declarant, cff. II 67, 3 (correxi spic. Thuc. p. 175); III 26, 2 (corr. Stahlius); VIII 70, 1; 82, 3. Sed h. l. forsitan vis explicativa huius particulae parum apta videatur.

V 45, 2. *(πείσειν γὰρ αὐτὸς (Ἀλκιβιάδης) Ἀθηναίους, ὥσπερ καὶ νῦν ἀντιλέγειν)*]. Facillima correctura sententia loci multo melior erit, si *ἀντιλέγων* scribemus. Thucydidem hoc scripsisse, Kruegero sic explicanti: «er werde eben so gut auch das bewirken als er jetzt widerspreche *und durch Widerspruch es verhindere*» obversatum esse videtur.

M. Aug. 1893.

Carolus Hude.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Gaston Paris, L'altération romane du *c* latin (Ecole pratique des hautes études annuaire 1893. P. 7—37). Paris 1893.

L'illustre romaniste M. Gaston Paris vient de reprendre la question tant de fois débattue de la prononciation du *c* latin. Dans deux mémoires qui vont paraître sous peu, il a examiné d'un côté «les faits épigraphiques et paléographiques qu'on a cités ou qu'on pourrait citer pour attester l'ancienneté d'une altération dans la prononciation du *c*» et, de l'autre côté, les différentes phases de cette altération en gallo-roman; dans un troisième mémoire, celui dont nous allons nous occuper ici, il a examiné surtout la date de l'altération. Il commence par poser la question d'une manière on ne peut plus précise, en constatant que le *c* latin était indubitablement une explosive sourde et que son altération dans les parlers romans est due à la nature de la voyelle suivante: dans *co*, *cu* l'explosive est postpalatale, tandis qu'elle est médiopalatale dans *ca* et prépalatale dans *ce*, *ci* [ke, ki]; on peut s'étonner que ce fait, généralement admis depuis longtemps par les phonéticiens, soit resté inconnu à tant de philologues. M. P. examine ensuite l'époque de la transformation de la prononciation du *c*, et il détruit complètement l'hypothèse émise par M. Gröber et reprise par M. Meyer-Lübke, d'après laquelle l'altération aurait commencé entre la conquête de la Sardaigne (238 av. J. C.) et celle de l'Espagne (197 av. J. C.). Cette théorie s'appuie sur la correspondance prétendue des formes diverses prises par le *c* dans chacun des pays romanisés avec l'époque de la conquête; mais, comme le montre par exemple la conservation du *c* intact jusqu'à nos jours dans ce qui subsiste de l'illyro-roman, une telle correspondance est tout à fait imaginaire, et du reste on ne trouve nulle part, avant le VIe siècle, aucune trace d'une altération quelconque dans la prononciation du *c*. M. P. finit par admettre une altération i n d é p e n d a n t e du *c* dans les différents pays romans; c'est là la seule manière de voir raisonnable, et le savant auteur appuie sa théorie, qui sans doute compte des partisans depuis longtemps, mais qu'il a l'honneur d'avoir exposée le premier, par quelques considérations intéressantes sur le développement phonétique du roumain et de plusieurs patois français.

En somme, on retrouve dans ce mémoire, que je recommande chaudement à l'attention des latinistes et des romanistes, toutes les qualités du maître: une érudition vaste et pénétrante, une méthode rigoureuse et une admirable clarté dans l'exposition. Du reste il serait banal de louer M. Paris, et je ne trouve guère à

Digitized by Google

lui reprocher que l'emploi des termes 'grave', 'aigue' et 'moyenne' en parlant des voyelles; ces termes ne caractérisent les voyelles qu'à un point de vue acoustique et ne renseignent pas sur leur formation; il vaut donc mieux les éviter et adopter la terminologie si simple et si logique de M. Sweet. Finissons par rappeler que la question du *c* latin a été débattue lors du premier congrès des philologues scandinaves à Copenhague, en 1876: M. Ussing y soutenait que les Latins ne prononçaient pas une explosive dans *ce, ci* mais une éspèce d'affriquée (če, či), et M. V. Thomsen a facilement montré le peu de fondement de cette hypothèse (voir *Beretning om forhandlingerne på det første nordiske filologmøde* p. 11 ss.).

Kr. N.

P. Østbye: die schrift vom staat der Athener und die attische ephebie. (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1893. No. 6.) Christiania 1893, Dybwad. 45 s.

Blandt den talrige række af skrifter, der er fremkaldte af Aristoteles' nyfundne værk, indtager dette lille arbejde en smuk plads. Forf. søger med stor dygtighed gennem behandling af forskellige punkter at levere bevis for skriftets aristoteliske oprindelse og giver derved værdifulde bidrag til forståelsen. Imod *Rühl* hævder han i tilslutning til *Gomperz*, at ἑκτήμοροι må forstås som forpagtere, der svarede $^1/_6$ af afgrøden til jordens ejere, og støtter sin opfattelse med gode analogier fra romerske og andre forhold. Forf. betvivler ikke ægtheden af kapp. IV (Drakon) og XII (Solonfragmenterne) og afviser Rühls hypotese, at skriftet skulde være en af Herakleides Lembos foretaget bearbejdelse, som usandsynlig, idet han med rette gør opmærksom på, at overensstemmelsen mellem Herakleidesexcerpterne og skriftet er for ringe til at man kan antage, at de er direkte skrevet ud af skriftet, hvad der, hvis Rühls mening var rigtig, dog måtte være det naturligste, og skal man først tage sin tilflugt til flere mellemled, kommer man ind paa det helt uvisse. Overfor *Schjött* (Chria. Vid.-Selsk. Forh. 1891 No. 2), der mente, at skriftet måtte være affattet efter 307, fordi behandlingen af Klisthenes' fylereform røbede kendskab til de ved den tid oprettede nye fyler Antigonis og Demetrias, viser han slående, at omtalen af 12-fylesystemet finder tilstrækkelig forklaring deri, at de bestående 12 trittyer vilde have afgivet et naturligt grundlag for en nyordning, og anfører træffende Plat. legg. VI 6 p. 758 b som et bevis på, at tolvtalsprincipet allerede før 307 var levende for en athenisk tankegang.

Skriftets sidste og største halvdel (ss. 21—45) behandler efebinstitutionen, hvorom vi har fået så righoldig oplysning i

Digitized by Google

Aristoteles' skrifts 42de kapitel. Forf. hylder den anskuelse, at denne institution har bestået allerede i det 5te århundrede, dog således, at «der feste kern der ganzen abtheilung in älterer zeit aus gemietheten fremden bestanden hat», og skildrer den omdannelse, der gjorde den fra en rekrutskole til en akademisk uddannelsesanstalt for velhavende Athenere og fremmede. Denne forvandlingsproces må være gået for sig i tidsrummet mellem $33^4/_3$ og $30^5/_4$, og forf. viser, at såvel Ar.'s skildring i sin helhed som dens enkeltheder nøder til at sætte affattelsestiden før det sidstnævnte år. Sluttelig hævdes det imod Böckh og Dittenberger, at den unge Athener allerede ved 18 årsalderen indtrådte i sine borgerlige rettigheder, omend disse faktisk suspenderedes i de to første år ved efebtjenesten, og overfor Böhnecke, at 18-årsalderen må have været en *conditio sine qua non* for optagelsen på borgerlisterne, såat det bliver umuligt at skyde Demosthenes' fødselsår ned til 380.

En lidt større nøjagtighed i akcentuationen vilde klæde det værdifulde arbejde bedre; der skal exempelvis s. 4 læses *ἑκτήμοροι* og s. 35 *κοσμητήν*.

Juli 1893.

Karl Hude.

H. Stein: Stücke aus Thukydides. Deutsch. Mit Anmerkungen. (Programm des grossherzoglichen Gymnasiums zu Oldenburg.) Oldenburg 1893, Stalling. 22 s.

Ausser der grabrede des Perikles (II 34—46) und der beschreibung der seuche in Athen (II 47—54) in deutscher übersetzung bietet dieses programm eine reihe von konjekturen zu den zwei abschnitten; die meisten sind jedoch entweder überflüssig oder zu gewagt, um grössere beachtung zu verdienen. Beispielsweise wird 34, 3 *τῇ λάρνακι* nach *φυλῆς* hinzugefügt, § 5 *ἐκείνῃ* nach *αὐτοῦ,* 39, 2 *ἡμεῖς μέρει τινί* nach *αὐτοί,* 40, 4 *καὶ μὴν* vor *καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν,* 45, 1 *ὅτι* zwischen *οὐχ* und *ὁμοῖοι,* 47, 3 *μεγάλη* nach *οὕτως,* 53, 4 *θεῖον* nach *τὸ μὲν* (wenn man es nicht vorzieht *τοὺς μὲν* zu lesen), 54, 2 *καὶ ἄλλων* vor *τοῦδε*; umgekehrt tilgt der verf. 41, 4 *ἡ ἀλήθεια,* 43, 2 das zweite *ἐν ᾧ,* 51, 6 *κούφης,* 53, 1 *καὶ* vor *αἰφνιδίως* und *δὲ* nach *εὐθὺς.* Als kleinere änderungen, welche jedenfalls beachtenswert sind, hebe ich hervor: 34, 8 ⟨*ὁ*⟩ *καιρὸς* (vgl. Dio C. XLIV 19), 39, 2 *τῇ τε τῶν πέλας,* 40, 2 *ἑτέροις πρὸς* ⟨*ἕτερα*⟩ *ἔργα,* 41, 3 *ἐπελθοῦσα,* 43, 2 *ἀντελάμβανον,* 47, 4 *ἐπήρκουν*; dagegen haben änderungen wie 37, 1 *κέρδους* (mit *ἐς τὰ κοινὰ* im sinne: «förderung des gemeinwohles» verbunden) statt *μέρους,* 40, 2 *κοινῶν* statt *πολιτικῶν,* 41, 5 *δυνάμεως* statt *πόλεως,* 42, 4 *ἐν αὐτῷ τι ἀμυνάμενοι*

Digitized by Google

καὶ παθεῖν, 44, 1 *ἐπίστασθε,* 46, 1 *ἐμπολιτεύουσιν,* 50, 1 *νεκρῶν* statt *ἀνθρώπων,* 52, 3 *δημοσίων* statt *ὁσίων,* 53, 1 *ἤδη καθ' ἡδονὴν ποιεῖν* (mit *ἐτόλμα* verbunden) meines erachtens weder innere noch äussere wahrscheinlichkeit.

Ich freue mich der zustimmung des verfassers in der wertschätzung des codex Laurentianus; doch geht er vielleicht zu weit, wenn er 43, 6 die lesart *ἅμα τε γιγνόμενος καὶ ἀναίσθητος* («der im Augenblick, da er eintritt, auch schon aus dem Bewusstsein schwindet») bevorzugt. Die aufnahme des *τε* aus dem Laur. 40, 1 nach *φιλοκαλοῦμεν* hatte ich schon in dieser zeitschr. n. r. X s. 241 empfohlen; ebenda s. 175 schlug ich die tilgung von *ἦν* nach *εἰκὸς* 48, 3 vor. Kap. 45, 1 hat schon Croiset *τῶν ἀντιπάλων* oder *τοῦ ἀντιπάλου* schreiben wollen. Die lesart *τῳ* statt *τῷ* vor *πολεμίῳ* und *ὑπηκόῳ* 41, 3 findet sich schon von erster oder zweiter hand im codex Palatinus.

Der druckfehlerteufel hat s. 13 das thukydideische geschichtswerk um ein ganzes buch (IX statt VIII) vermehrt.

Juli 1893.

Karl Hude.

Forhandlinger paa det fjerde nordiske Filologmøde i København 1892. Udg. af *C. Jørgensen.* København 1893, Gyldendal. LXXVIII + 274 S.

Med den samme dygtighed og præcision, hvormed dr. *Jørgensen* som generalsekretær ledede det sidste filologmøde, har han ikke fuldt et år efter mødets afholdelse kunnet forelægge offenligheden en udførlig beretning om dets forhandlinger. Af alle de holdte foredrag og de dertil knyttede diskussjoner foreligger der udførlige referater — tildels også af dem, der imidlertid er blevet publicerede andetsteds —; til dr. *Kinch*'s foredrag om sin rejse i Makedonien er der knyttet to fototypiske gengivelser af det interessante gravmaleri fra Niausta.

Som tillæg medfølger (s. I—LXXVIII) «berättelse om förhandlingarna vid det tredje nordiska filologmötet i Stockholm 1886», affattet af dette mødes generalsekretær, lektor *Nils Linder*, hvis forord er præget af nogen bitterhed mod hans kolleger i bestyrelsen og mod den Letterstedtske forening. At en beretning er kommet til at foreligge, skønt det er sket så sent og i en temmelig kortfattet form, vil vist både deltagere og ikke-deltagere være lektor Linder og dr. Jørgensen, som har taget initiativet dertil, taknemmelige for.

K. H.

Digitized by Google

Symbolae Pragenses. Wien 1893, Tempsky. 221 S.

Denne smukt udstyrede «Festgabe der deutschen Gesellschaft für Alterthumskunde in Prag zur 42. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Wien 1893» indeholder følgende afhandlinger: *Arleth,* Beiträge zur Erklärung des Aristoteles; *A. Th. Christ,* Zur Frage über die Bedeutung des Phaidon-papyrus; *Cornu,* Verbesserungsvorschläge zum Poema del Cid; *Hauffen,* Fischarts Ehezuchtbüchlein, Plutarch und Erasmus Roterodamus; *Holzner,* Kritische Studien zu Euripides; *Jung,* Imperium und Reichsbeamtenschaft; *Kloucek,* Vergiliana; *Lambel,* Zur Ueberlieferung und Kritik der Frauenehre des Strickers; *Marty,* Ueber das Verhältniss von Grammatik und Logik; *Mitteis,* Juristische Textconjecturen; *Neuwirth,* Zur Kritik der Kunstnachrichten des Geschichtschreibers Franz von Prag; *Rolin,* Studien zum Wilhelmsliede (Aliscans); *Rzach,* Zur ältesten Ueberlieferung der Erga des Hesiodos (med interessante fototypier af cod. Parisinus gr. 2771); *Sauer,* Studien zur Familiengeschichte Grillparzers; *Swoboda,* Die athenischen Beschlüsse zu Gunsten der Samier.

K. H.

Digitized by Google

Om den eiendommelige Udtryksform og Sætningsforbindelse i Platons Kriton p. 44 D[1].

Af C. P. Christensen Schmidt.

I 3die Capitel af Platons Kriton gjør som bekjendt Sokrates' gamle troe Barndomsven endnu et sidste Forsøg paa at bevæge den dødsdømte Vise til at flygte fra Fængslet af Hensyn til den store Ulykke, hans Død vil bringe over alle hans Venner, og til det sikkre Vanry, de ville komme i for at have ladet ham i Stikken, da jo almindelige Mennesker umuligt ville kunne troe, at det er hans Modstand, hvorpaa deres Bestræbelser ere strandede, men bliver afviist af Sokrates med den Bemærkning, at man da vel ikke behøver at bryde sig saa stort om Mængdens Mening, og at fornuftige Folk nok ville troe paa Sagens rette Sammenhæng. Derimod indvender saa Kriton: *Ἀλλ' ὁρᾷς δή, ὅτι ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες, καὶ τῆς τῶν πολλῶν δόξης μέλειν,* og tilføier derpaa (p. 44 D): *αὐτὰ δὲ δῆλα τὰ παρόντα νυνί, ὅτι οἷοί τ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ οὐ τὰ σμικρότατα τῶν κακῶν ἐξεργάζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μέγιστα σχεδόν, ἐάν τις ἐν αὐτοῖς διαβεβλημένος ᾖ.* Hvad Kriton vil sige med disse Ord, kan der jo ikke være nogen Tvivl om; hans Mening er naturligviis, at den nærværende Situation tydeligt viser, at Mængden har Magt til at gjøre store Ulykker paa dem, den har faaet et mindre godt Øie til, at det af denne Situation er tydeligt, at Mængden har Magt dertil; men efter Ordene staaer der, at selve Situationen er tydelig, og til dette Udtryk føies saa Gjenstandssætningen, at Mængden har denne Magt. Denne eiendommelige Udtryksform og Sætningsforbindelse, som har samtlige Haandskrifters eenstemmige Vidnesbyrd for sig, har selvfølgelig ikke kunnet undgaae at

---

[1] Meddeelt i philol.-histor. Samfund d. 10. November 1892.

Digitized by Google

vække Opmærksomhed, men Opmærksomheden har faaet et noget forskjelligt Udslag efter de forskjellige Kritikeres og Fortolkeres Opfattelse af deres Opgave; somme have fundet Ordene afvigende fra correct logisk Talebrug — hvad de unegtelig ogsaa ere — og derfor troet at burde gribe til Rettelse, andre have søgt at forklare Haandskrifternes Læsemaade. Efter min Overbeviisning er det de Sidste, der have gjort Ret, det vil sige i Principet, thi factisk maae de hidtil givne Forklaringer, saavidt de da ere komne til min Kundskab — jeg hverken prætenderer eller troer mig forpligtet til at kjende Alt, hvad der kan være sagt om et Sted af et saa hyppigt udgivet og commenteret Skrift som Platons Kriton —, siges at være enten heelt forfeilede eller i alt Fald utilstrækkeligt begrundede, og det vil da her være min Opgave at søge at gjøre det bedre. Den Første, der antastede den haandskriftlige Læsemaade, var den sachsiske Læge, senere Universitetsprofessor Janus Cornarius i 16de Aarhundrede, som i de Eclogæ, hvormed han ledsagede sin latinske Oversættelse af Platon (Basel 1561), rettede *δῆλα* til *δηλοῖ*. Denne Conjectur blev saa optagen af Henr. Stephanus i Pariserudgaven af 1578 og holdt sig derefter i nogle følgende Udgaver, indtil den atter blev fjernet af Joh. Friedr. Fischer, Rector ved Thomasskolen i Leipzig, som i sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede med stor Flid og Kjærlighed udgav en Række platoniske Dialoger, deriblandt den første thrasylliske Tetralogi — Euthyphron, Apologien, Kriton og Phaidon — i hele tre Udgaver, af hvilke navnlig den sidste (fra 1783), til hvilken han ogsaa havde kunnet benytte nye haandskriftlige Hjælpemidler (cod. Augustanus og Tubingensis), virkelig var et for sin Tid ganske fortjenstligt Arbeide. Han havde allerede i anden Udgave (fra 1770 — den første, fra 1760, har jeg ikke seet —) følt Tilbøielighed til at gjenoptage den gamle Læsemaade, men han var en samvittighedsfuld Mand, og han savnede Hjemmel for Sprogbrugen; først i tredie Udgave, hvor han havde seet, at der ogsaa i Tübingerhaandskriftet stod *δῆλα*, og hvor han havde fundet Beviissteder for Udtryksformen, som tilfredsstillede hans philologiske Samvittighed, gjorde han Alvor deraf, og fra den Tid af har da *δῆλα* længe igjen været den almindelig reciperede Læsemaade, og jeg

Digitized by Google

troer som sagt, den burde være forbleven det. I vore Dage er imidlertid Cornarius' δηλοῖ igjen foretrukket af Flere, saaledes af Cobet i Mnemosyne for 1875 p. 285, hos os af E. Trojel i de af ham besørgede Bearbeidelser af Wiehes Udgave (1875 og 1883) og nu ogsaa af Schanz i Udgaven af 1888, saa at det turde være betimeligt atter at lægge et godt Ord ind for det gamle *δῆλα,* naar man som jeg anseer det for ægte og oprindeligt. Eet Fortrin har unegtelig Cornarius' Rettelse for den haandskriftlige Læsemaade: den trænger ikke til Forklaring. Men jeg er bange for, at man ved at optage den udvisker en sproglig Eiendommelighed eller rettere sagt to, som netop i denne ganske specielle Form maaskee kun findes forbundne paa dette ene Sted, men som hver for sig, troer jeg, kunne constateres med fuldkommen Sikkerhed, og hvis Forbindelse i alt Fald i andre, tildeels meget nær beslægtede Former heller ingenlunde er uden Exempler. Jeg er bange for, at Cornarius' Rettelse hører til dem, der beroe paa, at man uden Videre paa sproglige Forbindelser troer at kunne anvende Logikens Love istedenfor at huske paa, at Sproget har sin egen Logik, der efter Omstændighederne kan være eens eller forskjellig i de forskjellige Sprog, og at man derfor, naar man møder en Forbindelse, der afviger fra den logisk correcte Form, gjør vel i ikke strax at fordømme den, men foreløbig beholde den in mente og see, om man ikke senere maaskee træffer paa Paralleler eller i alt Fald Analogier, saa at man istedenfor *ἀτάκτως ἐρριμμένα* og derfor *οὐδὲν χρήσιμα* (for at tale med Sokrates i Xenophons *Ἀπομνημονεύματα*) kan faae et *πολλοῦ ἄξιον κτῆμα,* istedenfor den logiske Uregelmæssighed en sproglig Eiendommelighed. Det er dette Resultat, jeg er kommen til med Hensyn til det foreliggende Sted, og det forekommer mig at være særlig instructivt som Paradigma for Behandlingen af slige fra det logisk Correcte afvigende Forbindelser, forsaavidt det udenfor denne Afvigelse ikke indeholder nogetsomhelst Tvivlsomt og selve Afvigelsens Væsen er meget let at opfatte og bestemme. Det er nemlig dette, det først og fremmest gjælder om, at man gjør sig klart, hvori Afvigelsen egentlig bestaaer; thi kun under denne Forudsætning er det muligt at gjenkjende den i andre Former og Forbindelser.

Digitized by Google

Τὰ παρόντα νυνί kan nu her, som allerede Fischer rigtigt bemærker, ikke betegne Andet end hvad der i Cap. 1 kaldes *ἡ νῦν παρεστῶσα ξυμφορά* og *ἡ παροῦσα τύχη*, nemlig det, at Sokrates sidder i Fængsel dømt paa Livet af Heliasternes Domstol; om denne Situation skulde der efter Logikens Krav prædiceres den Egenskab at være skikket til at vise, at Mængden har stor Magt, men istedenfor prædiceres der om den den Egenskab at være tydelig, og saa tilføies bagefter det, som den givne Situation er skikket til at vise, det, som af den givne Situation er tydeligt, i en Sætning med *ὅτι*, altsaa en Sætning netop af samme Art, som vilde være paa sin Plads, hvis Hovedsætningen havde den logisk correcte Form. Denne Abnormitet er det, man har at forklare, naar man vil holde paa den haandskriftligt overleverede Læsemaade, og Spørgsmaalet bliver altsaa: 1) Kan efter græsk Sprogbrug Adjectivet *δῆλος* prædiceres ikke blot om det, der fremgaaer enten af umiddelbart Øiesyn eller af noget udenfra Givet, men ogsaa om det Givne, hvoraf noget Andet fremgaaer, og netop med Hensyn til, at det fremgaaer deraf? og 2) Kan der i saa Fald efter græsk Sprogbrug til en saadan Forbindelse føies en Sætning med *ὅτι*? I bekræftende Fald bliver det endvidere at undersøge og bestemme, i hvad Forstand *δῆλος* bruges paa denne Maade, og i hvad Forstand Gjenstandssætningen føies til denne Forbindelse, men med Hensyn til begge Sider af Spørgsmaalet er det ikke Logiken, der skal have det afgjørende Ord, men det er Sprogbrugen, quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi. Kan ikke Spørgsmaalet i begge Henseender besvares fuldt bekræftende, da kan Læsemaaden *δῆλα* ikke holdes, men i modsat Fald maa Logiken see at finde sig tilrette i de af Sprogbrugen sanctionerede Former, saa godt den formaaer; det bliver dens Sag, Sprogbrugen selv har den ikke at bekymre sig om.

Hvad der efter Fischer er forebragt til Forklaring af den foreliggende Udtryksform og Sætningsforbindelse, er som sagt enten forfeilet eller i alt Fald utilstrækkeligt, og jeg vil derfor ikke opholde mig ved Noget deraf, men begynde ganske forfra i umiddelbar Tilknytning til Fischers Forklaring, ikke fordi den jo ogsaa i høi Grad trænger til Correctiv, men fordi det Alt i Alt dog vil blive den korteste Vei at gaae.

Digitized by Google

Fischer antog ganske naivt, at *δῆλον* kunde have ligefrem activ Betydning, betegne «etiam id, quod declarat, docet, arguit, manifestat, prodit, ostendit aliquid, *δηλωτικόν*», hvorefter saa Sætningen med *ὅτι* faldt ganske af sig selv. Saa nemt slipper man vel nu ikke; *δῆλος* betyder utvivlsomt kun «tydelig», «indlysende» (som let kan sees eller let forstaaes). Men naar man kun spørger om Meningen i det Allergroveste, pingui, ut aiunt, Minerva, har Fischer alligevel Ret. Lad os see paa de Beviissteder, han anfører. Det første er Theophrast. de caus. plant. VI, 27 eller efter Schneiders Inddeling, som ogsaa Wimmer følger, VI, 18, 8. Der er der Tale om Myrten, særlig den ægyptiske Myrte, og Aarsagerne til dens enestaaende Vellugt, og det hedder saa: *Αὐτό τε*[1] *τὸ φυτὸν ὅλως ξηρὸν καὶ τὸ γένος τοῦτο μᾶλλον τῶν ἄλλων· δῆλον δὲ ἡ στενοφυλλίᾳ καὶ ἡ μικροκαρπία καὶ ἡ χρόα τοῦ καρποῦ· πάντα γὰρ ταῦτα ξηρότητος.* Sætningen med *δῆλον* er tilknyttet ganske paa samme Maade som hos Platon, ved *δέ*; vi sige asyndetisk: «det kan man see af de smalle Blade, den lille Frugt og Frugtens Farve». Dette Sted tør nu ikke kaldes synderlig bevisende. Ikke, som om der i Tanken var nogetsomhelst Uklart eller Tvivlsomt; den er simpel og klar nok, og hvis Læsemaaden er rigtig, er *δῆλον* aldeles utvivlsomt brugt netop om de givne Kjendsgjerninger, af hvilke Plantens *ξηρότης* fremgaaer, og netop med bestemt Hensyn til denne deres Conseqvents; men skal der ikke maaskee ogsaa her læses *δηλοῖ*? Det mener Joh. Gottl. Schneider. «Aut *δῆλον δὲ ποιεῖ*», siger han, «aut *δηλοῖ* aut *δῆλον δὲ τῇ στενοφυλλίᾳ καὶ τῇ μικροκαρπίᾳ καὶ τῇ χρόᾳ* scribendum; brevissimam rationem prætuli». Han kunde have tilføiet, at *δηλοῖ* allerede var foreslaaet i 17de Aarhundrede af Thom. Gataker i en Anmærkning til Antonin. II, 15, som jeg strax skal komme til, og hans Rettelse er bibeholdt ogsaa i begge Wimmers Udgaver. Det kan heller ikke negtes, at hvor Spørgsmaalet staaer imellem Adjectiv og Verbum, er det, navnlig i en Text som Theophrasts, ikke raadeligt at stole for meget paa en Adjectivform, der ligger saa nær ved den paagjældende Verbalform,

---

[1] Saaledes Hskrr., Wimmer læser *αὐτό γε*, Ald. — som Fischer følger — har *αὐτὸ δὲ*.

Digitized by Google

som *δῆλον* ligger ved *δηλοῖ.* Imidlertid læses *δῆλον* i alle Haandskrifter, ogsaa den forholdsviis fremragende cod. Urbinas, og Brugen af Neutrumsformen *δῆλον* ved Subjecter af Hunkjønnet vilde det vel ikke være værdt at tage Anstød af, saa vi kunne foreløbig lade Spørgsmaalet staae hen ogsaa for dette Steds Vedkommende; men til Beviissted egner det sig ikke. Anderledes forholder det sig med det andet af Fischers Steder, det for et Øieblik siden omtalte Antonin. II, 15, der lyder saaledes: *Ὅτι πᾶν ὑπόληψις* («Alt beroer paa Mening»[1])· *δῆλα μὲν γὰρ τὰ πρὸς τοῦ Κυνικοῦ Μονίμου*[2] *λεγόμενα· δῆλον δὲ καὶ τὸ χρήσιμον τοῦ λεγομένου, ἐάν τις αὐτοῦ τὸ νόστιμον μέχρι τοῦ ἀληθοῦς δέχηται.* Dette Sted, troer jeg, maa bortseet fra den Tid, det tilhører, indrømmes at være bevisende. Vel foreslaaer Gataker ogsaa her (under Paaberaabelse af Herodian. I, 2, 3) at rette baade *δῆλα* og *δῆλον* til *δηλοῖ*; men hans Forslag har ikke fundet Anklang hos de senere Udgivere, og Rettelsen er her ogsaa langt mindre plausibel. Det er slet ikke rimeligt, at saaledes i den ene Sætning efter den anden Verbalformen *δηλοῖ* af sig selv skulde være gaaet over først til een, saa til en anden Form af Adjectivet; i alt Fald i den ene Sætning forudsætter aabenbart Gatakers Conjectur en bevidst Ændring. Og dertil kommer endnu, at i den sidste Sætning passer *δηλοῖ* ikke engang rigtigt, thi en Læres praktiske Brugbarhed er jo ikke i sig selv noget Beviis paa dens Rigtighed; der er der altsaa vist kun Tale om det simpelthen Tydelige, men formelt ere paa den anden Side Sætningerne øiensynligt aldeles parallele, saa der kan ikke godt være Tale om at rette i den ene af dem, naar man ikke kan rette ogsaa i den anden. Hvad dernæst Meningen med *δῆλα* i den første Sætning angaaer, ja da vide vi ganske vist aldeles ikke, hvorledes Monimos i det

---

[1] *Ὅτι* tjener blot — i Lighed med Brugen i Overskrifter eller Lemmaer — til at indføre Sætningen som et Notandum; sml. IV, 10, VIII, 4, XII, 21 og 22.

[2] Saaledes maa man vel efter Gatakers og Andres Forslag læse istedenfor *τὸν Κυνικὸν Μόνιμον.* Det følgende *τοῦ λεγομένου* har man i Regelen forstaaet om disse Monimos' Udtalelser, men nærmere ligger det egentlig — i Betragtning af Singularisformen — at forstaae det om selve Sætningen *πᾶν ὑπόληψις.*

Digitized by Google

Enkelte har udtalt sig om den paagjældende Sag; vi vide i det Hele taget meget Lidt om Manden[1]; men saa Meget er da klart, at naar Antoninus paaberaaber sig hans Yttringer til Begrundelse af, *ὅτι πᾶν ὑπόληψις,* da kan han ikke mene blot, at disse Yttringer i sig selv ere tydelige, d. e. klart fremsatte og lette at opfatte og forstaae, men han kan kun mene, at de ere tydelige i deres Egenskab af Argumenter for den opstillede Sætning, indlysende og overbevisende med Hensyn til denne deres Conseqvents. Men Stedet viser tillige, at det ikke er correct med Fischer at opfatte *δῆλος,* naar det bruges paa denne Maade, som brugt i en særegen fra den almindelige forskjellig Betydning; thi i den anden, formelt fuldkommen parallele Sætning — som Fischer slet ikke bryder sig om — er det som sagt brugt uden nogensomhelst særlig Nuance, ganske paa den almindelige Maade om det, der i sig selv er klart og iøinefaldende, det, som Enhver let kan see og skjønne. Det Eiendommelige i Brugen bestaaer altsaa ikke i, at Adjectivet faaer en modificeret Betydning, men blot i, at den Kjendsgjerning, der betegnes som *δῆλον,* betragtes ikke efter sin almindelige phænomenale Realitet, men fra en særegen Side, efter sin Egenskab som Beviismiddel, efter sit Forhold til den Slutning, man kan uddrage deraf. Vi komme herved til at tænke paa, hvorledes vi selv paa Dansk ganske jævnlig tale om «et tydeligt Tegn», «et tydeligt Beviis», og derved forstaae ikke et Tegn, der er let at see, et Beviis, der er let at fatte, men et Tegn, hvoraf man let kan slutte, et Beviis, hvorved man let kan overtydes. I selve denne Forbindelse bruge nu Grækerne ikke netop *δῆλος,* men *σαφής* eller *ἐναργής* — man kan jo ikke forlange, at de

---

[1] Jeg kan kun henvise til den korte Skildring hos Diogenes Laertius (VI c. 3), til Sextus Empiricus' gjentagne Omtale (adv. Dogm. I, 48, I, 87 f., II, 5) og til et Par løsrevne Apophthegmata hos Stobæus (Flor. XCIII, 36) og Johannes Damascenus (88), hvilke Vidnesbyrd stemme godt nok med Antydningerne hos Antoninus, men ikke indeholde noget i saa Henseende særlig Oplysende. Om hans litteraire Virksomhed hedder det hos Diogenes: *γέγραφε δὲ παίγνια σπουδῇ λεληθυίᾳ μεμιγμένα καὶ περὶ ὁρμῶν δύο καὶ προτρεπτικόν*; men hvilket af disse Skrifter den keiserlige Philosoph nærmest kan have havt for Øie, er det ikke godt at sige Noget om.

Digitized by Google

enkelte Ord i de forskjellige Sprog paa alle Puncter fuldstændigt skulle dække binanden —; men ogsaa ved disse græske Adjectiver kan den samme Dobbelthed i Brugen paavises. Ἐναργὲς εἴδωλον i Plat. Phædr. p. 250 D (der er Tale om det Billed af φρόνησις, der, som det hedder, vilde vække umaadelig Attraa, hvis det kunde sees med det legemlige Øie) er simpelthen et Billed, som er let at opfatte, tydeligt i Henseende til Omrids, Form, Skjønhed, til hele den ydre Apparents, i Criton. p. 44 B derimod, lige før det Sted, vi her behandle, er ἐναργὲς ἐνύπνιον (nemlig den skjønne Qvinde i hvide Klæder, som siger til Sokrates: ἤματί κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον ἵκοιο) et Drømmesyn, der er let at forstaae, klart i Henseende til Mening og Betydning. Og for at der ikke skal blive nogen Tvivl tilbage om, at ogsaa Adjectivet δῆλος virkelig kan bruges paa denne sidste Maade, skal jeg anføre endnu et Sted, som det gjør mig ondt for den brave Fischer at han ikke blev opmærksom paa, først fordi Ingen paa det skal kunne anvende det Universalmiddel, de Lærde certatim have ordineret paa de andre Steder, Rettelsen til δηλοῖ, eftersom Metrumet forbyder det — det kan undertiden være en velsignet Ting med det Metrum —, og dernæst fordi det er langt ældre end baade Keisertiden og den alexandrinske Tid, idet det nemlig skriver sig fra selve Platons ældre Samtidige Aristophanes. Det er Thesm. 804, hvor Choret for at godtgjøre, at Qvinderne i alle Maader ere bedre end Mændene, anfører en Række Exempler paa Qvinder, som rigtignok paa Hetæren Salabakcho nær synes at være fingerede ad hoc, og hvis hele umiddelbart kjendelige Fortjeneste, atter med den nævnte Undtagelse, bestaaer i, at de bære prægtige og significante Navne, men som med hele Overbeviisningens Suffisance fremstilles som rene Idealer i Sammenligning med Datidens Mandfolk, og deriblandt allerførst Nausimache (Søslagine eller hvad man nu vil kalde hende paa Dansk), der sammenlignes med Charminos, som fornylig havde tabt et Søslag ved Øen Syme mod Lakedaimonierne under Astyochos, hvorom ogsaa Thukydid (VIII, 42) beretter. Det hedder da om dem: *Ναυσιμάχης μέν γ' ἥττων ἐστὶν Χαρμῖνος· δῆλα δὲ τἄργα.* Denne sidste Sætning oversætter Voss «Thaten bezeugen 's» og Droysen «da sprechen die Thaten», og jeg seer ikke, hvorledes

Digitized by Google

den skulde gjengives anderledes, naar man vil udtrykke Meningen. Reent formelt seet staaer der ganske vist: «Kjendsgjerningerne ligge klart for Dagen»; men at der efter Forbindelsens Natur og hele Sammenhængen kun er Tale om disse Kjendsgjerninger netop som Beviser paa Mandens Udygtighed i Sammenligning med Qvinden, ja det ligger ogsaa klart for Dagen. Mod det overalt i Prosa saa let applicable *δηλοῖ* er Stedet garderet saa sikkert som vel muligt; man kunde her kun anbringe det ved at udskyde *δέ (δηλοῖ τἄργα),* men den rene Anapæst i næstsidste Fod af Tetrametret holder jo Aristophanes paa med saa stor Strenghed, at han endog i Egennavne heller danner en splinterny Form (*ὦ Τελεμισσεῖς* Telm. fr. 1 og 2) end tillader sig en Spondæ paa denne Plads, saa *δῆλα δὲ τἄργα* er saa sikkert, som det kan være. Ogsaa grammatisk er *δέ* ganske paa sin Plads; Forbindelsen er den samme som i selve Stedet af Kriton og som i Stedet af Theophrast, begrundende, men i blot fortsættende (som paa Dansk i asyndetisk) Form, som vi have den ganske jævnlig overalt lige fra Homer af; jeg skal blot minde om de formelagtige Udtryk *πῶς δ' οὔ; τί δ' οὐ μέλλει; τί δ' ἄλλο;* ved Siden af *πῶς γὰρ οὔ; τί γὰρ οὐ μέλλει; τί γὰρ ἄλλο;* o. lign., som det ikke er værdt at anføre Exempler paa. Der kan altsaa ikke være Tvivl om Berettigelsen af at bruge *δῆλος* — men uden nogen Forandring i Betydningen — ogsaa om det Bevisende, og denne Sprogbrug kan endog komme til Anvendelse i den Form, at det er en Person, der paa denne Maade betegnes som *δῆλος*. Eur. Or. 855 udbryder saaledes Elektra efter de første indledende Ord af Budet, som kommer for at melde hende, at Orestes og hun selv ere dømte til Døden: *αἰαῖ, διοιχόμεσθα· δῆλος εἶ λόγῳ· κακῶν γὰρ ἥκεις, ὡς ἔοικεν, ἄγγελος,* som jeg har tilladt mig at oversætte: «Ak, jeg er Dødsens! Alt har mig din Hilsen sagt; Du bringer, som det synes, onde Tidender». Sætningen *δῆλος εἶ λόγῳ* er her tilføiet asyndetisk, ligesom vi gjøre det paa Dansk, og Forholdet er atter ganske det samme: Budet betegnes som *δῆλος* i Henseende til den foregaaende Sætning *αἰαῖ, διοιχόμεσθα,* i Egenskab af Vidne om, at nu er Elektra Dødsens. Dermed er det endnu ikke godtgjort, at der her ogsaa kunde have staaet *δῆλος εἶ λόγῳ, ὅτι διοιχόμεσθα* eller i Stedet af

Digitized by Google

Aristophanes *δῆλα τὰ ἔργα, ὅτι Χαρμῖνος ἥττων ἐστὶ Ναυσιμάχης*, ligesom der hos Platon staaer *δῆλα τὰ παρόντα, ὅτι οἷοί τ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ οὐ τὰ σμικρότατα τῶν κακῶν ἐξεργάζεσθαι*; men saa Meget kunne vi i alt Fald med Sikkerhed erklære, at der ikke vilde være det Mindste at udsætte paa Stedet af Platon, hvis der der stod: *Ἀλλ' ὁρᾷς δή, ὅτι ἀνάγκη καὶ τῆς τῶν πολλῶν δόξης μέλειν. οἷοί τε γάρ εἰσιν οἱ πολλοὶ οὐ τὰ σμικρότατα τῶν κακῶν ἐξεργάζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μέγιστα σχεδόν, ἐάν τις ἐν αὐτοῖς διαβεβλημένος ᾖ· δῆλα δὲ αὐτὰ τὰ παρόντα νυνί.* Enhver vil see, at i denne Form vilde Sætningen *δῆλα δὲ αὐτὰ τὰ παρόντα νυνί* være fuldstændig parallel med Sætningen *δῆλα δὲ τἄργα* hos Aristophanes og bortseet fra Kjønsformen og den forskjellige Tilknytning ogsaa med *δῆλος εἶ λόγῳ* hos Euripides.

Nu, da vi ere saa vidt, kunne vi maaskee med større Udbytte betragte et tredie Sted, som Fischer anfører, men som han rigtignok ikke kan frikjendes for at have forqvaklet som Beviissted ved en høist uheldig Fortolkning, nemlig Arist. Plut. 367 f., «qui ingenia doctorum hominum tantopere exercuit», som han bemærker. Efterat Chremylos har faaet den blinde Plutos lokket til sit Huus for at prøve paa at skaffe ham Synet igjen, at han kan uddele sine Gaver paa mere retfærdig Maade, og har sendt Bud efter Choret, sine Venner og Demoter, for at de med ham kunne faae Deel i den eventuelle Herlighed, kommer ogsaa Blepsidemos til, hidkaldt af Rygtet; men da han hører, at Chremylos endnu ikke er bleven definitivt riig, men at der endnu er en Hage ved Tingen, fatter han Mistanke om, at han ikke har reent Meel i Posen, og udtaler fra V. 362 af, stadig afbrudt af Chremylos, sine Betænkeligheder for sig selv eller for Choret og Tilskuerne: «Der er dog ingen Ærlighed meer i Verden! Det er Profiten, det Hele dreier sig om! Ak, hvor forandret han dog er imod tidligere!» osv. Saa siger han da ogsaa V. 367 f.: *ἀλλ' οὐδὲ τὸ βλέμμ' αὐτὸ κατὰ χώραν ἔχει, ἀλλ' ἐστὶν ἐπίδηλόν τι πεπανουργηκότι.* Ogsaa efter Fischers Tid har dette Sted været Gjenstand baade for de meest umulige Fortolkninger og for de meest forskjellige Rettelser, men det er maaskee ikke saa slemt endda, naar man seer rigtig paa det. Om i det første Vers *τὸ βλέμμα* er Nominativ og *ἔχει* intransitivt

Digitized by Google

(«ikke engang Blikket er roligt»), eller *τὸ βλέμμα* er Accusativ og *ἔχει* transitivt («ikke engang Blikket kan han holde roligt»)[1], eller maaskee den i Ven. bevarede gamle Variant *μένει* byder det Rigtige, er uden Betydning for Hovedspørgsmaalet, som kun angaaer Forbindelsen i det andet Vers. Vil man her — hvad jeg ikke kan see der er nogen særlig Opfordring til — tage *ἐστὶν ἐπίδηλον* upersonligt, ja, da maa man naturligviis i det Følgende have en Sætning med *ὅτι*, og en saadan er da ogsaa indsat baade af Meineke *(ὅτι πεπανούργηκέ τι)* og med mere lempelig Rettelse, men en foruroligende dristig Ordstilling af Bergk *(τὶ πεπανούργηχ' ὅτι)*. Men ogsaa de, der mere naturligt have taget *ἐστὶν ἐπίδηλον* som Prædicat for det underforstaaede *τὸ βλέμμα,* have i det Hele ikke ret kunnet klare sig med *τι πεπανουργηκότι.* En af Scholiasterne forklarer *ἐπίδηλον* som eenstydigt med *ὅμοιον,* og denne Taabelighed har forført Fischer til den halsbrækkende Fortolkning: «quum similitudo, quæ intercedit alicui rei cum altera, aliquid manifestet, indicet, declaret, arguat, *δῆλον* et *ἐπίδηλον* videntur etiam ita usurpata esse, ut essent idem quod *ὅμοιον* atque adeo huius vocabuli constructionem sequerentur», hvorefter han oversætter: «sed nec vultus ipse immotus est et quietus, immo similis est vultui hominis, qui aliquid commisit» og saa igjen forklarer dette ved «ipse Chremyli vultus loquitur, eum commisisse aliquid, dass es nicht richtig mit ihm sei». Bernhard Thiersch — ja, hvad kan Mennesker ikke falde paa! — tager *ἐπίδηλον* adverbielt og er meget stolt af sin Oversættelse «oculi ipsi non sunt tranquilli, sed aperte sunt homini, qui aliquid commisit», hvilket skal betyde «Øinene tilhøre aabenbart et Menneske, som har begaaet en Kjæltringestreg». Andre have forsøgt sig med Conjecturer, blandt hvilke ogsaa det uundgaaelige Verbum *δηλοῦν*

[1] I Regelen staaer *κατὰ χώραν ἔχειν* intransitivt (s. Blaydes' Commentar), men selvfølgelig kan Præpositionalbestemmelsen *κατὰ χώραν* ikke være udelukket fra at forbindes ogsaa med transitive Verber (Xen. Hell. VI, 5, 6 *κ. χ. ἐᾶν τὴν πόλιν*), og ogsaa det eenstydige *ἀτρέμας ἔχειν* bruges stundom transitivt (Herod. VIII, 14 m. Krügers Anm.). Det i Rav. og Ven. overleverede *ἔχεις* forudsætter ogsaa transitiv Betydning, men kan ikke bruges, fordi Blepsidemos fra V. 362 af ikke taler til Chremylos, men à part.

Digitized by Google

atter her spiller sin Rolle (*ἀλλ' ἐστὶν ἐπιδηλοῦν τι πεπανουργηκότα* Lambert Bos). Men alle de Kunster behøves upaatvivlelig slet ikke. Man kan jo rigtigt sige baade *τὸ βλέμμα δηλοῖ αὐτὸν πεπανουργηκότα τι* og *ἐκ τοῦ βλέμματος δῆλός ἐστι πεπανουργηκώς τι*; derom er der ingen Tvivl. Men naar nu Aristophanes istedenfor *δηλοῖ τἄργα* eller *δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν ἔργων* kan sige *δῆλα τἄργα*, som han har viist at han kan, maa han vel ogsaa istedenfor *τὸ βλέμμα δηλοῖ* eller *ἐπίδηλός ἐστιν ἐκ τοῦ βλέμματος* kunne sige *τὸ βλέμμα ἐπίδηλόν ἐστιν*. Ved *τὸ βλέμμα* maa der endvidere nødvendigviis tænkes paa Blikkets Eiermand, hvad enten han er omtalt i det foregaaende Vers — hvis *ἔχει* staaer transitivt —, eller han ikke er omtalt nærmere end tre Vers tilbage — *ὡς πολὺ μεθέστηχ' ὧν πρότερον εἶχεν τρόπων* —, og ham kan man lige rigtigt tænke sig baade i Genitiv og i Dativ: *τὸ βλέμμα αὐτοῦ ἐπίδηλόν ἐστιν* «hans Blik er tydeligt» og *τὸ βλέμμα αὐτῷ ἐπίδηλόν ἐστιν* «Blikket er tydeligt paa ham»[1]. Men naar da Aristophanes har valgt at tænke sig ham i Dativ, hvad han vel dog ogsaa maa have Lov til, saa seer jeg ikke, hvad Form det tilføiede Participium skulde komme til at staae i undtagen i den, der staaer, *τι πεπανουργηκότι*. Det er her gaaet, som det altid gaaer, hvor et Verbum, der construeres med et Participium i Apposition til Subjectet, erstattes ved et Udtryk, der kræver Personen i Dativ. Saaledes finde vi Eur. Cycl. 248 *ἅλις ἐστί μοι θοινωμένῳ* = *μεστός εἰμι* (eller reent prosaisk *κάμνω*) *θοινώμενος*, Æsch. Agam. 160 *εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον κεκλημένῳ* = *εἰ χαίρει τόδε κεκλημένος*, Herod. VII, 148 *ἀλλ' ὅμως σφι ἀποχρᾶν κατὰ τὸ ἥμισυ ἡγεομένοισι* = *ἀλλ' ὅμως ἀγαπᾶν ἂν κατὰ τὸ ἥμισυ ἡγούμενοι*, og Plat. Charm. 163 B *οὐδενὶ ἂν ὄνειδος εἶναι σκυτοτομοῦντι κτἑ.* svarende til *οὐκ αἰσχύνομαι σκυτοτομῶν*; saaledes finde vi istedenfor det overhovedet mindre hyppige *μεταμέλομαι ποιήσας* ganske jævnlig *μεταμέλει μοι ποιήσαντι* og paa samme Maade Herod. VIII, 54 *ἐνθύμιόν οἱ ἐγένετο ἐμπρήσαντι τὸ ἱρόν*, og svarende til *εὖ*

---

[1] Blaydes, som forøvrigt opfatter Constructionen fuldkommen rigtigt, har ikke været heldig med sin Forklaring af det underforstaaede *αὐτῷ*, som han antager for afhængigt af *ἐπί* i *ἐπίδηλον* (tells against him as having done something wrong).

Digitized by Google

(καλῶς) ποιῶ med Participium i Nominativ findes der forskjellige Udtryk med Participium i Dativ, nemlig for det Første *καλόν ἐστι* Theogn. 1329 *(σοί τε διδόντ' ἔτι καλόν*[1]*)*, dernæst *ὅσιόν ἐστιν* eller *ὁσίως ἔχει* Xen. Hell. IV, 7, 2 *(εἰ ὁσίως ἂν ἔχοι αὐτῷ μὴ δεχομένῳ τὰς σπονδὰς τῶν Ἀργείων* og *ἐπεσήμαινεν αὐτῷ ὅσιον εἶναι μὴ δεχομένῳ σπονδὰς ἀδίκως ὑποφερομένας)*, og endelig *πρέπει* Xen. Oec. 4, 1 *(αἳ δοκοῦσι κάλλισται τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐμοὶ πρέποι ἂν μάλιστα ἐπιμελομένῳ)*. Der er den Forskjel imellem disse Steder og Stedet af Aristophanes, at det ellers gjennemgaaende er reent upersonlige, subjectsløse Udtryk, der saaledes faae Participiet i Dativ; dog kan der allerede i Stedet af Æschylos være Tvivl om, hvorvidt *τόδε* er Indholdsaccusativ til *κεκλημένῳ* eller Subject for *φίλον*, og i alt Fald bruger Sophokles Oed. R. 863, istedenfor at sige *εἰ τύχοιμι φέρων ἁγνείαν λόγων ἔργων τε πάντων* («gid jeg maa have Lykke til at vinde Reenhed i al Tale og Gjerning»), Omskrivningen *εἴ μοι ξυνείη φέροντι μοῖρα τὰν εὔσεπτον ἁγνείαν λόγων ἔργων τε πάντων*, altsaa et Udtryk med virkeligt grammatisk Subject. At Participiet staaer i Dativ, er naturligviis overhovedet heller ikke betinget af Udtrykkets upersonlige Form, men af at Udtrykket kræver Personen i Dativ; paa samme Maade gaaer det jo ogsaa, hvor der istedenfor et transitivt Verbum, der construeres med Participium i Apposition til Objectet, træder et Verbum, der forbindes med en anden Casus, som der jo istedenfor *οἶδά τινα ποιήσαντα* kan siges *σύνοιδά τινι ποιήσαντι*, som Herodot (VIII, 140) istedenfor *ὁρῶ ὑμᾶς οὐχ οἵους τ' ἐσομένους* siger *ἐνορέω ὑμῖν οὐκ οἵοισί τε ἐσομένοισι*, eller som Æschylos (Agam. 271) istedenfor *τὸ ὄμμα δηλοῖ σε εὖ φρονοῦντα* siger *εὖ φρονοῦντος ὄμμα σοῦ κατηγορεῖ* — hvor der altsaa ogsaa er Tale om, hvad der kan sees af Blikket —[2]. Participiets Casusform

[1] Hverken Forbindelsen selv eller det i *διδόντ'* eliderede *ι* kan her nøde til at admittere saa betænkelige Rettelser som Hermanns *σοί τε διδοῦν' ἔτι καλόν* eller Bergks *σοί τε διδοῦν καλόν ἐστιν*. En ganske lignende Forbindelse har Dr. Siesbye meddeelt mig af Plutarch (de gen. Socr. 15, Mor. 584 D: *ἔστιν ὅτῳ μὴ λαβόντι τὸ καλῶς διδόμενον τιμιώτερον ὑπάρχει καὶ κάλλιον*).

[2] Dette sidste Sted er til Sammenligning anført ogsaa af Blaydes. Dr. Siesbye tilføier ogsaa her af Plutarch: Demosth. 16 *ἡ τοῦ Δημοσθένους*

Digitized by Google

er der altsaa ikke Noget at sige paa; men hvad der er det Eiendommelige ved Stedet af Aristophanes, er, at *ἐπίδηλόν ἐστι,* brugt om det, der er tydeligt i Egenskab af Tegn, af Beviis, i dette Participium har en Construction, at der i denne Form er tilføiet det, der sluttes af Tegnet, udledes af Beviset, ligesom i det til Undersøgelse foreliggende Sted af Platon det, der udledes af det Givne, er betegnet ved en Gjenstandssætning med *ὅτι.* Er Stedet af Aristophanes rigtigt overleveret, og er den her givne Forklaring deraf overeensstemmende med Digterens Intentioner, hvad jeg ikke nærer mindste Tvivl om — et Par lignende Forbindelser, Eur. Iph. Aul. 1142 f. og Lys. XII, 32, ville vi i det Følgende komme til at tale om —, da staaer der ogsaa der: «Blikket er tydeligt paa ham, at han har gjort noget Galt», ligesom der i Platons Kriton staaer: «Den foreliggende Situation er tydelig, at Mængden er i Stand til at gjøre store Ulykker», og da er der altsaa allerede en Slags Præsumption for, at ogsaa dette kan siges.

Inden vi imidlertid gaae over til denne anden Deel af vor Undersøgelse, vil det ikke være af Veien i Korthed at minde om, at hele denne Udtryksmaade, hvorved en Ting, et Forhold, en Kjendsgjerning betegnes som *δῆλον* ikke i sig selv, efter sin blotte phænomenale Realitet, men i Egenskab af Tegn og Beviis, efter sit Forhold til Noget, der fremgaaer deraf, ingenlunde er enestaaende eller indskrænket til dette specielle Udtryk, men hænger sammen med en ganske almindelig og naturlig Tendents i Sproget, som vi i Regelen slet ikke betragte som Noget, der er værdt at lægge Mærke til, fordi den yttrer sig ganske paa samme Maade i vort eget Sprog, nemlig Tendentsen til at kræve forbunden med Forestillingen om en Ting Forestillingen om en vis Relation, hvori Tingen staaer, til at kræve det Forestillede forestillet ikke som det, det er i sig selv, men som det, det er enten efter sine Virkninger eller efter sin Aarsag eller efter sin

---

πολιτεία φανερὰ ἦν . . . οὐδὲν ἐῶντος ἀνεπιτίμητον τῶν πραττομένων ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος, Galb. 11 *αἴσθησιν αὐτοῦ κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῷ Οὐινίῳ γενησομένου παρεῖχεν ὁ πρεσβύτης,* Cimon. 17 *ἐνεκάλει Λάχαρτος αὐτῷ πρὶν ἐντυχεῖν τοῖς πολίταις εἰσαγαγόντι τὸ στράτευμα.*

Digitized by Google

Mening, sin Betydning, sin logiske Conseqvents. Denne Prægnants i Forestillingen har jeg, for saa vidt den kommer til Syne i simple synthetiske Forbindelser, havt Leilighed til at gjøre opmærksom paa i en Afhandling om de til est cur osv. svarende græske Sætningsforbindelser, som jeg foredrog i philologisk-historisk Samfund i Efteraaret 1886[1]. Vi sige saaledes ganske jævnlig: «det er en Glæde, en Sorg, en Ynk at see det eller det», og mene dermed, at vedkommende Syn medfører og bevirker Glæde, Sorg eller Ynk. Vi sige fremdeles: «det er Taabelighed, Galskab, Feighed at bære sig saaledes ad», og mene dermed, at vedkommende Adfærd har sin Grund i Taabelighed, Galskab eller Feighed. Vi sige: «hvad er det for en Larm? hvad er det for en Raaben?» og spørge derved i Virkeligheden om, hvad der er Anledningen til Larmen eller Raabet. Og ved disse Syntheser, der prædicere Aarsagen, maa endvidere erindres den eiendommelige Dobbeltsidighed i den Forestilling, der ligger til Grund for dem hos den Talende og vækkes ved dem hos den Hørende. «Det er Taabelighed at bære sig saaledes ad» betyder først og fremmest «det er en Virkning af Taabelighed»; men Meningen kan ogsaa være «det er et Tegn, et Beviis paa Taabelighed». «Hvad er det for en Larm?» betyder først og fremmest «hvoraf kommer denne Larm?» men Meningen kan ogsaa være «hvad betyder den Larm? hvad skal den Larm sige?» Thi hvad der i den reale Sammenhæng er Virkning af Noget, er i den logiske Sammenhæng Beviis paa det, der har fremkaldt Virkningen. Naar Solen gaaer op, bliver det lyst; derfor slutter man igjen, naar man vaagner og seer, at det er lyst, at Solen maa være gaaet op, osv. Og dette samme Forhold foreligger netop ogsaa i det Sted af Kriton, der er Gjenstand for vor Undersøgelse. Mængdens Magt er i Realiteten det først Existerende, det, hvoraf den givne Situation er fremgaaet; men det logiske Prius er selve denne givne Situation, og af den slutter man, at Mængden har denne Magt. Jeg kan her nøies med disse korte Antydninger, da jeg har behandlet hele dette eiendommelige Gjensidighedsforhold mellem den reale Grund og

[1] Nord. tidskr. f. filol. Ny række VIII S. 269 ff.

Digitized by Google

Følge og den logiske Følge og Grund udførligt i en særegen Afhandling[1]. Af de Steder, jeg der har benyttet til at paavise Forholdet, skal jeg derimod her minde om et Par, der have særlig Betydning for nærværende Undersøgelse. Det ene er Eur. Iph. Aul. 1142 f., hvor Klytaimnestra siger til Agamemnon med Hensyn til hans opdagede Forehavende at offre Iphigeneia: *αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστί σου καὶ τὸ στενάζειν πολλά.* Efter Ordene staaer der her kun: «din Taushed osv. hører til dig som tilstaaende, d. v. s. kommer af, at du tilstaaer», men fra Tankens Side er det ganske det Samme som «din Taushed osv. viser, at du tilstaaer» *(μηνύει ὁμολογοῦντά σε),* og det tilføiede Participium staaer da her, som man vil see, i ganske lignende Forhold til Hovedverbet som i Arist. Plut. 368 *τὸ βλέμμα ἐπίδηλόν ἐστιν αὐτῷ πεπανουργηκότι (= μηνύει αὐτὸν πεπανουργηκότα).* Det andet Sted er Lys. XII, 32 *νῦν δέ σου τὰ ἔργα φανερὰ γεγένηται οὐχ ὡς ἀνιωμένου ἀλλ' ὡς ἡδομένου τοῖς γιγνομένοις,* hvor Participierne *ἀνιωμένου* og *ἡδομένου* efter deres Tilknytningsform (ved *ὡς*) egentlig ere betegnede som begrundende og forklarende, men i Virkeligheden angive det, der fremgaaer og kan sluttes af Hovedsætningen. Ogsaa dette Sted af Lysias nærmer sig baade i Indhold og Form meget stærkt til Arist. Plut. 368. Mellem *τὰ ἔργα σου φανερὰ γεγένηται ὡς ἡδομένου* og *τὸ βλέμμα αὐτῷ ἐπίδηλόν ἐστι πεπανουργηκότι* er der ingen anden Forskjel end Participiets Casus, som jo er fuldstændigt ligegyldig, og det tilføiede *ὡς,* som jo ogsaa ved *δῆλός εἰμι* og lignende Phraser ingenlunde er uden Exempel[2].

Blandt de Udtryk, i hvilke den omtalte Dobbeltsidighed gjør sig gjældende indenfor den simple Syntheses Grændser, skal jeg for den foreliggende Undersøgelses Skyld fremhæve det hyppigt gjenkommende Spørgsmaal *τί (ἐστι) τοῦτο;* som fra et blot «hvad er dette?» gaaer over til at betyde, deels «hvori er dette begrundet? hvoraf kommer det?», deels med Fremhævelse af den blot logiske Relation «hvad fremgaaer der af dette? hvad viser eller beviser det?» Naar det saaledes Demosth. XIX, 88 om den Kjendsgjerning, at

---

[1] Nord. tidsskr. f. filol. 3die række I S. 15—35 og 49—70.

[2] Soph. Aj. 326, Oed. Col. 630, Lys. XII, 90, Xen. Anab. I, 5, 9.

Digitized by Google

Freden, som for Andre er en Velsignelse, for Athenæerne er bleven en Kilde til Uro og Forstyrrelse, hedder: *τί τις εἶναι τοῦτο φῇ πλὴν ὅτι δῶρα λαβόντες οὗτοι καλὸν πρᾶγμα φύσει κακῶς διέθηκαν;*, saa kan dette i sig selv betyde blot «hvori skal man sige at dette har sin Grund undtagen osv.», men da hele Raisonnementet gaaer ud paa at godtgjøre, at Kjendsgjerningen afgiver et *κατηγόρημα* imod Æschines og Consorter, er for den praktiske Forstaaelse Meningen «hvad skal man sige, at dette viser Andet end osv.» Særlig oplysende for vor Undersøgelse her er Spørgsmaalet *τί τοῦτο;* med den angivne Meningsnuance paa et enkelt Sted, nemlig Arist. Nub. 347, hvor Sokrates forklarer Strepsiades Grunden til, at Skyerne optræde i Qvindeskikkelse (nemlig fordi de have faaet Øie paa den qvindagtige Kleisthenes og ville gjøre Nar af ham; s. V. 355). Sokrates spørger da, om Strepsiades aldrig har seet Skyer i Form af en Kentaur, en Panther, Ulv eller Tyr. Strepsiades svarer: *νὴ Δί' ἔγωγ'· εἶτα τί τοῦτο;* («jo, jeg har; men hvad viser det saa?»), hvorpaa Sokrates replicerer: *γίγνονται πάνθ', ὅ τι βούλονται* «jo, det viser, at de kunne antage, hvad Skikkelse de finde for godt (og saaledes have de da nu antaget Skikkelse af Qvinder)». Hermed staae vi nemlig atter næsten lige umiddelbart ved vort Sted af Platons Kriton, for saa vidt vi aabenbart kunne omsætte Indholdet deraf i et ganske lignende Replikskifte, nemlig: Men du maa da kunne indsee, at Mængdens Dom ikke kan være os ligegyldig; du seer jo dog, i hvilken Situation du selv for Øieblikket er. — Ja, jeg gjør; men hvad viser det saa? *(νὴ Δί' ἔγωγ'· εἶτα τί τοῦτο;)*. — Jo, det viser, at Mængden har Magt til osv. — Men vi kunne fra en anden Side komme det endnu nærmere. Lige saa vel som i prædicative Forbindelser kan det Begreb, der er Gjenstand for Omtale, betragtes efter sin Aarsag eller efter sin Hensigt, Mening og Betydning ogsaa i saadanne Forbindelser, hvor det staaer som Object for et Verbum, der betyder sige, spørge eller vide. Saaledes staaer det ved et Yttringsverbum i Relation til Aarsagen Iliad. I, 74 f. *ὦ Ἀχιλεῦ, κέλεαί με, διίφιλε, μυθήσασθαι μῆνιν Ἀπόλλωνος* ɔ: du byder mig udtale mig om Aarsagen til Apollons Vrede, i Relation til Hensigten, Meningen, Betydningen derimod Eur. fr. 352 Nauck.

Digitized by Google

φράσον σελῆνας τάσδε πυρίνου χλόης ɔ: siig mig, hvad Meningen er med disse Offerkager. Ved et Spørgeverbum have vi Objectet paa denne Maade, betragtet i Relation til Aarsagen, Odyss. IX, 503 *Κύκλωψ, αἴ κέν τίς σε καταθνητῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοῦ εἴρηται ἀεικελίην ἀλαωτύν, φάσθαι Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον ἐξαλαῶσαι* og Herod. IV, 134 *εἴρετο ὁ Δαρεῖος τῶν ἀντιπολέμων τὸν θόρυβον* — ɔ: om Anledningen til Fjendernes Uro; Anledningen var en Hare, som var kommen ind imellem Hærene, og som Skytherne løb efter —; sml. de før omtalte Spørgesætninger «hvad er det for en Larm?» «hvad er det for en Raaben?»; paa Meningen og Betydningen derimod tænkes der ved Objectet for Spørgeverbet Herod. I, 86 *πάλιν ἐπειρώτεον τὰ λεγόμενα* (sml. IX, 11). Endelig ved et Kundskabsverbum staaer Objectet seet i Relation til Aarsagen Herod. IV, 156 *ἀγνοεῦντες δὲ τὰς συμφορὰς οἱ Θηραῖοι ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς περὶ τῶν παρεόντων κακῶν* — deres Ulykker kjendte de kun altfor godt, men ikke Grunden dertil — (sml. Æsch. I, 83, Luc. Dial. Deor. 6, 2) og Diodor. XIX, 6 *ἐξεπήδων ἐκ τῶν οἰκιῶν εἰς τὰς ὁδούς, μαθεῖν σπεύδοντες τὸν θόρυβον* (sml. *εἴρετο τὸν θόρυβον* hos Herodot), i Relation til Meningen, Betydningen, Hensigten derimod Herod. VII, 209, hvor Xerxes ved Thermopylai, efter at have hørt af sin Speider, at Lakedaimonierne ere sysselsatte deels med Legemsøvelser, deels med at rede deres Haar, sender Bud efter Demaratos *ἐθέλων μαθέειν τὸ ποιεύμενον πρὸς τῶν Λακεδαιμονίων* — hvad de bestilte, vidste han, men ikke, hvad Meningen var dermed —, hvorefter saa Demaratos forklarer ham Sagen: *οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀπίκαται μαχεσόμενοι ἡμῖν περὶ τῆς ἐσόδου καὶ ταῦτα παρασκευάζονται· νόμος γάρ σφι οὕτω ἔχων ἐστί· ἐπεὰν μέλλωσι κινδυνεύειν τῇ ψυχῇ, τότε τὰς κεφαλὰς κοσμέονται.* Lige saa lidt som *δῆλος* i Stedet af Platon og de andre af samme Art kunde erkjendes at have en særegen fra den almindelige afvigende Betydning, lige saa lidt kan der naturligviis være Tale om, at enten *ἐστίν* i de før omtalte prædicative Forbindelser skulde forandre sin Betydning snart til «bevirker», snart til «er begrundet i», snart til «betyder» eller «beviser», eller at Yttrings-, Spørge- og Kundskabsverberne her skulde have nogen anden Betydning end den sædvanlige. Vi kunne naturligviis oversætte *μυθήσασθαι* og *φράσαι* ved «forklare»,

Digitized by Google

εἴρεσθαι og *ἐρωτᾶν* ved «bede sig forklaret», *ἀγνοεῖν* ved «ikke kunne forklare sig» og *μαθεῖν* ved «faae Forklaring paa»; men det er en blot Oversættelse, den forskjellige Betydning ligger i Forbindelsen, og det Charakteristiske ved hele Sprogbrugen bestaaer i, at resp. Subjectet og Objectet betragtes fra en særegen Side, efter en speciel Relation. Særlig vil jeg henlede Opmærksomheden paa, at vi — som jeg før sigtede til — navnlig fra den allersidst omtalte Forbindelse, *ἐθέλων μαθέειν τὸ ποιεύμενον πρὸς τῶν Λακεδαιμονίων* Herod. VII, 209 kun have et eneste meget lille Skridt til Udtryksformen i Stedet af Platons Kriton, eftersom jo *δῆλον εἶναι* ikke er Andet end netop det om et iagttaget Forhold prædicable intransitive Udtryk, der svarer til det om Iagttageren prædicable transitive *μαθεῖν*, og *δῆλα τὰ παρόντα νυνί* «den nærværende Situation er tydelig» altsaa er ganske det Samme som *ῥᾴδιον μαθεῖν τὰ παρόντα νυνί* «Enhver kan let forstaae den nærværende Situation», nemlig i Henseende til dens Mening og Betydning, i Henseende til, hvad der ligger i den og fremgaaer af den[1].

Men med alt dette er endnu stadig kun den ene Side af Spørgsmaalet klaret; tilbage staaer den tilføiede Bisætning: *ὅτι οἷοί τ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ οὐ τὰ σμικρότατα τῶν κακῶν ἐξεργάζεσθαι κτἑ.*, som vi i det Foregaaende endnu ikke have seet noget Tilsvarende til med Undtagelse af Participialconstructionen Arist. Plut. 368, hvormed vi sammenlignede Eur. Iph. Aul. 1142 f. og Lys. XII, 32. Vilde f. Ex. i det sidst omtalte Sted af Herodot Demaratos kunne have sagt: *δῆλόν μοι τὸ ποιεύμενον πρὸς τῶν ἀνδρῶν, ὅτι ἀπίκαται μαχεσόμενοι ἡμῖν* = «det er mig klart af deres Adfærd, at de ere komne for at kæmpe med os»? Ja, det er jeg aldeles overbeviist om.

---

[1] Med en lignende Prægnants, kun i Relation til en underfundig fordulgt Hensigt istedenfor til det blot bagved Kjendsgjerningen liggende og af den fremgaaende Forhold, bruges *κατάδηλον γίγνεσθαι* Plat. Symp. 222 D, hvor Sokrates siger til Alkibiades: *ἀλλ' οὐκ ἔλαθες, ἀλλὰ τὸ σατυρικόν σου δρᾶμα τοῦτο καὶ σειληνικὸν κατάδηλον ἐγένετο*, nemlig i Henseende til Meningen, Hensigten dermed (at du vilde skille mig og Agathon fra hinanden). Ogsaa her er *τὸ δρᾶμά σου κατάδηλον ἐγένετο* ganske = *εὖ ἐμάθομεν τὸ δρᾶμά σου*, vi have godt forstaaet det, d. v. s. forstaaet, hvad der laa bagved det.

Digitized by Google

Ogsaa denne Combination af det Givne og det deraf Udledede til en sammensat Sætning er uden al Tvivl fuldkommen correct græsk Sprogbrug og blot et særeget, i denne specielle Form maaskee enestaaende, Exempel paa et slet ikke ualmindeligt Phænomen, som jeg nu skal søge at beskrive og documentere. Hvor nemlig et Verbum, der betegner en Virksomhed, som hører til Uddragelsen af en Slutning, eller selve Slutningsuddragelsen og Udbyttet deraf, altsaa et Verbum, der betyder «betragte», «undersøge», «overveie», eller «opdage», «finde», «erkjende», eller «udtyde» og «slutte», eller endelig «forstaae», hvor et saadant Verbum efter sin Natur kan forbindes baade med et Object, der betegner Slutningens Prius (det, hvorfra man gaaer ud), og med et Object, der betegner dens Posterius (det, man udleder af det Givne), — som man jo kan undersøge baade en given Gjenstand og et ubekjendt Forhold (*σκοπεῖν* og lignende Verber), som man kan opdage baade en Kjendsgjerning og det, der følger af Kjendsgjerningen (*εὑρίσκειν*), som man kan tyde baade et Tegn og hvad der ligger i Tegnet (slutte fra Noget og slutte til Noget, *συμβάλλειν*), og som man endelig kan forstaae baade det, man seer og hører eller overhovedet iagttager, og det, der fremgaaer deraf (*συνιέναι*) —: der kan det paa Græsk skee, at Verbet forbindes med et Object i Nominalform (eller Pronominalform), der hører til den ene Art, og at der saa tilføies en Bisætning, der repræsenterer et Object af den anden Art, eller omvendt, at der begyndes med Bisætningen og saa Verbet med det nominale Object kommer bagefter som Hovedsætning. Bisætningen vil efter Sagens Natur ved *σκοπεῖν* og lignende Verber være en indirect Spørgesætning, ved de øvrige Verber en declarativ Gjenstandssætning. Jeg skal begynde med et Sted, hvor der i nyere Tid er reist Tvivl om Ordforbindelsen, og som vi derfor maae dvæle lidt ved, nemlig Xen. Mem. II, 5, 4—5. For at bringe en af sine Omværende, der forsømmer at hjælpe en Ven, som er bleven fattig, paa bedre Tanker, spørger Sokrates Antisthenes i Vedkommendes og flere Andres Nærværelse, om der ikke kunde sættes forskjellige Priser paa Venner, lige saa vel som paa Slaver. Jo, mener Antisthenes, det er der ingen Tvivl om; een Ven vilde jeg nok give to Miner for, en anden ikke engang en

Digitized by Google

halv, een vilde jeg ikke finde for dyrt betalt med ti Miner, ja en anden vilde jeg give Alt, hvad jeg eier og har, for at faae til Ven. Men bør man saa ikke, slutter Sokrates, omhyggeligt prøve, hvor meget man selv er værd for sine Venner, og søge at være saa meget værd for dem som muligt, for at de ikke skulle føle sig fristede til at opgive En? *Ἐγὼ γάρ τοι,* vedbliver han saa, *πολλάκις ἀκούων τοῦ μὲν ὅτι προύδωκεν αὐτὸν φίλος ἀνήρ, τοῦ δ' ὅτι μνᾶν ἀνθ' ἑαυτοῦ μᾶλλον εἵλετο ἀνὴρ ὃν ᾤετο φίλον εἶναι, τὰ τοιαῦτα πάντα σκοπῶ, μὴ ὥσπερ, ὅταν τις οἰκέτην πονηρὸν πωλῇ, ἀποδίδοται τοῦ εὑρόντος, οὕτω καὶ τὸν πονηρὸν φίλον, ὅταν ἐξῇ τὸ πλέον τῆς ἀξίας λαβεῖν, ἐπαγωγὸν ᾖ ἀποδίδοσθαι.* Jeg følger L. Dindorf i at læse *ἀκούων* istedenfor *ἀκούω* og sætte Komma foran *τὰ τοιαῦτα πάντα* istedenfor Punctum; thi ellers mangler unegtelig den Forbindelse mellem Sætningerne, som ubetinget er nødvendig, fordi *γάρ* efter Sammenhængen ikke kan høre til noget andet Verbum end *σκοπῶ* (man maa søge at være saa værdifuld en Ven som muligt; thi ellers kunde det maaskee være fristende at sælge En); derimod kan jeg ikke følge Dindorf i hans Opfattelse af Ordene *τὰ τοιαῦτα πάντα* som et ubestemt fortsættende «og andet Lignende», der endnu hører til det foregaaende *ἀκούων*. De Steder, han anfører til Støtte derfor, ere i alt Fald ikke bevisende; thi i dem danne deels de paagjældende Ord det sidste Led i en asyndetisk Række (medens her de foregaaende Led ere forbundne ved *μέν — δέ*)[1], deels ere de ikke fortsættende alene og høre grammatisk slet ikke til det Foregaaende, men tjene til at sammenfatte de enkelte Led under et almindeligere Begreb netop med Hensyn til det Efterfølgende[2]. Jeg forbinder altsaa ligesom Alle før Dindorf *τὰ τοιαῦτα πάντα σκοπῶ, μὴ τὸν πονηρὸν φίλον*

---

[1] De Steder, Dindorf anfører af denne Art, ere alle tagne af Forfattere fra Keisertiden, fem af Apollonios' Syntax (p. 286, 16, p. 293, 4, p. 304, 14 og 18, p. 333, 27), eet af Dio Cassius (LXI, 17), men der vilde uden Vanskelighed kunne opføres en ligesaa lang Række eensartede Steder f. Ex. af Demosthenes (s. Westermann t. VIII, 25).

[2] Af denne Art ere blandt de af Dindorf anførte Steder Xen. Mem. I, 1, 7 og Thuc. IV, 48; i det første er en Afslutning af Opregningen tydeligt marqueret ved *γενέσθαι,* i det andet har *παντὶ τρόπῳ* sit eget Verbum i det følgende *ἀναλοῦντες.*

Digitized by Google

ἐπαγωγὸν ᾖ ἀποδίδοσθαι, og da det ikke gaaer an, som man tidligere har gjort, at lade *τὰ τοιαῦτα πάντα* betyde «paa Grund af alt Sligt», blot fordi en anden lignende Pronominalform *ταῦτα* eller *αὐτὰ ταῦτα* kan betyde «derfor», «netop derfor», kan jeg ikke opfatte det anderledes end som Object for *σκοπῶ.* Kühners Forklaring «e verbo finito *σκοπῶ* eliciendum est participium *σκοπῶν*» kan i denne Form naturligviis heller ikke admitteres, om den end viser, at Kühner har havt Øie for den eiendommelige Dobbeltsidighed, hvormed Verbet refererer sig baade til det foregaaende pronominale Object og til den følgende afhængige Spørgesætning, og der bliver altsaa kun den Forklaring tilbage, som Breitenbach opstiller, nemlig: «Alles der Art erwäge ich, ob nicht —. Der mit *μή* beginnende Satz reiht sich epexegetisch an als erklärende Ergänzung von *τὰ τοιαῦτα πάντα.*» Alle saadanne Erfaringer om at Folk forraade eller sælge deres Venner, mener Sokrates, ere Gjenstand for mine Overveielser som Indicier til Besvarelse af det Spørgsmaal, om det ikke kan være fristende at opgive en daarlig Ven, naar man kan faae Mere for ham, end han er værd. Saaledes opfattet har Stedet en fuldstændig Parallel i Andoc. I, 91, hvor Taleren efter at have anført de forskjellige Eder, hvormed efter Demokratiets Restitution A. 403 deels hele Folket, deels Raadet og Dommerne have besvoret den almindelige Amnesti, fortsætter saaledes: *ἃ χρὴ σκοπεῖν, εἰ δοκῶ ὀρθῶς ὑμῖν λέγειν ὡς ὑπὲρ ὑμῶν λέγω καὶ τῶν νόμων,* d. v. s. dette bør I betænke som veiledende ved Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om jeg ikke maa erkjendes at have Ret i at sige, at jeg taler for eder og for Lovene. Og om Nogen ogsaa her skulde mene, at *ἅ* kunde staae adverbielt = *ταῦτα* «derfor» — hvad der jo rigtignok ellers kun er digterisk Sprogbrug og ogsaa vilde give en skjæv Mening, da Overveielsen jo ikke skal foretages paa Grund af Ederne, men kun paa Grundlag af dem —, saa skal jeg tilføie et Par Steder, hvor der aldeles ikke kan være Tvivl om Accusativens syntaktiske Function, nemlig Plat. Prot. 343 C *ἐπισκεψώμεθα δὴ αὐτὸ κοινῇ ἅπαντες, εἰ ἄρα ἐγὼ ἀληθῆ λέγω,* hvor *αὐτό* betegner det bekjendte Digt af Simonides, hvis Fortolkning spiller saa stor en Rolle i denne Dialog, og altsaa kun kan staae som Object for *ἐπι-*

Digitized by Google

σκεψώμεθα, og Pherecr. fr. 244 Mein. ed. min. *σκέψαι δέ μου τὸ μέτωπον, εἰ θέρμην ἔχουσα τυγχάνω* (undersøg min Pande, om jeg har Feber), hvor Accusativen altsaa er Accusativ af et Substantiv og det et Substantiv, der betegner en ligefrem haandgribelig Gjenstand. Med disse Steder vilde da Stedet hos Platon være ganske parallelt, hvis Kriton der sagde: *σκέψαι τὰ παρόντα, εἰ οἷοί τ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ κακὰ ἐξεργάζεσθαι*, og i denne Form vilde der altsaa i alt Fald ikke kunne være Noget at indvende imod det. I omvendt Orden, med Bisætningen foran, have vi den samme Forbindelse Xen. Hell. VI, 1, 11 *εἰ δὲ εἰκότα λογίζομαι, σκόπει, ἔφη, καὶ ταῦτα*[1]. Med denne Stilling af Sætningerne kan Phænomenet henføres til den Madv. gr. Ordf. § 192 b Anm. og Krüger gr. Spr. § 65, 1 Anm. 6 omtalte Forbindelse *ὅτι ἀληθῆ λέγω, λαβέ μοι τὸ ψήφισμα* (Demosth. XX, 115; *ὅτι* og *ὡς* = til Beviis paa, at)[2], og det hører ogsaa utvivlsomt til denne Kategori, ligesom det paa den anden Side med den omvendte Sætningsstilling er nær beslægtet med den Madv. gr. Ordf. § 191 og Krüger gr. Spr. § 61, 6 omtalte Forbindelse, hvis Eiendommelighed man pleier at betegne som Attraction eller Anticipation af Bisætningens Subject, men som ogsaa findes i andre Former og efter sit egentlige Væsen uden Tvivl er at opfatte

---

[1] Xen. Oec. 8, 21 tør jeg ikke med Sikkerhed regne herhen, da Bisætningen der maaskee ogsaa kan regnes for en Betingelsessætning; sml. Nord. tidskr. f. filol. Ny række VII S. 106 f.

[2] Kun undtagelsesviis findes i denne Forbindelse Bisætningen bagefter (Xen. Oec. 5, 1). Med den burde man forresten ikke, som blandt Andre Krüger gjør, sammenblande de talrige Steder, i hvilke Hovedsætningen indeholder Begrebet «Vidne», «Vidnesbyrd» i en saadan Context, at Bisætningen kan være ligefrem afhængig deraf. Ligeledes har Madvig gjort rettere end Krüger i ikke udtrykkeligt at kræve en Form af Hovedsætningsverbet, der betegner en Opfordring; thi en saadan er ikke ubetinget nødvendig: i det anførte Sted Xen. Oec. 5, 1 staaer der Præsens Indicativ, Demosth. XIX, 288 (efter en i samme Forhold staaende afhængig Spørgesætning) Futurum Indicativ, Demosth. XXXVI, 21 Perfectum og Futurum, Isæ. III, 55 Perfectum. Ogsaa paa Dansk have vi samme Art Forbindelse i Slutningsformelen af mange gamle Documenter, som f. Ex. A. Heise, Diplomatarium Vibergense No. 307 Att szaa er vti rett sandhedt, thrycker iegh mytt jndzell nedhen for thette mytt obne breiff (jfr. No. 320).

Digitized by Google

som epexegetisk — Familieligheden med de her omhandlede Forbindelser viser sig navnlig paa Steder som f. Ex. Eur. Hec. 679 f. *ἀλλ' ἄϑρησον σῶμα γυμνωϑὲν νεκροῦ, εἴ σοι φανεῖται ϑαῦμα καὶ παρ' ἐλπίδας* eller Xen. Mem. II, 6, 8 *πρῶτον μέν, ἔφη, τὰ παρὰ τῶν ϑεῶν ἐπισκεπτέον, εἰ συμβουλεύουσιν αὐτὸν φίλον ποιεῖσϑαι,* hvor Hovedsætningens Verbum er netop af samme Art som de her omhandlede —; men det udsondrer sig som en særegen Gruppe fra den første Art af Forbindelser ved den Eiendommelighed, at Hovedsætningens Verbum efter sin Natur og Betydning kunde have ogsaa den forudgaaende Bisætning til Object, fra den sidste ved at det ikke er nødvendigt, at Hovedsætning og Bisætning have et substantivisk Begreb tilfælleds. I alle de omtalte Exempler repræsenterer Objectet i Hovedsætningen Slutningens Prius, det, hvorfra man gaaer ud, og Bisætningen Slutningens Posterius, det, man udleder af det Givne; nødvendigt er dette vel i sig selv neppe, men Undtagelserne ere i alt Fald sjeldne[1]. Og det Samme er gjennemgaaende Tilfældet, ligesom ved de hidtil omtalte Verber («betragte», «undersøge», «overveie»), saaledes ogsaa ved de andre, som der i denne Forbindelse kan være Tale om[2]. Af saadanne møde vi først *εὑρίσκειν* — med Bisætningen

[1] En saadan troer jeg at have fundet Arist. Eccl. 523 f., hvor Praxagora svarer sin Mand Blepyros, der har hende mistænkt for Utroskab: *καὶ μὴν βασανίσαι τουτί γέ σοι ἔξεστι,* og paa hans Spørgsmaal *πῶς;* tilføier i Bisætningsform: *εἰ τῆς κεφαλῆς ὄζω μύρου.* Jeg finder det her naturligst at tage Bisætningen som afhængig Spørgesætning, hvorved vi altsaa faae Forbindelsen «at prøve sin Kones Troskab (paa), om hun lugter af Salve», og saaledes opfatter ogsaa Droysen Forholdet mellem Sætningerne. Men Voss oversætter rigtignok *εἰ* ved «wenn» og *βασανίσαι* ved «erforschen» (Droysen «untersuchen»), idet han altsaa tager *τουτί* = *ὅτι παρὰ μοιχοῦ ἥκω,* ikke = *εἰ παρὰ μοιχοῦ ἥκω,* og jeg tør ikke ubetinget fordømme denne Opfattelse; man vilde da faae en lignende Forbindelse som den, der paa Dansk foreligger i Brandts Klosterlæsning I, 2 S. 78, 16 ff. nu mo iac prøue (ɔ: erkjende, sml. Ivan Løveridder 5327), ath thu hauer ey giorth thet met klogh listh, om thu bedher engellen, thet han giffuer meck myn søn heell afther gien, og der er her atter Anledning til at minde om, hvor vanskeligt det ofte kan være at afgjøre, om en Sætning med *εἰ* er meent som Spørge- eller som Betingelsessætning.

[2] Jeg veed atter kun at have lagt Mærke til een Undtagelse, nemlig Herod. VII, 10, 3 (Krüger 4) *ταῦτα συμβάλλομαι . . . οἷόν κοτε ἡμέας ὀλίγου ἐδέησε καταλαβεῖν πάϑος.*

Digitized by Google

foran — Xen. Hell. II, 3, 27, hvor Kritias i den Tale, han for Raadet holder mod Theramenes, siger: *νῦν οὖν αἰσθανόμεθα Θηραμένην τουτονὶ οἷς δύναται ἀπολλύντα ἡμᾶς τε καὶ ὑμᾶς. ὡς δὲ ταῦτα ἀληθῆ, ἢν κατανοῆτε, εὑρήσετε οὔτε ψέγοντα οὐδένα μᾶλλον Θηραμένους τουτονὶ τὰ παρόντα οὔτε ἐναντιούμενον, ὅταν τινὰ ἐκποδὼν βουλώμεθα ποιήσασθαι τῶν δημαγωγῶν.* Ogsaa her kunde, ligesaa vel som det substantiviske *οὐδένα,* ogsaa Bisætningen have været Object for Hovedsætningens Verbum *(ὡς δὲ ταῦτα ἀληθῆ, εὑρήσετε ἐκ τοῦδε),* men forresten hører Sætningen under Madv. § 192 b Anm. (*ὡς* = til Beviis paa, at). *Συμβάλλειν* — med Bisætningen bagefter — finde vi, hvis jeg forstaaer Stedet rigtigt, paa denne Maade Arist. Vesp. 50. Verbet *συμβάλλειν* bruges paa Græsk baade, hvor vi sige «at slutte» (f. Ex. Soph. Oed. Col. 1474 *πῶς οἶσθα; τῷ δὲ τοῦτο συμβαλὼν ἔχεις;* ɔ: «hvoraf slutter du det?»), og hvor vi sige «at tyde» (f. Ex. Eur. Iph. Taur. 55 *τοὔναρ δ' ὧδε συμβάλλω τόδε* ɔ: «denne Drøm tyder jeg saaledes»; sml. Eur. Med. 675); vi kalde dette to Betydninger, men for Grækerne er Forholdet ganske det samme som for os f. Ex. mellem «at undersøge Ens Kuffert» og «at undersøge, om En medfører toldpligtige Varer», d. v. s. Handlingen er den samme, kun Gjenstandsforestillingens Form er forskjellig, og i det nævnte Sted af Aristophanes fremtræder nu denne Verbalbegrebets Dobbeltsidighed paa samme Maade som ved *σκοπεῖν* og *εὑρίσκειν,* i en dobbelt Construction. Slaven Sosias er betænkelig ved, at han i Drømme har seet Theoros, En af Kleons Compagni, med et Ravnehoved; men hans Medslave Xanthias finder, at det netop er en fortræffelig Drøm. *Ἄνθρωπος ὤν,* siger han, *εἶτ' ἐγένετ' ἐξαίφνης κόραξ· οὔκουν ἐναργὲς τοῦτο συμβαλεῖν, ὅτι ἀρθεὶς ἀφ' ἡμῶν ἐς κόρακας οἰχήσεται;* Jeg gaaer her ud fra, at *τοῦτο* som sædvanligt henviser til det Foregaaende[1], og saaledes er det ogsaa opfattet baade af Voss («Ist denn daraus nicht offenbar zu schliessen, dass —») og af Droysen («Ist das dir nicht ein

---

[1] En Henviisning dertil synes mig absolut nødvendig, og hvis *τοῦτο* skulde (= *τόδε*) henvise til den følgende Gjenstandssætning, maatte der upaatvivlelig istedenfor *ἐναργές* snarere have staaet et Adjectiv, der betegnede Lethed, Nemhed (*πρόχειρον* vilde passe nøiagtigt ogsaa i Verset).

Digitized by Google

deutlich Zeichen, dass —»). *Τοῦτο* er altsaa Drømmen, og *συμβαλεῖν* er «at tyde»; men der tilføies saa atter en Sætning med *ὅτι,* i Forhold til hvilken *συμβαλεῖν* for os har Betydningen «at slutte»; ligefrem staaer der: Drømmen er grangivelig nok at tyde, at Theoros vil gaae — som vi vilde sige — i Hundene. Endelig have vi i samme Slags Forbindelse ogsaa *συνιέναι,* nemlig Herod. V, 19. Megabazos, som Dareios efter Skythertoget har efterladt i Europa for at undertvinge Kystlandene, har sendt Gesandter til Makedonien for at forlange Jord og Vand; den gamle Kong Amyntas er ogsaa villig til at underkaste sig og indbyder Gesandterne til Maaltid; men ved Drikkelaget fordre de Husets Qvinder tilkaldte og opføre sig saa nærgaaende imod dem, at Amyntas' Søn Alexandros bliver forbittret og beslutter at dræbe dem. Han beder paa Skrømt sin Fader, der af Frygt for Perserne rolig har seet paa Alt, om at tage Hensyn til sin fremrykkede Alder og begive sig til Ro; han skal nok sørge for Gjæsterne. Amyntas svarer da: *ὦ παῖ, σχεδὸν γάρ σευ ἀνακαιομένου συνίημι τοὺς λόγους, ὅτι ἐθέλεις ἐμὲ ἐκπέμψας ποιέειν τι νεώτερον· ἐγὼ ὦν σεῦ χρηίζω μηδὲν νεοχμῶσαι κατ' ἄνδρας τούτους, ἵνα μὴ ἐξεργάσῃ ἡμέας, ἀλλ' ἀνέχευ ὁρέων τὰ ποιεύμενα· ἀμφὶ δὲ ἀπόδῳ τῇ ἐμῇ πείσομαί τοι.* I Forbigaaende kunne vi her lægge Mærke til, at allerede Participiet *ἀνακαιομένου* egentlig staaer brugt om det, der sluttes af det eneste Givne, Alexandros' Ord, ligesom *πεπανουργηκότι* Arist. Plut. 368, *ὁμολογοῦντος* Eur. Iph. Aul. 1142 og *ὡς ἡδομένου* Lys. XII, 32. Men hvad den her nærmest paagjældende Forbindelse angaaer, siger altsaa Amyntas: «Jeg forstaaer dine Ord, at du har noget Ondt i Sinde.» Dette er jo imidlertid slet ikke den Mening, der ligger i Sønnens Ord som saadanne, saa at Gjenstandssætningen kunde staae som simpel forklarende Apposition[1]; der er aldeles ikke Tale om den Mening, som Alexandros' Ord indeholde, men om den hemmelige Bagtanke, han har

---

[1] Som det f. Ex. er Tilfældet Plat. Charm. 163 D *εὐθὺς ἀρχομένου σου σχεδὸν ἐμάνθανον τὸν λόγον, ὅτι τὰ οἰκεῖά τε καὶ τὰ αὑτοῦ ἀγαθὰ καλοίης καὶ τὰς τῶν ἀγαθῶν ποιήσεις πράξεις* ɔ: at du ved *τὰ αὑτοῦ* forstod det Gode og ved *πράττειν* at arbeide paa noget Godt (det er Sætningen *ὅτι σωφροσύνη εἴη τὰ ἑαυτοῦ πράττειν,* der sigtes til).

Digitized by Google

ved dem og netop gjerne vilde skjule, men som Faderen slutter sig til af Ordene, saa Forholdet atter her ved *συνιέναι* er ganske det samme som ved *σκοπεῖν, εὑρίσκειν* og *συμβάλλειν*: Amyntas forstaaer Sønnens Ord i Egenskab af Indicier for Sønnens Hensigt, og han forstaaer af Sønnens Tale, at han har Ondt i Sinde. Men hermed staae vi da atter umiddelbart ved Tankeforbindelsen i Stedet af Kriton; kan man sige *συνίημί σου τοὺς λόγους, ὅτι ἐθέλεις ποιέειν τι νεώτερον,* maa man ogsaa kunne sige *ῥᾴδιον συνιέναι τὰ παρόντα, ὅτι οἱ πολλοὶ οἷοί τ' εἰσὶ μεγάλα κακὰ ἐξεργάζεσθαι,* og *δῆλά ἐστι τὰ παρόντα,* som der staaer hos Platon, er jo efter Betydningen ikke Andet end netop *ῥᾴδιον συνιέναι τὰ παρόντα.* Selve Adjectivet *δῆλος* findes maaskee ellers ikke i denne Forbindelse, men det er da heller ikke nødvendigt, naar vi have de tilsvarende Verber; desuden finder man i alt Fald andre Adjectiver, som i Betydning komme *δῆλος* meget nær, i ganske lignende Forbindelser. Saaledes Adjectivet *εὐξύνετος* Eur. Iph. Taur. 1092, hvor Choret, der klager over sin Udlændighed, sammenligner sig med Iisfuglen — efter Sagnet den forvandlede Aiolosdatter Alkyone, Keyx' Hustru —, som synger sin klagende Sang: *εὐξύνετον ξυνετοῖς βοάν, ὅτι πόσιν κελαδεῖς ἀεὶ μολπαῖς,* ordret «et Skrig, som for Forstandige er let at forstaae, at du qvæder om din Ægtemage», og Adjectivet *εὐσύμβλητος* Herod. VII, 57, hvor der fortælles om et Jertegn, der skete i Xerxes' Hær efter Overgangen over Hellesponten, og som Xerxes ikke ændsede *καίπερ εὐσύμβλητον ἐόν,* nemlig at en Hoppe fødte en Hare, og hvor der saa tilføies: *εὐσύμβλητον ὦν τῇδε τοῦτο ἐγένετο, ὅτι ἔμελλε μὲν ἐλᾶν στρατιὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ξέρξης ἀγαυρότατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα, ὀπίσω δὲ περὶ ἑωυτοῦ τρέχων ἥξειν ἐς τὸν αὐτὸν χῶρον.* Forbindelsen er lidt fordunklet ved det forudskikkede antydende *τῇδε* «saaledes», hvortil Bisætningen kan siges at staae i Apposition; men forresten svarer den ganske til Forbindelsen i Arist. Vesp. 50, kun at der istedenfor *ἐναργὲς συμβαλεῖν* her staaer det sammensatte Adjectiv *εὐσύμβλητον*[1].

---

[1] Der kan her tilføies en Analogi, som yderligere viser, hvor naturlig en saadan Sætningsforbindelse i det Hele faldt Grækerne. Ogsaa efter Frygtsverber med Object finde vi en epexegetisk Gjenstandssætning med

Digitized by Google

Forøvrigt er det, naar Alt kommer til Alt, maaskee slet ikke engang saa aldeles afgjort, at ikke ogsaa selve Adjectivet *δῆλος* er brugt i alt Fald een Gang til paa den her beskrevne Maade; der er paa et enkelt Sted virkelig en Mulighed derfor, om end Forbindelsen paa Grund af Stedets eiendommelige Beskaffenhed maa erkjendes ikke at være ganske klar og sikker, nemlig Herod. VII, 137, hvor der fortælles, at A. 430 de spartanske Afsendinge Nikolas og Aneristos paa Veien til Persien bleve fangne af Athenæerne ved Forræderi af den thrakiske Konge Sitalkas og dræbte efter at være bragte til Athen, og at disse to Mænd vare Sønner af den Bulis og den Sperthias, som i sin Tid, da det Brud paa de hellige Love, Spartanerne havde gjort sig skyldige i ved at dræbe Dareios' Gesandter, havde nedkaldt den som Heros dyrkede Urherold Talthybios' Vrede over det spartanske Folk, frivillig vare dragne til Persien for at tilbyde Xerxes deres Liv til Bod for denne Misgjerning, men af Xerxes vare sendte uskadte hjem igjen. Om denne mærkelige Skjæbnens Styrelse raisonnerer nu Herodot saaledes: *τοῦτό μοι ἐν τοῖσι θειότατον φαίνεται γενέσθαι. ὅτι μὲν γὰρ κατέσκηψε ἐς ἀγγέλους ἡ Ταλθυβίου μῆνις οὐδὲ ἐπαύσατο πρὶν ἢ ἐξῆλθε, τὸ δίκαιον οὕτω ἔφερε· τὸ δὲ συμπεσεῖν ἐς τοὺς παῖδας τῶν ἀνδρῶν τούτων τῶν ἀνα-*

μή ikke blot paa den almindelige Maade, saa at Hovedverbets Object er Subject eller dog nødvendigt syntaktisk Led i Bisætningen (Madv. gr. Ordf. § 191 Anm. 2 — i 2den tydske Udg. Anm. 3 —, Krüger gr. Spr. § 61, 6 Anm. 5 og 6), men ogsaa saaledes, at Objectet er en Betegnelse af Noget, man frygter for som bærende Muligheden for visse Conseqventser i sig, hvilke Conseqventser saa betegnes ved den følgende Gjenstandssætning. Saaledes læse vi Diodor. XIX, 25: *δεδοικέναι δὲ τοὺς ὄνυχας καὶ τοὺς ὀδόντας* (neml. den beilende Løves), *μή ποτε γήμας καὶ παροξυνθεὶς διά τινα αἰτίαν προσενέγκηται τῇ παρθένῳ θηριωδῶς*, og paa samme Maade staaer *μή* efter *ὑπώπτευον* XIII, 75, efter *ὑφεωρῶντο* XV, 50, efter *δέδια* Lucian. vit. auct. 7 extr. (Thuc. I, 102 kan *μή τι . . . νεωτερίσωσι* ogsaa være Hensigtssætning for *ἀπέπεμψαν*), samt, hvad der gjør Forbindelsen ogsaa formelt parallel netop med *δῆλα τὰ παρόντα, ὅτι* hos Platon, efter Adjectivet *δεινόν (σφαλερόν)* Herod. VII, 157, IX, 53, Thuc. VII, 25, Xen. Hell. II, 1, 2. Ligesaa kan der her, som Dr. Siesbye gjør mig opmærksom paa, maaskee være Anledning til at notere Brugen af Adjectivet *ἀναγκαῖος* med efterfølgende Infinitiv Plat. Gorg. 449 B extr. om det, der medfører Nødvendigheden af den ved Infinitiv betegnede Handling,

Digitized by Google

βάντων πρὸς βασιλέα διὰ τὴν μῆνιν, ἐς Νικόλαν τε τὸν Βούλιος καὶ ἐς Ἀνήριστον τὸν Σπερθίεω, ὃς εἷλε Ἁλιέας τοὺς ἐκ Τίρυνθος ὁλκάδι καταπλώσας πλήρεϊ ἀνδρῶν, δῆλον ὦν μοι ὅτι θεῖον ἐγένετο τὸ πρῆγμα ἐκ τῆς μήνιος. Fjerne vi af det andet Led i dette Raisonnement alle de tilføiede og indskudte Bibestemmelser, som have nødvendiggjort Gjenoptagelsen af den afbrudte Traad ved *ὦν,* og med dem selve denne epanaleptiske Tilknytningspartikel, da beholde vi tilbage den simple Forbindelse *τὸ δὲ συμπεσεῖν ἐς τοὺς παῖδας τῶν ἀνδρῶν τούτων δῆλόν μοι, ὅτι θεῖον ἐγένετο τὸ πρῆγμα,* altsaa en Forbindelse, som baade i Form og Tankeindhold fuldstændigt svarer til den hos Platon, for saa vidt vi da tør forudsætte, at *τὸ συμπεσεῖν* er meent som Subject, hvad i alt Fald Krüger bestemt synes at gaae ud fra, naar han til *δῆλον* bemærker, at «*τεκμήριον* würde dem *τὸ συμπεσεῖν* mehr entsprechen», og hvad der ogsaa ligger nærmest efter det første Leds grammatiske Form (*ὅτι μὲν γὰρ ἐπέσκηψε ἐς ἀγγέλους ἡ Ταλθυβίου μῆνις . . ., τὸ δίκαιον οὕτω ἔφερε).* Men der er unegtelig ogsaa en Mulighed for, at *τὸ συμπεσεῖν κτἑ.* kan være meent som en blot forudskikket Antydning («hvad det angaaer, at —»), som det i lignende Tankeforbindelse er Tilfældet med en saadan substantiveret Accusativ med Infinitiv Lycurg. in Leocr. 91 *ἐπεί γε τὸ ἐλθεῖν τοῦτον, οἶμαι θεόν τινα αὐτὸν ἐπ᾽ αὐτὴν ἀγαγεῖν τὴν τιμωρίαν,* og saa bliver det den efterfølgende Bisætning, der er Subject for *δῆλον.* Men selv om altsaa dette Sted faaer staae hen som tvivlsomt, haaber jeg, at man vil være enig med mig i, at der efter alt det iøvrigt Udviklede vilde høre en mere end almindelig Grad af Pedanteri til at tvivle om Sætningsforbindelsen hos Platon, blot fordi en ogsaa i Henseende til Prædicatets specielle Form fuldkommen congruent Forbindelse maaskee ikke lader sig eftervise.

Spørge vi nu til Slutning, hvorledes man i de her beskrevne Sætningsforbindelser skal opfatte Bisætningens grammatiske Forhold til Hovedsætningen, da synes dette i de enkelte Exempler, hvor Bisætningen staaer foran (*εἰ δὲ εἰκότα λογίζομαι, σκόπει καὶ ταῦτα* o. l.), nærmest at maatte karakteriseres som et Henseendesforhold; i det aldeles overveiende Antal af Tilfælde med Bisætningen bagefter præsenterer det sig mere som et Appositionsforhold, specielt

Digitized by Google

som en Epexegese; men da ogsaa ved denne Sætningsstilling den tilføiede Bisætning tjener til nærmere at bestemme det substantiviske Begreb i Hovedsætningen, til at betegne den specielle Side deraf, som man skal tænke paa, bliver Forskjellen mellem disse to Opfatningsformer i Realiteten forsvindende. Forholdet er i det Væsentlige det samme, som i det saakaldte *σχῆμα καθ' ὅλον καὶ μέρος* (*κύσσε δέ μιν κεφαλήν* o. l.) den anden Accusativs Forhold til den første; ogsaa dette præsenterer sig nærmest som en indskrænkende Apposition og betegnes blandt Andre af Krüger (gr. Spr. II § 46, 16) som epexegetisk, medens Madvig (gr. Ordf. § 31 a Anm. 2) omtaler det i Forbindelse med Accusativ brugt som Henseendesbetegnelse. Men til hvilken grammatisk Kategori man nu end troer lettest og rettest at kunne henføre det paagjældende Phænomen, Eet, troer jeg, staaer fast, at saaledes talte Grækerne, og med denne Taleform forbandt de en meget god og fornuftig Mening, saa at man ikke tillægger Platon nogensomhelst Forsyndelse enten mod græsk Sprogbrug eller mod sund Menneskeforstand ved at lade ham have skrevet i Kriton p. 44 D, saaledes som Haandskrifterne vidne: *αὐτὰ δὲ δῆλα τὰ παρόντα νυνί, ὅτι οἷοί τ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ οὐ τὰ σμικρότατα τῶν κακῶν ἐξεργάζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μέγιστα σχεδόν, ἐάν τις ἐν αὐτοῖς διαβεβλημένος ᾖ.*

In Tacitum.

Ab exc. d. Aug. VI 51. *etiam frater eius* (Tiberii) *Drusus prosperiore civium amore erat.*] Verba q. s. *prosperiore amore* nec satis eleganter et parum clare posita sunt, ut etiam apud Tacitum, scriptorem exquisitissimis quibusque sermonibus maxime gaudentem, offensionem iustam habeant. Rescribendum esse videtur aut *prosperior* aut *rumore*, quorum hoc praetulerim; cf. XV 48: *claro apud vulgum rumore erat.*

Car. Hude.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Apollonii Pergaei quae Graece exstant cum commentariis antiquis. Edidit et Latine interpretatus est *J. L. Heiberg*. I—II. Lipsiae 1891—1893, Teubner.

Naar den ærede Redaktion har anmodet mig om en Anmeldelse af Professor Heibergs Udgave af Apollonios' Keglesnit, venter man ikke, at jeg skal give Oplysninger om den foretagne Textrevisions Paalidelighed. Jeg kan i den Henseende kun bemærke, at der blandt Mathematikens Historikere og de Mathematikere, som give sig af med den antike Mathematik, hersker en næsten ubetinget Tillid til, at Heiberg i sine Udgaver af de ypperste græske Mathematikere er kommen disses egen Text saa nær, som det overhovedet er muligt paa Grundlag af de opbevarede Haandskrifter. Helt blind er denne Tillid ikke. Jeg tænker herved ikke paa det særlige Kjendskab til de gamle Mathematikeres Sprog eller til de ældre Udgavers Historie, som nogle af os kunne have. Det er ogsaa som Mathematikere, at vi have gode Kontrolmidler til vor Raadighed. De Resultater, som de gamle Mathematikere have naaet, ere saa fuldstændige og betydelige, at man paa Forhaand kan vide, at den Tankegang, som har ført til dem, har været klar og sikker. Et Hovedkjendetegn paa, at et Sted er rigtig overleveret, er derfor, at det er mathematisk rigtigt og i god mathematisk Sammenhæng med sine Omgivelser. Denne Sammenhæng fremtræder endog i saa udprægede Former, at den kunde benyttes til næsten ordret at gjenfrembringe mangt et Bevis, hvis det var gaaet tabt. De gamle stræbe nemlig ved gjentagen Brug af de samme kjendte Fremstillingsformer og prøvede Slutningsmaader, udtrykte omtrent i de samme Ord, at sikre sig mod at begaa den mindste Fejl selv eller at møde den mindste Indvending fra andres Side. De opnaa derved tillige noget af den Overskuelighed, som de mathematiske Formler nu tilvejebringe.

Mathematikernes Tillid til Heibergs Udgaver vil især bero paa Opdagelsen af, i hvor høj en Grad han selv besidder disse mathematiske Kontrolmidler. Dette ses særlig af de latinske Oversættelser, som ledsage den græske Text. Selv om man slet ikke følger denne, vil man i selve Oversættelserne finde den Konsekvens og Harmoni i de mindste Enkeltheder, som bærer Vidnesbyrd om, at Oversætteren nøjagtig har gjengivet Forfatte-

Digitized by Google

rens Tankegang indtil de fineste Nuancer, paa samme Tid, som han gjør Fremstillingen mere overskuelig ved en forsigtig Brug af enkelte moderne Tegn. Sin Fortrolighed med alle Enkeltheder i deres Tankegang viser han ogsaa i sine Noter, hvor han, naar Forfatteren betragter en Forudsætning som bekjendt, kan oplyse, i hvilken Form og ofte i Henhold til hvilket Sted den turde betragtes som bekjendt. Vedrøre Forklaringerne end ofte saadanne Smaating, at man aldeles ikke savner dem hos Forfattere med et saa stort Syn paa Tingene, stemme de med deres øvrige Fremstilling og ikke mindst med de senere Forfatteres Kommentarer og Hjælpesætninger. Heibergs Indtrængen ogsaa i disses mere smaatskaarne Tankegang har været af meget stor Betydning for hans Udgaver. Under sin Revision af den rigtige Anbringelse af Pappos' Hjælpesætninger til Apollonios' Keglesnit, har han saaledes kunnet prøve, om den samme Text har foreligget for Pappos som for os.

De egentlige mathematiske Kontrolmidler, som Heiberg altsaa kjender og forstaar at bruge trods nogen Mathematiker, kunne iøvrigt let friste til, i Stedet for til Kontrol at bruge dem til selvstændig Konstruktion af Texten. For en saadan Fristelse har Heibergs Forgænger som Udgiver af Apollonios, Mathematikeren *Halley,* med sin aandfulde Forstaaelse af Indholdet, vistnok ogsaa givet efter paa andre Steder end dem, hvor han udtrykkelig siger det og derfor har indlagt sig Ære derved. I Modsætning hertil har Heiberg følt Forpligtelsen til ikke paa denne Maade at tildække noget Middel til fremtidig fornyet Prøvelse af den opbevarede Text. Han har saaledes for 23de Sætning i 4de Bog af Apollonios' Konika gjengivet et Bevis, som han selv i Noten betegner som meningsløst, uagtet man ved Overensstemmelsen med de andre Beviser i samme Bog med fuldkommen Sikkerhed vilde kunne rekonstruere alle Enkeltheder i Apollonios' eget Bevis, ja Heiberg sandsynligvis vilde kunne fremsætte det med ganske de samme græske Ord, som Apollonios selv har brugt.

Naar jeg en Gang har faaet Ordet her, vil jeg imidlertid ikke gjerne nøjes med at give Heiberg en, vistnok temmelig overflødig, Attest for i fuldeste Maal at besidde ogsaa de mathematiske Betingelser, som hans Udgivervirksomhed kræver. Jeg vil heller fortælle lidt om det store Værd, som de udgivne Bøger, og derved ogsaa gode Udgaver af disse, have for Fagmanden den Dag i Dag. Dette Værd maa ikke, som for Oldtidsværker i andre Videnskaber, søges i en i Forhold til den Tid, da de fremkom,

Digitized by Google

stor Tilnærmelse til Sandheden. Nej, hvad Euklid, Archimedes og Apollonios sige, er den fulde og fuldt begrundede Sandhed om de Ting, hvorom de udtale sig. Hvad Mathematikerne i Nutiden kunne have forud for dem, er kun, at vi vide og formaa adskilligt mere, og at vi tildels kunne fremsætte, bevise og udføre det, som de allerede besad, paa simplere og overskueligere Maader. Derved have vi imidlertid ofte ladet Ting ubenyttede og derfor upaaagtede, som de medtoge, og som ved paany at fremdrages kunde sætte nye Frugter.

Den gamle Mathematik er ikke blot en Del af den, som vi nu besidde; den er den Kjerne, hvorom den har dannet sig. Ikke blot falder Mathematikens Gjenopvaagnen i Europa i det hele sammen med det fornyede Bekjendtskab med de gamle Forfattere; men man kan, som Heiberg med Rette har fremhævet, se, hvorledes Fremkomsten af hvert enkelt græsk Værk strax fremkaldte en tilsvarende Udvikling i den nyere Mathematik. Endnu de store Mathematikere i det 17de Aarhundrede, ikke mindst en *Fermat* og en *Newton*, søgte deres bedste Belæring hos de gamle. Uden et grundigt Kjendskab til disse vil man derfor mangle den bedste Forstaaelse af den raske Udvikling i hin Tid. Uden et saadant vil man endvidere savne den særlig for Pædagoger vigtige Forklaring paa mange formelle Ejendommeligheder, som Mathematiken endnu bestandig har beholdt. Stærkest have disse holdt sig i den elementære Geometri, hvori man endnu i enkelte Lande benytter Euklids Elementer som Lærebog.

Dette sidste anser jeg ganske vist som lidet heldigt i pædagogisk Henseende, hvad jeg tror, at Historien har vist. De Værker, som ikke hos selve Grækerne kunde vedligeholde eller fornye en frugtbar Udvikling af Mathematiken, da Traditionen ved mundtlig Undervisning i Alexandria var bleven forstyrret, og som senere have behøvet lang Tid til fuldt ud at aabenbare for Mathematikerne den Rigdom, som de dog indeholde, ere næppe godt skikkede til fra først af at give vore Børn et frugtbringende Kjendskab til Mathematiken. Hvor derimod Interessen for og Forstaaelsen af Mathematiken alt var vakt, har man af denne Kilde øst og er indtil vore Dage vedbleven at øse nye Tanker, eller man er i alt Fald vedbleven at gjenoptage saadanne Tanker, som kunde være øst deraf.

Jeg skal forsøge at oplyse dette ved et Exempel, som ikke vil stille for store mathematiske Fordringer til dette Tidsskrifts Læsere. Archimedes har foretaget en Del Bestemmelser af Arealer

Digitized by Google

og Rumfang ved den samme Deling i og Summation af uendelig mange, uendelig smaa Dele, som vi nu kalde Integration. Han vogtede sig imidlertid vel for at tale om uendelig mange uendelig smaa Dele. Belært ved Sofismer som Zenons og Fejltagelser som Antifons, der af den Omstændighed, at man ved geometrisk Konstruktion kan kvadrere enhver regulær Polygon, sluttede, at man ogsaa kan kvadrere den regulære Polygon med uendelig mange Sider eller Cirklen, havde man længe vidst, at intet sikkert kan bygges paa et Uendelighedsbegreb, som blot er bestemt ved den negative Definition, der ligger i Ordet «uendelig». Man havde i den Anledning helt undladt at benytte dette Begreb. Derimod havde Eudoxos opstillet en Bevisform, det senere saakaldte Exhaustionsbevis, der paa en uangribelig Maade omgaar Uendelighedsbegrebet og fører netop til det samme, som skulde opnaas ved Brug af dette. Ved dette Bevis godtgjør ogsaa Archimedes Rigtigheden af sine Integrationsresultater. Det er disse, som i den nyere Tid have fremkaldt lignende fra Keppler, Cavalieri, Pascal, Fermat og mange flere. Disse Mænds Udtryksmaader ere dog enten mindre exakte end Archimedes', eller naar de, som Fermat, vilde skaffe fuld Sikkerhed, sker det ved Brug af Exhaustionsbeviset eller dog ved Henvisning til, at dette kan bruges. Hermed vedblive tildels endnu Grundlæggerne af en egentlig, sammenhængende Infinitesimalregning, Newton og Leibnitz. Da derimod denne Regning en Gang var bleven til, da man saa, hvormeget man kunde udføre ved sine uendelig smaa Størrelser, og da man fik Routine i at bruge dem saaledes, at man undgik fejle Resultater, ja saa glemte man Nødvendigheden af at forklare, hvad man egentlig mente med sine uendelig smaa Størrelser. Det fejler ikke, at man da tillige opholdt sig over de gamle, som ikke kunde finde paa at bruge disse nyttige Størrelser, men med saa stort Besvær kom til deres Resultater gjennem Exhaustionsbeviset, ret som om dette Bevis var en Methode og ikke den exakte Begrundelse af Resultater, funden væsentlig paa samme Maade, som naar man selv anvendte Infinitesimalmethoden.

Der kom dog en Tid, da man selv maatte føle Savnet af et saadant exakt Grundlag for sine Infinitesimalbetragtninger. Manglen af et saadant havde endog af og til ført til positive Fejl. Midlet til at undgaa disse Mangler søger man ikke nu ved som Eudoxos at omgaa Uendelighedsbegrebet, men ved at give det en nøjagtig Bestemmelse. *Det logiske Grundlag for denne er imidlertid*, endog lige til adskillige af de Udtryk, som bruges, ganske

Digitized by Google

det samme, som findes i Exhaustionsbeviset. Man opnaar dog den store praktiske Fordel at kunne bygge paa dette Grundlag en Gang for alle, medens de gamle maatte vende tilbage dertil i hvert enkelt Bevis.

At Skrifter, der saaledes indeholde Tanker, hvortil Nutidens Fagvidenskab har maattet vende tilbage efter for en Tid at have vraget dem, fortjene at foreligge i en saa ren og nøjagtig Skikkelse som muligt, behøver ikke at fremhæves for Filologer. Mathematikeren, der som berørt ofte fra en Del af Indholdet kan slutte sig til det øvrige, vil være mere tilbøjelig til at nøjes med en mindre fuldkommen Udgave. Jeg har dog selv haft Exempler paa den Betydning, som det ogsaa har for os at have den bedst mulige Udgave. I mit Arbejde om Keglesnitslæren i Oldtiden vare Apollonios' Fortaler mig en vigtig Kilde til Kundskab om dette Værks Forhold til dets Forgængere og om de Anvendelser, som man gjorde af Keglesnittene. Paa Grund af, at mine Slutninger vedrørte det, som i disse Fortaler betragtes som bekjendt for den Tids Læsere, og som altsaa ikke direkte udtaltes, maatte deres Rigtighed i høj Grad bero paa, at jeg havde Apollonios' egne Udtryk. Det har da været mig af stor Vigtighed at se, at de Afvigelser, som disse Udtryk i Heibergs Udgave udvise fra dem i Halleys, ikke rokke mine Slutninger.

Et andet Sted har jeg kunnet drage et positivt Udbytte af Heibergs Textforbedringer. De geometriske Forudsætninger, som opstilles i Begyndelsen af Euklids Elementer, danne i vor Tid et vigtigt Udgangspunkt for Mathematikernes og Erkjendelsestheoretikernes Undersøgelser over, hvilke Forudsætninger man overhovedet maa opstille, og hvorfra man har dem. Det er derfor vigtigt i Heibergs Udgave af Euklid at finde Udbyttet af hans Undersøgelser over, hvilke af disse Forudsætninger der overhovedet skyldes denne og hvilken Plads han har givet hver enkelt. Jeg har saaledes kunnet paavise i en Artikel i Nyt Tidsskrift for Mathematik[1], at den Omstændighed, at det sædvanlig saakaldte 11te Axiom ikke skal betragtes som Axiom (*κοινὰ ἔννοια*), men efter Heiberg skal have sin Plads blandt Postulaterne (*αἰτήματα*), bidrager til at oplyse ikke uvigtige Forhold i den græske Geometri.

Naar denne Artikel er bleven noget lang, maa det undskyldes

[1] Angaaende adskilligt af det i nærværende Artikel fremhævede vil jeg iøvrigt kunne henvise til min Bog: Forelæsninger over Mathematikens Historie; I. Oldtid og Middelalder.

Digitized by Google

ved mit levende Ønske om at gjøre det klart for Filologerne, hvor høj en Rang de gamle mathematiske Værker indtage blandt de Skatte, som ere betroede deres Varetægt, og om at give en Mathematikers Tak til den af dem, som paa en saa fortrinlig Maade har taget sig netop af disse Værker, et fyldigt Udtryk.

H. G. Zeuthen.

Kursus i engelsk til selvstudium efter den Toussaint-Langenscheidtske metode. Dansk bearbeidelse efter originalens 36te oplag ved *Julie Richter*. Med særligt hensyn til norske elever gjennemgaaet af *J. Brynildsen*. København 1892, Stinck.

De Toussaint-Langenscheidt'ske undervisningsbreve har allerede for mange aar siden i Tyskland erhvervet sig et stort ry og en vid udbredelse, saa at det egentlig er paafaldende, at man ikke för har forsøgt at overføre metoden paa dansk. Dette vilde sikkert for en del aar siden ha været et fortjenstfuldt foretagende, da undervisningsbøgerne i levende sprog gennemgaaende stod paa et meget dilettantisk standpunkt, og da undervisningsbrevene med deres ikke faa fortrin vilde kunne ha gjort stor nytte, saaledes som de upaatvivleligt har gjort i Tyskland. Men naar den danske bearbejdelse först fremkommer nu, gör den nærmest indtryk af et pust fra en svunden tid. Spörgsmaalene om behandlingen af levende sprog, om fremstillingen af lydlige og grammatiske forhold, er blevne drøftede saa ivrigt, og saa meget godt nyt er fremkommet paa disse omraader, at en for vistnok tyve aar siden udarbejdet bog nødvendigvis maa være antikveret nu.

Ved gennemlæsningen af den foreliggende danske bearbejdelse er det da ogsaa snart sagt paa ethvert punkt, at man kunde ønske ændringer, selvom man maa anerkende det betydelige arbejde, forfatterne fra först af har lagt ind i værket. — Lydbeskrivelsen, der jo i en til selvstudium beregnet bog maa være baade præcis og letfattelig, indeholder meget urigtigt og flere uforstaaelige ting. Urigtigt er det saaledes, at *r* i *bare* osv. «fremkommer ved en vibrerende bevægelse af drøbelen», og at *r* i *rag* «frembringes ved en gentagen kraftig vibreren af tungespidsen»; det gaar ikke an at identificere det engelske *a* i *calm* med dansk og (!) norsk *a*; lydene i *pay* og *pair* burde være adskilte, osv. osv. Helt absurd er følgende anm. til § 15: «Den rigtige udtale af ö (i sidste stavelse af *motion*) træffes bedst ved at udtale ö (i *luck*) saa hurtig, at der opstaar en kort pause, som naar en vokal udelades og en apostrof sættes i stedet; lyden e (i *below*) læres bedst ved en ganske kort, apostroflignende udtale af et «i», der har en svag

klang af «e». — Adskillelsen s. 129 mellem lydene i *annoy* og *boy* er ganske greben ud af luften. — Lydbetegnelsessystemet forekommer mig uheldigt, som jeg andetsteds (Phon. Studien, VI, 213—14) har søgt at begrunde; ved sine mange diakritiske bimærker giver det desuden anledning til ikke faa trykfejl, selv om trykkeriet vel ikke kan være ansvarlig for alle de urigtige angivelser af enkelte ords udtale, der findes i bogen.

Hvert «brev» (her hver «lektion») indeholder först et stykke af Dickens's *Christmas Carol* med transskription og oversættelse — hvorved man vel maa betvivle rigtigheden af at vælge en text med saa lidet naturlig og saa individuelt farvet stil til begynderens förste indvielse i sproget —; derpaa følger i nöjere eller løsere tilknytning til læsestykket udtaleregler, grammatiske bemærkninger, konversationer osv., en mængde øvelser, som der skal stor taalmodighed til at arbejde sig samvittighedsfuldt igennem og som ikke altid er særlig interessante eller velvalgte; der opereres for meget med løsrevne gloser, tit ret sjældne ord, der forlanges lærte udenad. Behandlingen af det grammatiske stof er ufyldestgörende, se saaledes S. 96 § 174; § 218 blandes verbalsubstantivet sammen med ptc., og § 222 kaldes det temmeligt uheldigt «den deklinerede infinitiv»; *thou* behøver nutildags ikke at indøves strax. — Samtalerne er i den sædvanlige parlørstil; personerne i dem har for vane at vælge netop den bemærkning eller det udtryk, som et skikkeligt engelsk hverdagsmenneske senest vilde hitte paa. Det er heller ikke absolut tidssvarende at give en lang samtale om postilloner og bestilte postheste (s. 107); som en tribut til vor tids fordringer findes der ganske vist s. 131 en jernbanesamtale, men den er öjensynligt udklækket paa en tysk jernbanestation og vil vise sig aldeles upraktisk paa en engelsk banelinie; heller ikke samtalen hos boghandleren s. 174 tar hensyn til engelske boghandler-forhold og udtryk.

Kort sagt, bogen er ikke at anbefale, selvom naturligvis en omhyggelig selvplager vil kunne lære en del engelsk af den.

Sept. 93.

Otto Jespersen.

Aristotle's Constitution of Athens. A revised Text with an Introduction, critical and explanatory Notes, Testimonia and Indices. By *J. E. Sandys*. London 1893, Macmillan. LXXX + 302 pp.

After two introductory chapters on 'The political literature of Greece before the time of Aristotle' and on 'Political works ascribed to Aristotle' Mr. Sandys in the third chapter deals with

Digitized by Google

'The evidence of ancient authorities as to the authorship of the *Πολιτεῖαι*', and shows, what a prominent part the *Ἀθηναίων πολιτεία* plays even from A.'s younger contemporary Philochorus down to Eustathius († about 1200 A.D.), especially in the great centres of learning, such as Alexandria and Constantinople; as to Plutarch, whose first-hand use of the work has been doubted, our editor adduces two striking examples of tacit quotation from the *Ἀθ. πολ.* in the pages of this author: *Ἀθ. πολ.* 14, 4 cf. Plut. Sol. 3, 5 and *Ἀθ. πολ.* 5, 2 cf. Plut. Amatorius 18, 14. The three following chapters treat of 'The later literature of the *Πολιτεῖαι*', 'The Berlin fragments of the *Ἀθ. πολ.*' and 'The British Museum papyrus'; in the last of these Mr. Sandys agrees with Kenyon and Blass (against Kaibel and v. Wilamowitz) in stating four different hands and strengthens this statement by classifying the abbreviations in use. In chapter VII the date of the original composition is briefly fixed between B. C. 328 and 325, and then the two principal points of the attacks on its genuineness are dealt with: the relations to the *Πολιτικά* and the language and style of the work. Mr. Sandys is right in repudiating Cauer's attempt to make the work suspected on the basis of chapter 41 § 2, which is, on the contrary, in perfect accord with *Πολιτικά* 1286 a (cf. my paper in *Forh. på det 4de nord. Filologmøde* p. 101), and the author aptly draws the attention to a great ressemblance in thought and language between *Ἀ. π.* ch. 16 and one particular portion of the *Πολιτικά*. I have been astonished to see Mr. Sandys express the opinion that 'the restoration of the democracy is described in dispassionate and unenthusiastic terms'; if there is any place where Aristotle's admiration for the Athenians shows itself in warmer expressions, it ought to be here. The paragraphs on the language and style of the work are decidedly convincing; for instance, it is rightly accentuated that 'there is less scope for a multiplicity of particles, or of illative conjunctions, in a consecutive exposition of constitutional history and antiquities, than in the course of a philosophic discussion'. When Mr. Sandys diffidently agrees with Blass's opinions about the rhythm[1], he lays greater stress upon the *hiatus* and, as far as one can see, he adopts the principle stated by Headlam (*Class. Rev.* V 270—72) that 'in the first part at least, no conjectural emendation should be accepted which violates *hiatus*'. In the first part also some examples are, however, found of undoubted hiatus; consequently the principle so severely formulated can scarcely be recognised, even if it should be taken into consideration concurrently. While Mr. Sandys decidedly maintains the authorship of Aristotle, he does not deny the possibility of foreign assistance. Chapter VIII treats of 'The

[1] In the *Addenda* p. LXXVII some more reservations are added.

Digitized by Google

authorities followed in the '*Ἀϑ. πολ.*', but contains nothing essentially new. Ch. IX gives an 'Abstract of the '*Ἀϑ. πολ.*', ch. X a valuable 'Conspectus of the Literature of the '*Ἀϑ. πολ.*'. In this my *Spicilegium Aristoteleum* (nord. tidskr. f. filol., ny r., X 281 f.) is missing; while in the *Addenda Notulis Criticis* the editor quotes Blass, Mitteilungen aus Papyrushandschriften, as well as my German edition of chapters I—XLI.

The foundation for the settling of the *Text* has been the *facsimile* (Preface p. VIII[1]); Mr. Sandys has, however, examined the papyrus in cases of greater importance. The apparatus criticus is given in Latin footnotes and must on the whole be called satisfactory, with the exception that some good conjectures are not considered worth mentioning. On the contrary, I find the critical treatment of the text too conservative; as I do not intend to give an *oratio pro domo,* I shall nevertheless in the following conspectus principally limit myself to whatever new the editor has contributed.

Chapter II § 1. While in the text the words *τὸν δῆμον* are bracketed, in the commentary he proposes either *διαστῆσαι* (with Herwerden-Leeuwen) or *διαστασιάσαι,* defending this by two places in the *πολιτικά* (1303 b 26 and 1306 a 3). III 3. *ἀντὶ τῶν δοϑεισῶν* (Kenyon[3]) is corrected to *ἀνταποδοϑεισῶν,* 'corresponding privileges being assigned to the archon'; but to what those privileges should 'correspond', is unfortunately not explained. In the same § he proposes supplying *μᾶλλον* instead of *μόνον* before *τὰ ἐπίϑετα,* scarcely in accordance with the preceding words: *τὸ μηδὲν τῶν πατρίων κτλ.* In § 5 Mr. Sandys instead of the *αλληωνησαν* of the papyrus writes *ἀλλήλων. ᾤκησαν,* which is more difficult than *ἀλλήλων. ἦσαν* and not necessary. VII 4 he retains *ἄν* before *κείμενον* and strengthens its use with examples drawn from the other works of Aristotle; on the contrary, I find him rather rash in bracketing *ἐκμαρτυρῶν* as corrupted from *τεκμήριον* 'ad explicandum sensum quondam adscriptum'. VIII 5 Mr. Sandys proposes *[περιορ]ῶντας τὸ ἀποβαῖνον,* a fine and yet not very difficult correction, though hardly necessary. *ἔϑηκεν,* which Wessely and afterwards Blass have read in the papyrus, is not quoted. X 2 he, in accordance with Ridgeway, explains the traditional text (*τρεῖς καὶ ἑξήκοντα μνᾶς*) thus, 'Solon made his new talent consist of 63 old minae of the average Euboic weight', 'possibly to adjust his silver currency to the standard gold unit'; but then the *αὔξησις τῶν σταϑμῶν* referred to in § 1 remains unexplained. The reading of Blass: *αἱ γ' μναῖ* is only mentioned in the *Addenda*; in the text *ἐπιδιενεμήϑησαν* is interpreted: were divided into fractions consisting of etc. XII 4. The two first verses of the fragment are read as Blass does and explained according to Jebb: 'But, as to the ends, for which I formed the popular party, or gathered the

Digitized by Google

people into one, why did I desist before I had attained those ends'; the editor adds: 'Solon is here quoting the question addressed to him by some of his opponents who held that he had not carried his reforms far enough.' This explanation may, with regard to the construction, be somewhat easier than mine, but, as to the sense, it seems to me artificial and unsatisfactory. XIII 4 the note of Blass to *δ' ἡ τῶν διακρίων* «nonne *δὲ* pro *δ' ἡ*?» in the form «an *δ' ἡ*?» is faultily referred to *δὲ τῶν πεδιακῶν*. XIX 2 reading *ἐκεῖσε* for *ἐκεῖ* is superfluous. XXIII 1 the conjecture of Richards: *αὐξανομένη* is not quoted. XXVI 1 Mr. Sandys after *ἔχειν* is desirous to add *ἱκανόν*, which is hardly necessary. XXVIII 3 he proposes rather enticingly to correct *ὁρμαῖς* to *διανομαῖς*; only it accords ill with the fact that Aristotle does not mention Kleon in any particular connexion with the system of giving fees. In § 5 he makes the strange proposal to read *βέλτιστα*, comparing XXVIII 1 and XXXII 2; as shown clearly in the sequence, the question is here only about the moral worth of the mentioned persons. XXX 2 the editor has bracketed *καὶ ἑλληνοταμίας* and *οἳ διαχειριοῦσιν* 'utpote e v. 13—14 [*τοὺς δὲ ἑλληνοταμίας, οἳ ἂν διαχειρίζωσι τὰ χρήματα, μὴ συμβουλεύειν*] exorta', rather a strong proceeding. § 3—4 the reading *βουλεύειν. ⟨βουλεύεσθαι⟩ δὲ* is not very probable. XXXI the difficult concluding words are read as in Kenyon[3] and in my edition and are explained in the same manner, only that *γίγνηται* ('it is possible') is retained; *τοῖς* is regarded as probably having its origin from an adscript *τοῖς τ'* (sc. *τοῖς τετρακοσίοις*). XXXIII 1 the good conjecture of Kaibel and v. Wilamowitz ⟨*ταύτῃ*⟩ *τῇ συμφορᾷ* is neglected. XXXV 1 the editor retains the undoubtedly false *χιλίων*, without giving any satisfactory explanation. In § 2 the bracketing of *τ'* before *Ἐφιάλτου* is certainly superfluous. XXXVIII 1 he conjectures *ἐπέστελλον* (Blass's mitteil. *ἔπεμπον*), scarcely allowed by the room. XL 3 Wyse's proposal *προσγεγενημέναις* (cf. Thucyd. II 87, 3; Xen. Memor. III 14, 6; Soph. Trachin. 1173) ought to be mentioned; in § 4 the *ἐν* written above the line before *Ἐλευσῖνι* is perhaps rightly bracketed.

Occasionally I have already touched upon the commentary, which is the best feature of this edition and will, more than anything else, assure to it a lasting place in literature. With the most admirable pains and diligence all kinds of knowledge, historical as well as linguistical, are collected and given in an easily available form, so that every student of the *Ἀθηναίων πολιτεία* will find the commentary a real treasure. Especially the parts containing great chronological difficulties, the time just after Solon, the period of Peisistratos and the episod of Ephialtes, are treated with great accuracy. But the space excludes me from entering into particulars on this point.

Digitized by Google

Everything considered, Mr. Sandys' edition of Aristotle's eminent work is a worthy pendant to the *editio princeps* of Mr. Kenyon and an ornament to English scholarship.

Aug. 1893.

Karl Hude.

Karl Hude: Kortfattet Haandbog i den græske Syntax. 2den omarbejdede Udgave. København 1893, Gyldendal. 39 S.

At den græske Ordføjningslære udelukkende maa meddeles Disciplene som Hjælpemiddel til Forstaaelsen af Forfatterne, er alle Lærere vist enige om; men Forskjellighederne fra andre Sprogs Ordføjning er i Græsk saa talrige, at det vilde være upraktisk at indskrænke sig til en mundtlig Fremstilling af de paagjældende Regler. Madvigs Ordføjningslære egner sig vel, benyttet i Udvalg, fortrinligt til Brug ved Skoleundervisningen; men dens Størrelse virker naturligvis afskrækkende. Det er derfor heldigt, at Skolen i Dr. Hudes Haandbog har faaet et mere kortfattet Hjælpemiddel, der særligt i den nye Udgave meddeler de nødvendige Regler i let fattelig Form.

Et enkelt Sted vil Reglen sikkert lyde noget indviklet for Disciplene, i al Fald naar den læses uden Forbindelse med det foregaaende, hvad der jo sker ved Henvisning. Det er i § 8, hvor det hedder: Genetiver af Substantiver sættes i Reglen mellem Artiklen og Substantivet eller efter Substantivet uden gentaget Artikel.

Antallet af Reglerne er saa stort, at Disciplene ikke let ville blive ladte i Stikken. Der er ogsaa taget Hensyn til Homers og Herodots Sprogbrug, ja selv Udtryk som *ὅ τὰ ῥάκια* og Brugen af Optativ i Bisætninger efter Hovedsætninger i Nutid er medtaget fra Lukian.

Ordningen er den almindelige efter Ordklasser og Casus, Maader og Tider; men denne Orden er dog brudt for at faa Reglerne om Bisætninger henholdsvis efter Nu- og Fremtid og Fortid stillede sammen. Dette giver en god Oversigt; men hvor det hedder: «undertiden forandres kun Tempus, ikke Modus» efter Fortid, vilde det være rigtigt udtrykkeligt at fremhæve, at ogsaa Tempus oftest, i Modsætning til Dansk, ikke forandres, hvad der jo for Oversættelsen har stor Betydning, og det vigtige Fænomen, at deklarative Gjenstandssætninger og indirekte Spørgesætninger efter Nu- og Fremtid staa i Indikativ, er kommet til at staa saa stærkt i Skygge, at det maa læses ud af et Exempel.

Særledes praktisk er det, at Brugen af *ἄν* er taget for sig selv, og den schematiske Opstilling af Infinitiv og Participium er meget instruktiv. En lignende Opstilling kunde vist ogsaa anvendes for at fremstille Tidsbetydningen i Modi udenfor Indikativ.

Digitized by Google

Paa dette Punkt staar der det uheldige Udtryk: «at Aorist Konjunktiv (kun) har Fortidsbetydning i Tids-, Betingelses- og Relativsætninger med ἄν». Det maa jo netop undgaas, at Disciplene oversætte det førtidige (Fut. exact.), der, som rigtigt fremhævet, kan ligge i Udtrykket, som Fortid.

Stoffet i en Bog af denne Art er saa gjennemarbejdet, at der ikke kan gives meget nyt til Skolebrug; men Behandlingen vidner om, at Forfatteren paa alle Punkter har gjennemtænkt Reglerne og samlet sig et godt Materiale af Exempler; derfor maa det siges, at der her foreligger et særdeles godt Hjælpemiddel ved Undervisningen i Græsk.

H. Rafn.

De ældste indiske Æventyr og Fabler eller *Fembogen*, et Uddrag af *Visnusarmans Pantjatantra*, oversat efter Grundteksten af Dr. phil. *Harald Rasmussen,* Skoleinspektør. København 1893, Gyldendal. XXIV + 246 S.

Det er ikke meget af den Indiske literatur, som er oversat på Dansk. Når man har nævnet Hammerich's oversættelse af Çakuntalā og Edvard Brandes's af «Lervognen» og «Kongen og Danserinden», så ere vi omtrent færdige. Og det er ikke så underligt, at det er så. Det Danske bogmarked er så lille, at man kan forstå, at forlæggerne betænke sig på at sætte penge i den slags foretagender. Men det er meget beklageligt, at det er således. Indien har frembragt så meget af blivende værd, at det må betragtes som et virkeligt tab for nationen, at almenheden ikke kan få adgang til i större udstrækning at göre sig bekendt med de vigtigste Indiske literaturfrembringelser. Vi stå i den henseende langt tilbage for de större lande, hvor oversættelser og bearbejdelser af Indiske værker fremkomme i mængde og læses af det store publikum og anmeldes og diskuteres i almindelig læste tidsskrifter ligesom den hjemlige literatur. Under sådanne omstændigheder må det ligefrem regnes for en bedrift at få et Indisk literaturværk omplantet på Dansk. Det kommer her først an på et heldigt valg, at man tager et fremragende værk, som kan nydes umiddelbart uden foregående studium, idet forudsætningerne til dets forståelse ligge lige for hånden og ere givne i værket selv. og uden at læseren afskrækkes og trættes ved det sære, vidtløftige, langtrukne og indviklede, som så ofte klæber ved gamle fremmede literaturværker. Når så hertil kommer en skönsom og smagfuld behandling, kan det virkelig lykkes sådanne arbejder at vinde sig en læsekreds også her i landet, som de ovenfor nævnte oversættelser vise; Çakuntalā er endogså nogen-

Digitized by Google

lunde almindelig bekendt. Det foreliggende arbejde af dr. Rasmussen er utvivlsomt et meget lykkeligt greb. Pañcatantra har så stor kulturhistorisk betydning og er så berömt, at noget kendskab til den burde høre med til almindelig dannelse. Der kræves til dens forståelse kun nogle få oplysninger hist og her, og oversætteren har med sundt praktisk blik skilt de enkelte fortællinger ud fra den indviklede sammenslyngning, hvori de forekomme i originalen, og kortelig gengivet den vidtløftige ramme for sig selv. Ligeledes må man efter omstændighederne billige en mængde andre forkortelser, navnlig bestående af udeladelsen af en stor del for sammenhængen overflødige vers. Oversættelsen er synlig gjort med overordentlig omhu, og det er lykkedes oversætteren at give sin stil et så ægte Dansk præg, at man kun ved de Indiske navne og skikke mindes om, at det er en oversættelse, og man læser den med fornöjelse allerede for stilens skyld. Han råder over et stort og afvekslende ordforråd og bruger en del ord, som ikke anvendes meget i det almindelige sprog. Undertiden er han måske gået temmelig vidt i den retning. Jeg må således tilstå, at jeg måtte se efter i originalen[1], før jeg var sikker på, hvad ordet «tilflyr» (pg. 143) skulde betyde; «rusende» (pg. 174 og 201) skal vel betyde «beruset» (stemmende nærmest med B og C; efter K skulde man vænte «uagtsom»). Man må vel betragte det som en lapsus, at han et par steder (pg. 139 og 172) skriver «opnære» i stedet for «opføde» og «nært forestående» (pg. 175) for «nær forestående».

Oversættelsen er væsentlig gjort efter Kosegartens text, kun på enkelte steder efter Bombayerudgaven 1881—2. Det sidste kunde måske uden skade have været gjort på endnu flere steder; i al fald forekommer det mig, at udtrykket «et paradistræ i al viden» (pg. XV = *sakalaçāstrakalpadruma*h K) er en mindre passende betegnelse for en konge end B's «et paradistræ for mængden af alle bønfaldende» (*sakalārthisārthakalpadruma*h, som støttes af C, der har *sakalārthikalpadruma*h). Den er, så vidt jeg har haft lejlighed til at prøve den, korrekt («Jaina'er» for «Jina'er» pg. 202 beror vel kun på en uagtsomhed). Lejlighedsvis har jeg bemærket nogle udtryk, som kunde være tydeligere; saaledes pg. 143 «ledsaget af nogle få» (*alpaparivārā*), tydeligere «med et ringe følge» eller «med et ringe tjenerskab»; pg. 191 «sit runde pandesmykke» synes et noget ubehjælpsomt udtryk for «sit diadem» (*mauliman*d*ala*h, ordret «diadem-ring», hvor «ring», som i så mange lignende sammensætninger, er ganske overflødigt, da det ikke siger andet, end hvad der allerede ligger i «diadem»; B har kun *mauli*h; måske menes der ikke engang «diadem», men kun

---

[1] I det følgende sættes Kosegartens udgave = K, Bühlers og Kielhorns udgave Bombay 1868—81 (Bombayerudgaven 1881—2 har jeg ikke ved hånden) = B, en Calcutta-udgave fra 1881 = C.

Digitized by Google

«hårene på issen»); pg. 202: «varetage tidens tarv» (*tatkālaparicaryayā*) skal vel betyde «iagttagende tiden dertil» (ɔ: til at gå omkring og tigge; *tat* er ikke oversat). Pg. XVII: i stedet for «vil jeg vie mig til Sarasvatī's glæder» (*Sarasvatīvinodaṁ karishyāmi*) vilde det være tydeligere at sige: «vil jeg göre mig en fornöjelse af [Sarasvatī ɔ:] at være lærer», i modsætning til at undervise for betalingens skyld. Om Devadatta (p. 19) er brugt i betydningen «elsker, galan», forekommer mig tvivlsomt; galanen betegnes ganske vist med dette navn, men vel kun fordi Devadatta bruges som almindeligt fingeret navn, når man ikke kan eller vil nævne det virkelige navn, ligesom N. N. hos os. Pg. 199 savnes en bemærkning om Pātaliputra, navnlig når man som oversætteren (og vel med rette) uden videre gengiver «et sydligt land» ved «Dekhan». Også på enkelte andre steder vilde en lille oplysende bemærkning (foruden de mange, som findes) formentlig have været på sin plads. De navne, hvis betydning der ligger nogen vægt på, har oversætteren meget pudsigt og træffende gengivet på Dansk i texten; de andre har han forklaret i anmærkningerne. Ved en del af dem kan der herske tvivl om den rette forklaring, navnlig om det rette forhold mellem sammensætningsledene i de sammensatte. Jeg er således tilböjelig til at tro, at Sañjīvaka (pg. XVIII) har causativ betydning («oplivende» eller sligt), altså analogt med Nandaka; navnene på -*çarman* antager jeg for bahuvrīhi'er, altså f. ex. *Vishnuçarman* (p. XVI) = «den, hvis tilflugt er Vishnu».

Af anmærkningerne ere de fleste oplysende og korrekte. Dette kan dog ikke siges om størstedelen af dem, der angå religionen og hvad dermed står i forbindelse. Disse ere forunderlig vage og tildels ligefrem vildledende. Det går således næppe an (pg. 200) i vore dage at betegne Jainismen som en blanding af Brahmanismen og Buddhismen, da alt tyder på, at de ere opvoksede samtidig af den gamle fælles Brahmanske jordbund. At kalde Jainismens stifter (Jina) en gud er vildledende, da han var et menneske; sekten (som er atheïstisk) kalder ham ganske vist selv således, men er ikke udsat for den misforståelse, som denne betegnelse må fremkalde hos os. Ordet Jina bruges også om Buddha'erne (ikke om «de Buddhister, som have frigjort sig . . .», pg. 201). Det kan ikke bevises, at Buddhismens syn på kvinden (pg. XI) er væsentlig anderledes end Brahmanismens; at elskovsdriften frygtes i en religion, hvor det strængeste coelibat er en uomgængelig betingelse for saligheden, beviser selvfølgelig intet: den er lige så farlig for kvinden som for manden, og også i Brahmanismen kunde den komme slemt på tvers af de religiøse bestræbelser; alle ordninger af kvindens forhold vise, at hun i almindelighed i Indien regnedes for lavere stillet end manden, i Brahmanismen ikke mindre end i Buddhismen; og på den anden side omtales dydige kvinder med lige så megen veneration i den

Digitized by Google

Buddhistiske som i den Brahmanske literatur. — Det er vildledende (pg. XVI og pg. 199) at sige, at «udfrielsen» er frigörelse fra jordelivets mange trykkende bånd, hvoriblandt sjælevandringen. Den er simpelthen befrielse fra sjælevandringen; dermed er alt sagt; og det er ikke blot jordelivets bånd, man vil befri sig fra, men også livet i helvede og i himlen, og den vindes ikke (pg. 12) efter Brahmanismen ved brahmanens offre og bodsøvelser; ved offrene opnås regn (de synes fra først af at have været nærmest et kunstmæssig uddannet regnmageri), rigdom, langt liv, afkom, sejr (dog ikke over Rākshasa'erne, som tit nok forstyrrede offringerne), osv., ved bodsøvelserne nogle tusinde års ophold i himlen, men kun som station på sjælevandringen; «udfrielsen» opnåedes kun ved, at man indså, at man var ét med det absolute. I Buddhismen opnås Nirvāna ikke alene ved hensynkninger; de andre stadier på «den hellige 8-delte vej» ere lige så nødvendige. Det er desuden ikke ganske orthodox at kalde Nirvāna individets tilintetgörelse, skönt det er vanskeligt at forstå det anderledes. En brahman (pg. XVI, jf. pg. 202) er ikke en Indisk «præst», men (som forfatteren rigtig bemærker umiddelbart efter) en mand af den höjeste kaste, som havde eneret til at foretage de Vediske offringer for sig selv og andre (spægelser og hensynkninger har han ikke eneret til); men han kan lige så godt være minister, forfatter, snyltegæst (i så fald taler han ikke Sanskrit og kender næppe meget til Veda'erne) og mangfoldige andre ting, som han kan være præst; ved anden gudstjeneste end den ovennævnte (i de nyere Indiske religioner) er det ikke engang almindeligt, at præsten er en brahman. Soma'en (pg. 226) er ikke «en meget yndet drik, der også bruges ved offre», men en afskyelig narkotisk berusende vædske, der kun bruges ved offre (nu sjælden) som et sakrament; i Vedatiden har den måske været mere brugt, nærmest vel som en slags universalmedicin, men muligvis af en anden plante end den nu anvendte. — Çiva (pg. 14) og Vishnu (pg. 30) ere ikke sindbilleder, men personlige guder, hvem deres dyrkere (med stærkt monotheïserende tendens) tillagde alle guddommelige egenskaber (hver sekt efter sin opfattelse), og derfor mangesidige; de mest karakteristiske træk hos Çiva stamme fra betragtningen af naturen (deri har forfatteren ret), hos Vishnu fra universet (man tænke på hans 3 skridt gennem de 3 verdener; ikke fra «tiden», som mere specielt hører til forestillingen om Çiva, idet den opfattes som ødelæggende og væsentlig identisk med døden, og det er meningen med betegnelsen «sammendrageren» eller inddrageren). Çiva's hustru er ikke «ond» efter Indisk opfattelse, men «frygtelig». — Der er (pg. 22) kun 8 «verdensvogtere» (Indra, Agni, Yama, Sūrya, Varuna, Vāyu, Kuvera og Soma), én for hvert af de 8 verdenshjörner; verset er ikke henvendt til verdensvogterne, men er et citat et eller andet sted fra og har intet med dem at göre.

Digitized by Google

— Ved havets kærning (p. 50) kom giften ikke op i stedet for ambrosia'en, men för ambrosia'en.

Disse unöjagtigheder, som synes tildels at have indsneget sig som følge af forfatterens bestræbelse for at skrive på én gang kort og populært, og som let ville kunne undgås i en eventuel ny udgave, ere, som man ser, så få og høre i den grad til udenværkerne, at de forsvinde overfor bogens øvrige fortræffelige egenskaber, og jeg vil slutte denne anmeldelse med en oprigtig tak for denne smukke berigelse af vor literatur og med det ønske, at bogen må vinde den udbredelse og påskönnelse, som forfatter og forlægger så ærlig have fortjent, og i vide kredse udbrede kundskab om den berömte «Fembog».

S. Sørensen.

Hugo Schuchardt, Der mehrzielige frage- und relativsatz. (Sonderabdruck aus Analecta Græciensia, festschrift zum 42. philologentag in Wien. Graz, im selbstverlage des verf.)

Den berömte Grazer-sprogforsker ynder i den sidste tid i anmeldelser og smaaafhandlinger at komme ind paa de forskelligste spörgsmaal vedrørende sprogfilosofi og sproglig pædagogik. Hans forbavsende indsigt i mangfoldige sprog kommer ham derved til god nytte; hans blik er omfattende, men tit maa læseren, især maaske den, der mest sympatiserer med hele hans tankeretning, beklage, at spörgsmaalene blir mere strejfede end behandlede; S. tumler behændigt og «anregend» med mange tanker, men der hvor man kunde ønske en mere indgaaende behandling af en enkelt af dem, blir man pludselig forbavset ved at finde, at nu er forf. sprunget til den næste. Saaledes maaske mer end nogensinde i det foreliggende skrift, som det derved blir næsten umuligt at anmelde, hvorfor jeg skal nöjes med at pille nogle spredte sætninger ud hist og her.

Först berøres forholdet mellem skole og sprogvidenskab. Selbst wenn zwei fremde sprachen, die mit einander verwandt sind, nach einander erlernt werden, wie die lat. und die franz., wird der lehrer mehr und besseres durch das waltenlassen der natürlichen gedächtnisskunst erreichen als durch das bemühen die verwickelten ergebnisse jener forschung zu verwerten. Was für die aneignung von fremden sprachen, das gilt auch für die festigung der eigenen. Wir haben bei ihr nicht nach rückwärts zu schauen, sondern nach vorwärts, auf klarheit und kürze und auch auf schönheit. Dieser selbstverständlichen forderung, die neuerdings von A. Noreen so ausführlich und unwiderleglich begründet worden ist, wird immer wieder von dem unsere zeit beherrschenden

Digitized by Google

überhistorischen sinn der weg vertreten. — Forf. hævder berettigelsen af en sammenlignende sprogvidenskab ved siden af sproghistorien, især med hensyn til den af sproghistorikerne saa forsømte syntaktiske side af sproget, hvor netop vigtige og interessante ting han komme frem ved sammenligning af helt ubeslægtede sprog. Grunden til den ensidige beskæftigelse med det ydre sprog finder han i, at her ethvert fremskridt er iöjnefaldende, at den enes arbejde kan slutte sig tættere til den andens, saaat en *schulung* kan naaes, der kan benytte ogsaa den beskedneste kraft. . . . Saavidt brug af sproget (i modsætning til videnskabelig forstaaen) kommer i betragtning, anser han det for en vildfarelse, at den bedste og korteste vej til det fremmede sprog skulde føre gennem modersmaalet, og for en anden, at kun den kan sit eget sprog, der har studeret andre; over det fremmede sprog glemmer man til en vis grad sit eget; nur setze ich hinzu, dass diesem nachtheil der unsicherheit und der daraus erwachsenden unwillkürlichen sprachmischung der vortheil der willkürlichen gegenübersteht, die eine erlaubte, ja erwünschte sein kann, wenn nur den herüberverpflanzten gewächsen die heimischen raum und licht verstatten.

Derpaa strejfes kort den i dette tidsskrift førte debat om «fremskridt i sproget»: Manchem gilt es vielleicht für unwissenschaftlich zu prüfen in welchem grade die sprachen dienen denen die sprachen dienen sollen; ist es aber nicht unwissenschaftlicher zu sagen, wie man gesagt hat, dass für die deutschen das deutsche, für die engländer das englische und für die chinesen das chinesische die beste sprache sei? Ved en forbindelse af sprogvurdering og sproghistorie kan man opnaa en dybere forstaaen af sprogenes frem- og tilbageskridt end tidligere . . . ich erinnere nur an die 'congruenz', die sich nicht als zeugniss für die geistige regsamkeit unserer arischen vorfahren anführen lässt.

Endelig kommer forf. til sit egentlige æmne. Til en sætning som «imorgen rejser jeg til Wien» kan svare et spörgsmaal med to ubekendte störrelser: «naar rejser du hvorhen?» Og af saadanne spörgsmaal kan der gives flere underafdelinger; de kan naturligvis ogsaa forekomme indirekte. Men de leder desuden tanken hen paa forholdet mellem spörgende og ubestemte pronominer; svækkes betoningen paa det sidste pronomen i «wer schlägt wen?», blir det til et ubestemt pronomen. Der begriff des fragewortes und der des indefinitums sind continuierlich mit einander verbunden. Beide wörter drücken ein nichtwissen aus, jenes zugleich einen wunsch; aber vom lebhaftesten interesse bis zur völligsten gleichgiltigkeit besteht eine abstufung des inneren verhaltens, die sich nur in der betonung vollständig wiederzuspiegeln vermag. Daher kann wo das fragewort und das indefinitum äusserlich geschieden sind, jenes seinem werte nach fast in das gebiet dieses herabsinken, dieses fast bis in das jenes

Digitized by Google

hinaufsteigen. «Wer geht denn da? der schaut ja merkwürdig aus» mag fast soviel bedeuten wie: «da geht jemand der merkwürdig ausschaut», und «das hat irgendwer von euch gethan» (etwa in drohendem tone zu einer rotte buben gesagt) fast so viel wie: «wer von euch hat das gethan?» Sml. ogsaa de to sætninger: «ich weiss nicht wer das gethan hat» og «das hat ich weiss nicht wer gethan».

Herpaa følger saa en lang række exempler paa dobbeltspörgsmaal og dermed beslægtede relativsætninger, tildels med interessante forklaringer, fra oldindisk, (græsk, latin), magyarisk, rumænsk [hvorfor netop denne orden?], čechisk, polsk, russisk, kroatisk, tysk, engelsk, kymrisk, spansk og baskisk.

Jeg skal supplere forf.s samlinger med et par exempler fra moderne engelsk: Ruskin Selections II 176 the probabilities of *who* should sit *where* | Tennyson The Foresters 26 *What* monk of *what* convent art thou? | Swinburne Tristr. 30 (Merlin had) wisdom of all wondrous things, to say *what* root should bear *what* fruit of night or day | ibd. 35 (Iseult sought) *What* face or covered likeness of a face In *what* veiled hour or dreamdetermined place She seeing might take for love's face | ibd. 70 Nor might she guess but little, first or last, . . of *what* so bowed him for *what* sorrow's sake.

Paa dansk har jeg ikke noget egentligt tilsvarende exempel fra vor litteratur; men hørt har jeg, ganske analogt det förste engelske exempel: «Hvem skal sidde hvor?», for ikke at tale om saadanne skolespörgsmaal som: «Hvem slog hvem ved Arbela?».

Derimod har vi paa dansk ligesom paa engelsk overordentlig hyppigt en lidt anden slags dobbeltspörgsmaal, som Schuchardt ogsaa berører, men uden ret at skille dem fra de egentlige; jeg mener saadanne sætninger som; «jeg veed ikke, *hvem* der er *hvem*, *hvilken* der er *hvilken*, *hvad* der er *hvad*»; eng. I question if he can tell *which* is *which* (min kortf. eng. gramm. 1885 § 71). Saaledes Goldschmidt Hjemløs II 850 «den ene side af Deres ansigt er et barns, den anden en erfaren mands; pas nu altid at vende den rigtige side ud.» — «Ja, men *hvilken* er *hvilken*?» spurgte Otto leende. | Jacobsen Tæjelownssjow III 1 De waar snaar ett mulig aa het re o, *hvikkes* bien dæ waar *hvikkes*. — I disse tilfælde kan spörgsmaalet opløses til: hvilket er det ene og hvilket er det andet? og forholdet kommer derfor paa en maade nærmere ved en art spörgsmaal, som forf. ikke vil regne med til de «mehrzielige», nemlig saadanne som: «Hvad hedder de to, der gaar der?»

Otto Jespersen.

Digitized by Google

Bribes de phonétique française.

Par **Kristoffer Nyrop.**

Les quatre petites études suivantes, que je publie ici à titre d'essai, sont des chapitres détachés d'une Histoire générale de la langue française à laquelle je travaille depuis longtemps et qui verra le jour, j'espère, dans deux ans. Je tiens à avertir le lecteur que le but essentiel de mon livre est de servir de manuel aux étudiants de l'Université de Copenhague.

CHAPITRE PREMIER.

SONS ACCESSOIRES.

1. Si l'on compare indictum et *lendit*, scutum et *écu*, fundam et *fronde*, on voit que les formes françaises présentent des phonèmes auxquels on ne trouve rien de correspondant dans les mots latins. Ces sons accessoires sont dus tantôt à une pure agglutination (*lendit* = *le* + *endit*), tantôt à un développement phonétique (scutum > s-cuto > escuto); dans quelques cas spéciaux il s'agit, au contraire, de sons qu'il faut qualifier de «parasites» et dont l'origine est ordinairement très obscure. Nous allons examiner ces trois groupes, dont, du reste, il n'est pas toujours facile de faire la distinction.

Section I.

Agglutination.

2. Des additions par agglutination s'observent dans les cas suivants:

1) Article déterminé + substantif. La soudure de ces deux éléments amène ordinairement la prosthèse de [l]: hederam > *iere* > *lierre* (pour *l'iere*); aureolum > *oriol* >

Digitized by Google

loriot; indictum > *endit* > *lendit;* uvettam > *uette*>*luette* (comp. *uvette*); *andier* > *landier; endemain* > *lendemain.* La même prosthèse se trouve dans quelques noms de lieu: Insulam > *Lille,* Stirpis > *Lesterps,* Eremus > *Lerm,* Alnetum > *Launay.* On écrit aujourd'hui *Lorient,* le nom de la ville qu'on écrivait au XVIIIe siècle *l'Orient.*

Le parler populaire offre de nombreux exemples de ce phénomène: *le loquet* (pour *le hoquet*), *le labit* (= *l'habit*), *le Lantecry* (= *l'Antechrist*), *le lévier* (= *l'évier*) etc. Citons, à cette occasion, une anecdote que raconte Henri Estienne (Apol. pour Hérodote I, 61) d'une jeune demoiselle «qui dict au Roy François premier de ce nom, qu'en le voyant en tel habit, il luy sembloit qu'elle voyoit un des neufs *lépreux,* selon qu'on avoit accoustumé de les peindre: pensant signifier *preux* par ce mot *lépreux*».

Parfois l'agglutination de l'article amène la prosthèse d'un *a.* Ainsi *abajoue* ne paraît être qu'une corruption de *la bajoue,* et dans la vieille langue le titre d'honneur *la mulane* (ou *la mulaine*), tiré de l'arabe *moulana,* est devenu *l'amulaine* (comp. *l'amiral*), qui a été latinisé sous la forme de amulanus (G. Paris, La légende de Saladin p. 2). Le phénomène contraire, aphérèse d'un *a* initial, s'observe par ex. dans *la Natolie* pour *l'Anatolie* (< Anatoliam).

Remarque 1. Dans les dialectes et les patois créoles il y a quelquefois prosthèse de [z] due à la consonne finale de *les* (ou *des, ces, mes* etc.); on trouve ainsi *zabitan, zanimo, zeuf,* qui remontent à *les‿habitants, les‿animaux, les‿œufs* (cf. Romania IX, 574; X, 611; XIX, 348; XX, 237).

Remarque 2. Quelques formes dialectales présentent un [n] prosthétique dû à la consonne finale de l'article indéfini. Jaubert (Gl. du Centre II, 456) cite comme exemple *nain* (de *un ain* < hamum). Comp. en anglais *a nickname* (< *an ekename*).

2) Pronom possessif + substantif. L'agglutination de ces éléments ne se rencontre que dans *mamie* (= *m'amie*), décomposé en *ma mie,* et *mamour* (= *m'amour*), employé dans la locution 'faire des m'amours'. *Tante* ne dérive probablement pas de *ta* + *ante* (< amitam); le [t] prosthétique paraît dû à une assimilation harmonique (voir ci-dessous § 6, 4).

Digitized by Google

3) Préposition + substantif. Agglutination assez fréquente; citons comme exemples: *Abandon* (en vfr. *à bandon*), *alors* (de *à lors*), *alarme* (à l'origine *à l'arme* < it. *all'arme*), *alerte* (pour *à l'erte* < it. *all'erta*), *derechef* (vfr. *de rechef*), *dinde* (abrégé de *coq d'Inde*); Molière a rendu célèbre la forme *dor* (pour *d'or*), employée dans Le Misanthrope (II, 5) et Dom Juan (II, 1). Le même phénomène se rencontre aussi dans quelques noms de lieu: *Astaillac* (< ad Staliacum), *Dax* (< ad Aquas), *Dehéries* (< de Heriis). On trouve enfin en vfr. *Joseph de Barimathie;* cette forme, encore conservée en Bretagne, remonte à Joseph ab Arimathia.

Remarque. Comp. esp. *norabuena* de *en hora buena,* ital. *nabisso* de *in abisso, ninferno* de *in inferno*, prov. *naut* de in altum.

4) Adjectif + substantif. Dans quelques mots s'observe la fusion de sanctus, ou d'une partie de ce mot, avec le nom propre: *Sammarçoles* (< Sanctus Martialis), *Senneterre* (< Sanctus Nectarius); ce dernier nom a été remplacé, de nos jours, par la dénomination plus correcte de *Saint-Nectaire.* Citons encore les formes populaires *saint Teignan* (pour *saint Aignan*), *saint Talar* (pour *saint Alar*), *saint Tortaire* (pour *saint Ortaire*). De pareils phénomènes s'observent aussi dans la France méridionale: *San Chamans* (pour *sanch Amans*) etc.; rappelons aussi en esp. *el fuego de San Telmo* (pour *Sant' Elmo*).

Section II.

Développement phonétique.

3. Voyelles accessoires. Un son transitoire, un *glide* selon la terminologie de M. Sweet, se développe facilement entre deux consonnes consécutives, de même qu'au commencement d'un groupe de consonnes initial ou après une consonne finale. Ce son transitoire peut finir par se renforcer en voyelle indépendante. Voici les différents cas:

1) Prosthèse. Une voyelle prosthétique s'est développée devant [s] suivi d'une consonne: les groupes initiaux *sc, sp, st, sm, sn* sont ainsi devenus *esc, esp, est, esm, esn (isn).* Exemples:

Digitized by Google

spatham	*espee, épée*
studium	*estude, étude*
strictum	*estroit, étroit*
smaragdum	*esmeraude, émeraude*
smerilem	*esmeril, émeri*
scutum	*escu, écu*
scribere	*escrivre, écrire*
skum	*escume, écume*

Les mots tels que *scribe, sculpter, scolaire, spatule, strict, studieux, station, spectacle, stérile, smaragdin* etc. sont savants.

Remarque 1. Il paraît qu'à l'origine le développement de la voyelle prosthétique était facultatif et ne se produisait pas toutes les fois que le mot précédent se terminait par une voyelle; on trouve ainsi dans «Alexis» *la spouse* (21, b), mais *ad espos* (14, a); comp. encore *une spede* (Eul.), *ma spee* (Péler. Charl. 633, 647), *ma sperance* (Adam 586), *une steille* (ib. 816), *la steille* (ib. 852), *sa scole* (ib. 855), *la spee* (Ernoul p. 373), *de steile* (Compuz 508), *li spiriz* (ib. 2748), etc. Un pareil phénomène existe encore en italien: *lo studio,* mais *con istudio*, *la scuola*, mais *in iscuola.*

Remarque 2. Notez que l'*é* prosthétique a été ajouté, par une espèce d'analogie, à beaucoup de mots d'origine récente: *escadron, estafette, estampe, escarpin, espade, espadon, escompte;* on a dit de même, autrefois, *escabreux, esquelette, estrapontin, espécial, estatut, espirituel* (Thurot II, 215—220), comme le peuple dit encore *estatue, estation, escandale, esquelette, escrupule, espécial.*

2) Epenthèse. Dans plusieurs mots, surtout d'origine étrangère, un son transitoire s'est développé entre les deux consonnes initiales et a fini par devenir une voyelle indépendante, dite voyelle «anaptyctique». Exemples:

vha.	hnapp	*hanap*	allem.	spule	*sépoule*
vha.	hring	*harangue*	angl.	slop	*salope*
norr.	hross	*harousse* (norm.)	angl.	wreck	*varech*
norr.	knífr	*canif*	flam.	knijpe	*guenipe*
allem.	knappsack	*canapsa*	suéd.	vränger	*varangue*

Citons encore *chenapan* (< *schnapphahn*), *senau* (< *schnau,* angl. *snow*), *semaque* (< *schmacke*); *dériver* (terme

Digitized by Google

de marine) était originairement *driver* (emprunté de l'angl. *to drive*); il paraît avoir subi l'influence de *dériver*=derivare. On trouve dans la vieille langue *queronique* et *belouse* pour *chronique* et *blouse*.

Le même phénomène peut naturellement aussi avoir lieu dans les groupes de consonnes médiaux: *bouledogue* (< angl. *bulldog*), *boulevard* (< allem. *bohlwerk*), *caleçon* (< ital. *calzone*), *crancelin* (< allem. *kranzlein*), *lansquenet* (< allem. *landsknecht*), *souverain* (< ital. *sovrano*); rappelons aussi *lancement* (Rabelais éd. Moland p. 118) de *landsmann*. De même on a dit autrefois *culebute, chamberière, houbelon, marberin, triquetrac* (comp. Thurot I, 160). Ce «svarabhakti», pour employer le terme des grammairiens indiens, est surtout fréquent dans le parler populaire ou négligé; le dictionnaire du Cte de Jaubert donne *perier, perière, querier, obelier* pour *prier, prière, crier, oublier,* et dans le parler vulgaire de Paris on entend *tabelier, trembelement, exepress, St. Pétersebourg, Wursebourg* etc.

3) Epithèse. Après les consonnes finales il se produit souvent un souffle vocalique qui peut finir par devenir une voyelle indépendante. Le phénomène s'observe souvent dans la prononciation moderne: *nabab* > [nababə], *Max* > [maksə], *Brest* > [bræstə] etc. Citons encore *brique* (< angl. *brick*), *dogue* (< angl. *dog*), *halte* (< all. *halt*), *chèque* (angl. *check*), *elfe* (angl. *elf*). Comment s'explique *monde* (vfr. *mont* < mundum)?

4. Consonnes accessoires. Des phonèmes consonnantiques transitoires se développent parfois entre deux consonnes ou deux voyelles consécutives.

1) Le développement d'une consonne transitoire se produit souvent dans un groupe de consonnes, surtout si la dernière est *r* ou *l* [mr, nr, lr, zr, sr, ml, nl]. Le fait s'explique facilement. Examinons, par exemple, le groupe [mr]. Pour passer de [m] à [r], deux articulations sont nécessaires: il faut ouvrir la fermeture des lèvres et relever le voile du palais; si la dernière articulation se produit un instant trop tôt, le passage de l'air est complètement fermé et il se produit nécessairement un [b] transitoire qui peut devenir indépendant; ainsi [mr] > [mbr], [nr] > [ndr] etc. La nouvelle

Digitized by Google

consonne devient sonore ou sourde selon la nature de la consonne précédente. Passons maintenant aux exemples.

a) *B* se développe dans les groupes [ml] et [mr]:

[ml]

cum(u)lum	*comble*	cum(u)lare	*combler*
flamm(u)lam	*flamble, flambe*	sim(u)lare	*sembler*
humilem	*humble*	trem(u)lare	*trembler*
insimul	*ensemble*	Romulum	*Romble*

[mr]

cameram	*chambre*	redimere	vfr. *redembre*
Cameracum	*Cambray*	rememorare	*remembrer*
cucumerem	*concombre*	all. zimmer	*timbre*
numerum	*nombre*		

Remarque. Les formations analogiques *geindre* (< gemere), *épreindre* (< exprimere), *empreindre* (< imprimere), *craindre* (< tremere) seront traitées ailleurs.

b) *D* se développe dans les groupes [lr], [nr], [zr]:

[lr]

mol(e)re	*moldre, moudre*	*vol(e)rajo	*voldrai, voudrai*
corylum	*coldre, coudre*	*val(e)rajo	*valdrai, vaudrai*
tol(le)re	vfr. *toldre*	*fal(le)rajo	*faldrai, faudrai*

[nr]

cin(e)rem	*cendre*	ven(e)ris dies	*vendredi*
gen(e)rum	*gendre*	ingen(e)rare	*engendrer*
ten(e)rum	*tendre*	*ven(i)rajo	*viendrai*
min(o)r	*moindre*	*ten(e)rajo	*tiendrai*
pon(e)re	*pondre*		

Remarque. Les mots qui présentent le groupe [nr] intact, ne sont pas héréditaires: *genre* est savant; *denrée* est un développement moderne de *denerée; vinrent* et *tinrent* ont remplacé *vindrent* et *tindrent*, encore en usage au temps de Vaugelas (I, 182) etc.

[zr]

cons(ue)re	*cousdre, coudre*	cons(ue)runt	*cosdrent, coudrent*
laz(a)rum	*lasdre, ladre*	mis(e)runt	vfr. *misdrent*
sic(e)ram	*cisdre, cidre*	*pres(e)runt	vfr. *prisdrent*
mas(a)r	*masdre, madre*	*ques(e)runt	vfr. *quisdrent*

Digitized by Google

c) *T* se développe dans le groupe [sr]: essere *estre*, *être*; antecess(o)r *ancestre*, *ancêtre*. Citons encore *castrole* (< *casserole*) qui se rencontre au XVIIe siècle (Fournel, Contemp. de Molière I, 13) et qui est encore la prononciation du peuple (v. Littré). Le développement du groupe [skr] en [str] sera traité autre part.

d) *G* s'est développé dans spinulam *épingle*.

2) Le développement d'une consonne entre deux voyelles syllabiques est très fréquent. La consonne accessoire peut être [v], [w], [j], [h]: sa nature dépend de la nature de l'hiatus.

a) [v] se rencontre dans *pleuvoir* (< pluere), *pouvoir* (vfr. *pooir* < potere; influence analogique de *mouvoir*, *avoir* etc.), *épouvanter* (vfr. *espoenter*), *bouvard* (vfr. *bouard*, 'marteau à bouer'), *douve* (vfr. *doue* < dogam = *δοχή*; comp. *douette*), *pivoine* (< pæoniam), *cravate* (< *Croate)*, vfr. *avoutre* (< adulterum). L'explication de *emblaver*, *gravir*, *havir*, *parvis* reste douteuse.

Remarque. Rappelons encore les formes dialectales telles que *évu* (pour *ëu*, *eu*), *lavou* (pour *là ou*), *révussi* (pour *réussi;* Monnier, Paris et la prov. p. 132) etc.

b) [w] se développe facilement dans un mot comme *brouette* qui se prononce souvent [bruwæt].

c) [j] s'est développé dans *payelle* (vfr. *paelle* < patellam), *tüyau* (vfr. *tuel* < anc. norr. tuda), *essuyer* (vfr. *essuer* < exsucare) etc. On le trouve aussi dans la prononciation populaire de *prier* [prije], *pays* [peji], *abbaye* [abeji] etc.; Nisard avait déjà remarqué ce phénomène en notant que «le peuple disait *agréiable*, *bienséiance, créiancier, créiature, Léion, épéie, réiel, théiâtre, Panthéion, caméléion*» (Langage populaire de Paris p. 267). Comparez le développement de *lineal, idiot* et de mots pareils dans le dialecte de Copenhague, où ils deviennent [linejal], [idijot].

d) [h] s'entend parfois dans le langage emphatique ou passionné: ainsi [fleho] pour *fléau,* [kaho] pour *chaos* etc.

Remarque. Dans *cahier, Cahors, cahoter*, *ébahir*, *envahir, Jehan*, *trahir*, *trahison*, *h* est purement graphique.

Digitized by Google

SECTION III.

Sons parasites.

5. J'appelle «parasites» les sons accessoires qui ne sont dus ni à une agglutination quelconque, ni à un développement phonétique conforme aux lois. Dans la plupart des cas, ces sons parasites semblent provenir d'analogies de différentes sortes.

1) VOYELLES PARASITES.

A parasite se trouve dans *astic* (probablement altération de l'ang. *stick*), *avives* (corruption du vfr. *vives*, sous l'influence de *aviver*?).

É parasite se trouve dans *écrevisse* (vfr. *crevice*, emprunté de l'aha. *krebiz*), *écraser* (si le mot est l'anc. norrois *krasa*). Henri Estienne reproche aux Parisiens de dire *édegré*, *égraphigner* pour *degré, graphigner*; de telles formes se rencontrent souvent dans les patois: *écisiau, échenau, échardon, échenet* (Horning, Zeits. für rom. Philol. XIII, 407) etc. pour *ciseau, chenau, chardon, chenet*; la langue littéraire a adopté *étnette*, doublet de *tenettes*. Signalons encore *escarboucle* (< carbunculum) et *échafaud* (cf. ital. *catafalco*).

I parasite se trouve dans les vieilles formes *itel* (conservé dans *itou*) pour *tel*, dû à l'analogie de *iceste, icelle, icelui* etc., et *ilà* (Anc. th. fr., gloss.) pour *là*, transformé d'après *ici*.

2) CONSONNES PARASITES.

a) PROSTHÈSE. Rugire > vfr. *ruire* > *bruire* (influencé par *braire*?), ranuculam > *renouille* > *grenouille* (influencé par *graisset* ou *grenu*? la forme simple s'est conservée dans le nom propre *Chanteraine*). La prosthèse de *h* (altum > *haut*) sera traitée ailleurs. Sur les consonnes prosthétiques harmoniques (*enfant* > *fanfan*) voir § 6, 3.

Remarque. Les patois paraissent présenter beaucoup d'autres cas de consonnes parasites prosthétiques; Jaubert (I, 310) rappelle la forme *dôter* pour *ôter*.

b) EPENTHÈSE. Il faut examiner à part les différentes consonnes.

R: *Breuilles* (vfr. *bueille*), *brusquer* (altération de *bus-*

Digitized by Google

quer < esp. *buscar*), *fronde* (vfr. *fonde* < fundam), *trésor* (< thesaurum), *vrille* (vfr. *viille* < viticulam). *Maladrerie* (de *maladerie*, influencé par *ladrerie*), *mitraille* (vfr. *mitaille*), *patrouiller* (autre forme de *patouiller*), *perdrix* (< perdicem), *pimprenelle* (au XVIe siècle *pimpinelle*). *Courte-pointe* (altération, due à une étymologie populaire, de *coute-pointe* < culcitam punctam). *Chanvre* (< cannabum), *encre* (vfr. *enque*, angl. *ink*, < encaustum), *épeautre* (speltam, all. *Spelz*), *registre* (< regestum), *rustre* (vfr. *ruste* < rusticum). Un *r* adventice posttonique s'introduisait très souvent dans l'ancienne langue devant l'*e* féminin final. Exemples: *celestre, tristre, tempestre, evangelistre, arbalestre, calendre, diaspre*; les trois dernières formes sont conservées dans les dérivés *arbalétrier, calendrier, diaprer*.

L: *Enclume* (< incudinem), *esclandre* (vfr. *escandle* < scandalum). On a dit autrefois *bouticle, musicle, maniacle, démoniacle, syllable, triacle* (Thurot II, 268) pour *boutique, musique, maniaque, démoniaque, syllabe, thériaque;* des traces de cette prononciation se trouvent dans *bouticlard, triacleur, triaclerie*; comp. l'ang. *syllable, chronicle.*

N: L'épenthèse de *n* (*m*) sera traitée sous les voyelles nasales; comp. du reste ci-dessous § 6, 1 a.

Remarque. Les formes telles que *butorde* (pour *butore*), *favorite* (pour *favorie*), *coite* (pour *coie*) etc. seront examinées dans la Formation des mots.

c) Epithèse. Une consonne finale adventice s'observe dans un petit nombre de mots: *soif* (vfr. *soit* < sitim) est peut-être dû à une influence analogique de *boif*, ancien impératif de *boire*; *velours* (vfr. *velous* < villosum) paraît d'abord avoir été une simple graphie, qui, plus tard, a influencé la prononciation. L'ancienne langue montre d'autres exemples d'un *r* paragogique: *au lieur* pour *au lieu* (Thurot II, 147) etc. Enfin *caoutchouc* (d'un nom indien cahuchu) présente l'épithèse graphique d'un *c*.

Remarque. L'explication de la consonne parasite [t] dans *parle-t-il, a-t-il,* ainsi que de tous les «cuirs» populaires se trouvera ailleurs.

Digitized by Google

CHAPITRE DEUXIÈME.

ASSIMILATION HARMONIQUE.

6. A côté des assimilations ordinaires (septem > sette etc.), il y en a d'autres qui se produisent entre deux sons non juxtaposés, et qui sont dues à une tendance à l'harmonie: l'oreille aime à entendre répéter deux fois les mêmes sons, et les organes reprennent avec grande facilité la position qu'ils viennent de quitter. Cette tendance à l'harmonie peut ou changer l'articulation d'un phonème quelconque (*cercher* > *chercher*), ou faire disparaître des sons existants (*clincaille* > *quincaille*), ou en ajouter de nouveaux (*enfant* > *fanfan*). L'assimilation harmonique, qu'on pourrait aussi appeler «dittologie», joue un grand rôle dans le langage hypocoristique. Examinons maintenant les différents cas.

1) Changement harmonique d'un phonème. Ce phénomène s'observe assez souvent, et pour les voyelles et pour les consonnes.

a) Une dittologie de voyelles a lieu dans les mots suivants:

cucumerem > vfr. *cocombre* (encore admis par Buffet, 1688) > *concombre*,
peponem > vfr. **popon* (cf. ital. *pepone*) > *pompon*,
totum > *toton* > *tonton* (voir Littré),
zingiberem > vfr. *gingibre* > *gingembre*,
vfr. *bobance* (encore dans Oudin, 1642) > *bombance*,
tapon (dérivé de *taper*) > *tampon*,
esp. *paragon* > *parangon*.

Le phénomène paraît plus rare avec les voyelles orales: bilanceam > balancea > *balance*; silvaticum > salvatico > *salvage*, *sauvage*. Rappelons aussi des formes comme *manatce* (Eulalie) pour *menace* et *jujube* de ziziphum.

Remarque. M. Jean Passy a fait dans les «Phonetische Studien» (III, 353) l'observation suivante: «En français, l'harmonie vocalique n'est pas une loi, mais plutôt une tendance individuelle. Elle est assez marquée dans ma prononciation: je dis *solonel* et non *solennel* (*solanel*), *eureupéen* et non *européen, j'aitais* et non *j'étais*» etc.

Digitized by Google

b) Une dittologie de consonnes a lieu dans circare > vfr. *cercher* (angl. *search*) > *chercher*, *guideau* > *dideau*, exsaniare > *essanger* > *échanger*. Rappelons aussi un mot tel que *vouvoyer*, dérivé de *vous*, et probablement modelé sur *tutoyer*.

Remarque. Parfois la dittologie a lieu de mot à mot; citons la combinaison *rime léonine* qui se prononçait souvent autrefois *rime léonime*. Mentionnons ici les formations analogiques, telles que: *la Suisse romande* (fait d'après *la Suisse allemande*), *carlovingien* (d'après *mérovingien*), *romanticisme* (d'après *classicisme*) etc., dont nous parlerons ailleurs.

2) Élision harmonique d'un phonème. Citons ici les vieilles formes *clincaille, clincaillerie, clincaillier* qui se sont altérées en *quincaille, quincaillerie, quincaillier*. Rappelons aussi qu'à côté de *crocodile* (< crocodilum) on trouve, jusqu'au commencement du XVIIe siècle, la forme *cocodrile* (ital. *cocodrillo*, esp. *cocodrilo*).

3) Addition harmonique d'un phonème. Ce phénomène s'observe souvent dans les termes de caresse et les mots de tendresse; il est surtout fréquent dans les noms propres. Exemples: *Anna* > *Nana*, *Annette* > *Nanette, Hélène* > *Lélène*, *Anselme* > *Sanselme*, *enfant* > *fanfan*.

Rappelons aussi quelques formes particulières à la langue du moyen âge: *tristresse* pour *tristesse*, *flabliau* pour *fabliau* etc.

4) Redoublement harmonique d'une syllabe. La répétition caressante de toute une syllabe joue un rôle important dans le langage enfantin, où l'on dit *fifille, pépère, bobonne, poupoule, bébête, sosotte, babarbe* pour *fille, père, bonne, poule, bête, sotte, barbe*. Rappelons aussi les formations *bébé, baba, bobo, dodo* (de *dormir*), *gogo, lolo, glouglou, froufrou, nounou* (de *nourrice*), *zouzou* (de *zouave*), *nanan, ronron, papa, maman, Mimi, Nini* etc. Aussi *tante* pour *ante* (< amitam), encore en usage au XVe siècle, doit probablement son premier *t* a un redoublement hypocoristique; peut-être a-t-on dit d'abord *ante-ante* (> *antante* > *tante*).

Remarque 1. Du Bartas a souvent recours au redoublement; dans les passages à effet il répète la première syllabe

Digitized by Google

des mots dont il veut aiguiser la signification. C'est ainsi qu'il a formé *ba-battre*, *pé-pétiller*, *flo-flottant*, *bra-branlant*.

Remarque 2. Le redoublement de la dernière syllabe d'un mot est employé dans plusieurs jeux d'esprit ou amusements poétiques; ainsi la rime «couronnée» demande, à la fin de chaque vers, un mot répétant la dernière partie du mot qui le précède immédiatement:

Je vois en moy toute lai*dure dure*,
Par quoy d'enfer j'attens mor*sure sure:*
Car c'est le lieu où sans *pardon ardon.*
(Pierre Fabri.)

La rime «emperière», renchérissant encore, demandait qu'il y eût double répétition, au lieu d'une seule:

Prenez en gré mes impar*faits faits, faits,*
Benins lecteurs très dili*gens gens, gens* . . .

5) Allitération. C'est aussi la tendance à l'harmonie qui provoque et favorise l'emploi, dans le même vers ou la même phrase, de mots commençant par la même consonne. Pourtant l'allitération qui a été d'une importance capitale dans la versification des langues allemandes, joue, à cause de l'accentuation différente, un rôle bien modeste dans les langues romanes. En français, elle ne se montre qu'à l'état sporadique et elle n'a jamais constitué un principe prosodique. Citons quelques exemples de vers allitérés:

*M*esse e *m*atines ad li Reis escultet.
(Roland 164)

La *p*orte *p*assent sans *p*arece.
(R. de la Rose 13321.)

Et tant le fit *pl*orer et *pl*aindre.
(ib. v. 1450.)

*F*ueilles ne *f*lours ne mi *f*ont pas chanter.
(Mätzner, Afrz. Lied. XX, 1.)

Lors li firent le vin maintenant aporter
*F*ort et *f*ier, *f*res et *f*in, *f*ranc, *f*erme, *f*roit et cler.
(Doon de Mayence 9670—1.)

Je n'y entends ne *gr*os ne *gr*esle.
(Patelin 1030.)

Et qui luy scet ne *gr*é ne *gr*âce.
(Jacob, Recueil de farces p. 227.)

Pour qui sont ces serpents qui sifflent sur vos têtes.
(Racine, Andromaque V, 5.)

Digitized by Google

Il faut aussi rappeler beaucoup de combinaisons de noms que nous trouvons dans la vieille poésie: *A*mis et *A*miles, *Fl*orient et *Fl*orete, *G*érins et *G*ériers (Roland v. 794), *B*asans et *B*asilie (ib. v. 208), *I*ve et *I*vorie (ib. v. 797), *V*alsore et *V*alsure (Charroi de Nismes v. 502), *D*oon et *D*oette (Bartsch. Rom. u. Past. I, 3), *M*argot et *M*arion (Paris, Chans. du XVe siècle p. 6). N'oublions pas, pour la langue moderne, l'illustre *T*artarin de *T*arascon.

L'allitération se rencontre encore dans beaucoup de proverbes et de locutions populaires toutes faites; elle leur prête plus de force expressive, tout en les rendant plus faciles à retenir. En voici quelques exemples:

N'avoir ni *p*ain ni *p*âte. N'avoir ni *b*ure ni *b*uron. Ne remuer ni *p*ied ni *p*atte. Jeter *f*eu et *f*lamme. Promettre *m*onts et *m*erveilles. Il n'y a ni *r*ime ni *r*aison. *R*epos et *r*epas font *gr*os et *gr*as. Qui *v*ivra *v*erra. Selon le *v*ent la *v*oile.

*B*el et *b*on. *B*el et *b*ien. *Gr*os et *gr*as. *S*ain et *s*auf. Ni *p*eu ni *p*rou. A *c*ontre-*c*œur. A *t*ue-*t*ête. A *t*ort et à *t*ravers. De *b*ut en *b*lanc. En *p*ure *p*erte. En *l*ong et en *l*arge. De *b*ric et de *b*roc.

Remarque. L'allitération, employée comme un pur amusement poétique, a produit les vers «lettrisés» ou tautogrammes. Citons, comme exemple, une épître de Clément Marot:

Ces mots finiz, demeure mon semblant
*T*riste, *t*ransy, *t*out *t*erny, *t*out *t*remblant,
*S*ombre, *s*ongeant, *s*ans *s*eure *s*oustenance,
*D*ur *d*'esperit, *d*esnué *d*'espérance,
*M*élancolic, *m*orne, *m*arry, *m*usant,
*P*asle, *p*erplex, *p*aoureux, *p*ensif, *p*esant,
*F*oible, *f*ailly, *f*oulé, *f*asché, *f*orclus,
*C*onfus, *c*ourée. *C*roire *C*rainte *c*oncluz etc.

Rappelons aussi une épitaphe bien connue:

*P*assant, *p*enses tu *p*as *p*asser *p*ar ce *p*assage,
Où *p*ensant j'ai *p*assé?
Si tu n'y *p*enses pas, *p*assant, tu n'es *p*as sage,
Car en n'y *p*ensant *p*as, tu te verras *p*assé.

Digitized by Google

CHAPITRE TROISIÈME.

HAPLOLOGIE.

7. Nous venons de constater une forte tendance, surtout propre au langage enfantin et poétique, à créer des syllabes harmoniques («dittologie»); le phénomène contraire s'observe aussi, quoique plus rarement. On évite parfois la répétition, à courte distance, d'un même son ou d'une même syllabe, et cette dissimilation harmonique se manifeste ou par le changement d'un son (orfaninum > *orfelin*, *orphelin*, *finire* > vfr. *fenir)*, ou par son amuïssement complet (quinque [kvinkve] > cinque [kinkve] > cinq); il y a même parfois suppression de toute une syllabe.

1) Changement dissimilant d'un phonème. Examinons à part les consonnes et les voyelles.

a) Haplologie de consonnes. Si deux consonnes homogènes se suivent à courte distance, l'une d'elles peut se changer; ordinairement, c'est la première qui se dissimile: Bononia > *Boulogne*, orfaninum > *orphelin*, peregrinum > *pèlerin,* fragrare > *flairer*, *gonfanon* > *gonfalon*. La dernière consonne s'est changée dans gingivam > *gencive*; faut-il aussi citer *le lossignol* > *le rossignol*? C'est probablement aussi à une sorte de dissimilation qu'on doit la conservation de la palatale explosive dans calcare > *côcher*, caveam > *cage*.

b) Haplologie de voyelles. Si deux syllabes consécutives contiennent la même voyelle, il y a parfois dissimilation; ainsi dans les combinaisons *i* — *i*, *o* — *o*, la première voyelle se dissimile de l'accentuée en passant à *e:* dīvīnum > *devin (divin* est savant), dīvīnat > *devine,* dīvīsat > *devise (divise* est savant), vīcīnum > vecino > *veisin*, *voisin*, fīnīre > vfr. *fenir (finir* est savant), dīxīsti > vfr. *desis*; subdiurnat > *séjourne,* subcurrit > *secourt*, submonere > vfr. *semondre*, sororem > vfr. *seror,* honorem > vfr. *enor*; comp. encore rotuṅdum > *reont*, *rond*, coluculam > *quenouille.* Finissons en rappelant les vieux doublets *heriter* et *hireter*, *heritage* et *hiretage.*

Digitized by Google

2) Suppression dissimilante d'un phonème.

a) Haplologie d'une consonne. Ce phénomène est représenté par les exemples suivants: quinque > cinque > *cinq*, flebilem > fleble > *feible*, *faible*, flammulam > vfr. *flamble*, *flambe*. Citons aussi vivenda > *viande*, habebam > habeam > *avais*. Il paraît que *r* était surtout enclin à tomber, si la syllabe suivante contenait un autre *r*. On disait autrefois *abre*, *mabre*, *mecredi;* encore Vaugelas (II, 147) soutient que «la plus saine opinion, et le meilleur usage est non seulement de prononcer, mais aussi d'escrire *mecredy* sans *r*, et non pas *mercredy*». Dans le parler populaire on entend *propiétaire* (esp. *propietario)* pour *propriétaire*. Rappelons aussi qu'en français moderne *l'on* ne s'emploie guère si le mot suivant commence par *l;* on dit ordinairement: 'Qu'il parle et on *l'*écoutera'; mais: 'Parlez et *l'*on vous écoutera'.

Si les consonnes sont consécutives elles se réduisent à une seule. Les organes, au lieu de répéter deux fois le même mouvement, se contentent de l'exécuter une seule fois, parfois en le prolongeant un peu. Ainsi dans *la robe blanche* on n'entend qu'un seul *b;* une pareille haplologie s'observe dans *là-dedans*, *netteté*, *des principes politiques, une violente tempête, beaucoup de dames* etc. Ce phénomène n'est jamais noté dans l'orthographe; rappelons pourtant l'ancienne expression *maidieu* pour *m'aide Dieu*. C'est aussi le lieu de citer la réduction des consonnes doubles latines dans matutinum > *matin;* comp. nitidam > *nete, nette*.

b) Haplologie d'une voyelle. Ce phénomène est surtout représenté par plusieurs cas d'élision dont je parlerai en détail ailleurs; je me contenterai ici d'en citer quelques exemples: *la armoire > l'armoire, ma amie > m'amie, si il > s'il*. Dans la vieille langue l'haplologie de voyelles consécutives était bien plus générale que dans la langue moderne; elle avait souvent lieu avec la préposition *à* qui se supprimait volontiers devant un mot commençant par un *a*. Exemples:

Une chose lonc tens *avint* [= *à avint*] (Yzopet de Lyon v. 359). Nuls ne nule ne tent *amender* [= *à amender*] son afaire (Gilles li Muisis I, 286). De teis gens n'a

Digitized by Google

on cure *Andenne* [= *à Andenne*] — Ne a Moustiers ne a Niviele (Jean de Condé XXXVII, v. 847). Et qui *amor* [= *à amor*] tenir s'assentent (ib. v. 1030). D'aller ainsi *aveuglectes* [= *à aveuglettes*] (L'amant rendu cordelier v. 754). Comp. en esp. *aguardiente (< agua ardiente)*, *paraguas (< para aguas)*.

De telles haplologies ne sont plus permises; il faut pourtant signaler qu'on dit *j'irai* au lieu de *j'y irai*. Rappelons comme un fait isolé l'apocope haplologique très hardie qu'Alfred de Musset s'est permise dans le vers: «Crains mon amour, *Garuc', il* [= *Garuci il*] est immense» (Les marrons du feu).

3) Haplologie de syllabes. Si deux syllabes sont homophones, ou, au moins, commencent par la même consonne, l'une des syllabes peut se supprimer. Exemples: *delphine* pour *delphinine* (dérivé de *δελφίνιον)*, *dévasteur*, employé parfois pour *dévastateur* (< devastator), *dicasse*, forme dialectale pour *dédicace*, *hipotame*, vieille forme pour *hippopotame*, *idolâtre* pour *idololâtre* (> *εἰδωλολάτρης*), *monôme* pour *mononôme (μόνος* et *νόμος)*, *tragi-comédie* pour *tragicocomédie (< τραγικοκωμῳδία)*; comp. *contre-role > controle*, Novavilla > *Neuville*.

Remarque. L'haplologie d'une syllabe est un phénomène qui se rencontre souvent en latin: stipipendium > stipendium, nutritrix > nutrix, vivipera > vipera, fastitidium > fastidium, fastistigium > fastigium, venenificus > venificus; comp. le grec *ἀμφορεύς* pour *ἀμφιφορεύς* et le pers. *hamâtâ* pour *hamamâtâ*. Il vaut la peine de noter que Rabelais a déjà observé ce phénomène dans la «Briefve Declaration», où on lit la note suivante: «Sainct Jan de la Palisse, maniere de parler vulgaire par syncope, en lieu de l'Apocalipse; comme *Idolatre* pour *Idololatre*» (éd. Moland, p. 478).

4) Haplologie de mots. Ce phénomène assez rare et qui appartient peut-être plutôt à la syntaxe s'observe dans diverses constructions où des petits mots comme *de, à* (voir ci-dessus) et *que* s'emploient dans une fonction double (**ἀπὸ κοινοῦ**). Exemples: 'Molt pert son traveil et sa peine, Qui *d'*amors rimoier se peine' (Poire 353). 'Ce qu'encor est *à*

Digitized by Google

chief traire' pour *à traire à chief* (Claris 11461). L'emploi haplologique de *que* se trouve souvent en français moderne: 'Je ne demanderais pas mieux *qu*'il fût mon ami' (Desnoiresterres). Si cet enfant est à elle, quoi de plus simple *qu*'elle l'ait pris (Daudet). Je ne demande pas mieux *que* cela soit.

A côté de l'emploi haplologique de *que* (= quam et ut), on trouve aussi des périphrases: 'Cet homme dont on ne sait autre chose si ce n'est qu'il est Italien'. De même dans la vieille langue: 'Mielx voluns nos tot nostre avoir metre, et aler povre en l'ost que ce que elle se departist ne faillist' (Villehardouin § 60). 'J'amoie miex que il m'ancrassent en mi le flun que ce que il me menassent à terre' (Joinville § 317). Il faut bien se rappeler qu'il n'y a pas d'haplologie dans: 'Mielz vueil murir qu'entre paiens remaignet' (Roland 2336).

Remarque. Les autres cas d'haplologie qu'on a observés en vfr. comme par ex.: 'Des treis filles ot non l'ainznée — *Andromache* fu appelée' (Rom. de Troie 2938), seront traités dans la Syntaxe.

CHAPITRE QUATRIÈME.

MÉTATHÈSE.

8. On appelle métathèse la transposition d'un ou de plusieurs phonèmes. Cette transposition peut être simple ou réciproque; elle est simple, quand le phonème est transporté à un endroit autre que celui où il se trouvait d'abord, sans être remplacé dans sa position primitive, comme dans le français vulgaire *Malthide* pour *Mathilde;* elle est réciproque, quand deux phonèmes, consécutifs ou non, prennent la place l'un de l'autre, comme dans scintillam > *stincillam > *estincelle, étincelle,* ou *catacois* pour *cacatois.*

1) Métathèse simple. Ce phénomène s'observe dans singultire > *sanglotter,* temperare > *tremper,* turbulare > *troubler,* torculum > *treuil,* formaticum > *fromage,* fimbriam > *frange,* Forum Julii > *Fréjus,* Pancratium > *Brancas,* vervecem > *brebis;* vfr. *bevrage* > *breuvage,* vfr. *abevrer* > *abreuver*, vfr. *bertauder* > *bretauder* (on dit

Digitized by Google

encore *ébertauder*), vfr. *éderdon* > *édredon*, vfr. *éberner* > *ébrener*, vfr. *écarbouiller* > *écrabouiller* etc., etc. Notez encore *affluber* (Anc. th. fr. III, 384) pour *affubler; effarer* (vfr. *esfarer* = *esfraer*) est un doublet de *effrayer* (vfr. *esfrayer* < *esfraer*).

2) Métathèse réciproque. La transposition réciproque s'observe plus rarement avec les consonnes: corylum > colyrum > *coldre, coudre*, scintillam > *étincelle,* anhelare > *halener,* liquiritiam > *réglisse;* dans le parler vulgaire on entend *féciliter, phisolopher, blansicheur* (Xanrof, Paris qui m'amuse p. 254). Dans l'Ancien théâtre français se trouvent *culubrations* (VI, 196), jeu de mots sur *lucubrations*, et *parsuflux* (IX, 175) pour *superflu;* Noel du Fail (éd. Assézat I, 324) emploie la forme *sparigique* pour *spagirique*. Rappelons aussi la transposition vulgaire de *x* [ks] en [sk]; Nisard a dit à ce sujet:

«Le peuple prononce *x* comme les enfants, quand on les met aux prises avec l'alphabet, c'est-à-dire *isque*. J'ajoute qu'il n'y a pas encore longtemps, plus d'un maître d'école le prononçaient de même. A Paris, cette dépravation de l'*x* n'est pas seulement dans la bouche du peuple; elle se rencontre aussi, à l'égard du moins de certains mots, dans la prononciation de la bourgeoisie. X sonne *isque*, *esque,* ou *asque,* selon qu'il est précédé d'un *i,* d'un *e* ou d'un *a: fisque, sesque, tasque* pour *fixe, sexe, taxe*» (Langage populaire de Paris p. 315). Dans une vieille farce, on trouve *mux de couche* pour *musc de couche* (Anc. th. fr. I, 41).

Une métathèse réciproque de *voyelles* a eu lieu dans vfr. *buleter* > *beluter, bluter*, medullam > vfr. *meolle* > *moelle;* signalons surtout le groupe *iu* qui devient *ui:* tegulam > vfr. *tiule* > *tuile;* sebum > vfr. *siuf* > *suif;* sequo(r) > vfr. *siu, sui* > *suis;* rivum > vfr. *riu* > vfr. *rui* (conservé dans *Durui*). Sur *heriter* et *hireter* voir § 7, 1 b.

Remarque. Si la métathèse a lieu entre les lettres (syllabes) initiales de deux mots voisins, elle s'appelle «contrepèterie» et s'emploie souvent par les auteurs burlesques pour donner à la phrase un nouveau sens plaisant et bizarre. Tabourot cite: *Un sot pâle* > *un pot sale. Il tiendra une vache* > *il viendra une tache. Il le dit à deux femmes*

Digitized by Google

$>$ *il le fit à deux dames.* Les contrepèteries que Rabelais (II, chap. 16 et 21) a mises à la bouche de Panurge ne peuvent se citer ici. Un témoin dans Xanrof, Paris qui m'amuse (p. 260), dit qu'il est *gardiaix de lapin* pour *gardien de la paix.* Le comble de la contrepèterie est la transposition de mots entiers; Noel du Fail en offre un exemple: «Beut à luy à la *trotte* qui *mode,* c'est à savoir, la goutte sur l'ongle» (II, 75).

Notes bibliographiques.

§ 1. P.-A. Geijer, Om accessoriska ljud i franska ord (Studier i fransk linguistik p. 24—51). Upsala 1887.

§ 2,4. M. Bréal, Romania II, 329 (cf. ib. IX, 153).

§ 3. P. Passy, Action des sons transitoires (Changements etc. § 498—555).

§ 3,2. Diez, Grammaire I, 281.

§ 5,2 b. S.-F. Eurén, Exemples de l'r adventice dans des mots français (Recueil Gaston Paris p. 11—21). Cf. Romania XIX, 119 (G. Paris).

§ 6. P. Passy, Changements § 443—454. — Meyer-Lübke, Grammaire I, § 571. — Schuchardt, Zeits. f. rom. Phil. IV, 114.

§ 6,5. E. Wölfflin, Über die allitterierende Verbindungen der lateinischen Sprache. München 1881. Cf. Zeits. für rom. Phil. VI, 467—469 (G. Gröber). — P. Meyer, L'allitération en roman de France (Romania XI, 572—579). — W. Riese, Alliterierender Gleichklang in der französischen Sprache alter und neuer Zeit. Diss. inaug. Halle 1888.

§ 7. P. Passy, Changements § 490—497.

§ 7,1. Romania VIII, 629 (G. Paris). — Meyer-Lübke, Grammaire I, § 358.

§ 7,2 b. Tobler, Beiträge zur franz. Grammatik p. 187.

§ 7,3. Meyer-Lübke, Grammaire I, § 591.

§ 7,4. Tobler, l. c. p. 181—187.

§ 8. D. Behrens, Über reciproke Metathese im Romanischen. Greifswald 1888. — P. Passy, Changements § 542—551.

Digitized by Google

Quaestiones Prudentianae. I.

Scripsit **J. Bergman.**

In Aurelio Prudentio Clemente evolvendo atque perscrutando dum versor, lexicon Prudentianum elucubrans et novae editionis instrumenta eruens, multi mihi occurrunt loci, aut per se obscuri aut prava scriptura obscurati atque obumbrati, qui explanatoris, interdum etiam emendatoris curam desiderant.

Sed cum nequeat provideri, quam diu «crassa quaeque obstacula» — ut ipsius poetae verbis utar — editionem, de qua dixi, morari possint, iam nunc aliquot emendatiunculas et commentariolos proponam, pro virili parte id agens, ut laus illustrissimi olim scriptoris ab immerita hominum oblivione vindicetur.

C 3, 18[1]: *seria, ludicra, verba, iocos.*

Ita scriptum inveni et in omnibus, qui quidem cogniti atque collati sunt, libris manu scriptis et in universis, quas mihi licuit inspicere, editionibus. Audacissimi igitur et praecipitis animi fortasse videatur contra quidquid est auctoritatis suetam et adhuc indubitatam lectionem in dubium vocare. Est vero, cur recepta et vulgari scriptura contenti esse non possimus, quae quod neminem ante videtur offendisse mirarer, nisi tam paucorum in manibus versaretur Prudentius.

In eo carmine, de quo agitur, poeta dactylicis versibus, quae pio homini ante cibum sumendum veniant vel venire debeant in mentem, exponit. Postquam «bonum Cruciferum» magnis laudibus splendidissime invocavit, hortatur, ut

fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras:
seria, ludicra, verba, iocos,
denique quod sumus aut agimus
trina superne regat pietas.

---

[1] **C** signat librum, qui *Cathemerinon* inscribitur, **Pe** Peristephanon, **H** Hamartigeniam. In locis afferendis editionem novissimam (*Dressel*, Lipsiae 1860) secutus sum.

Digitized by Google

Negari non potest, illud, quod est *verba,* minus apte positum et cum ceteris parum conveniens videri. Difficultatem a Faustino Arevalo[1] sublatam esse, minime intelligo, qui satis mire hoc modo disputat:

«Si placet, ita distingue, ut ludus sit in actionibus, iocus in verbis; et postulat poeta actiones et verba a Deo dirigi, tam ea, quae ad continentiam pertinent, quam quae ad eutrapeliam, sive ad animi quandam remissionem.»

Etiam si ita distingui placeret, ut proposuit Arevalus, tamen mirum in modum langueret oratio poetae. Nam si *seria* et *ludicra* perbene consonant, vel potius dissonant, *verba* tamen et *ioci* nihil habent contrarii.

Quae cum ita sint, non sine causa, si non externa quadam et a codicibus probabili, at tamen interna et in ipsa re posita, corruptum suspicor esse hunc locum.

Scribendum censeo:

seria, ludicra, vera, iocos.

Ita sententiae optime consultum erit. Ut *seria, ludicra* antitheton aptissimum efficiunt, ita contrarii quiddam, non minus commodum, in his verbis inest, quae sunt *vera, iocos.*

Supervacaneum videtur exemplorum congeriem protrahere, quibus probetur vocem illam, quae est *verus,* eadem significare posse quam *serius,* vel *sincerus.* Quod vel ipsa re apparet.

Levissima est mutatio, et facillime *vera* poetae *verba* in sola (et falsa) *verba* corrumpi potuerunt.

C 9, 16, 17: *corporis formam caduci, membra morti obnoxia,*
induit, ne gens periret primoplasti ex germine.

Singularis est illa *primoplasti* vox, in qua duplex inest difficultas. Offendimur et hybrido compositionis modo, graeca lingua latinae admixta, et metro — longa syllaba pro brevi inserta — neglecto. Quae vitia tollere conati sunt duo codices, Rottendorphius primus et Thuanus (in hoc tamen manu rec. adscr.), ubi exstat *protoplasti,* quae vox vere graeca non minus legibus compositionum quam metro satisfacit.

Prohibet tamen, ne in hac scriptura quiescamus, omnium

[1] M. Aurelii Prudentii Clementis carmina ed. Faustinus Arevalus (primum 1788—1789, tum inserta in «Cursum Patrologiae completum», quem edidit J.-P. Migne, Tom. LIX p. 797).

Digitized by Google

ceterorum codicum auctoritas, qui miro consensu difficile illud *primoplasti* servant.

Quod ad hybridam verbi formam attinet, ea apud Prudentium non adeo mirabilis videtur. Qui etiam aliis locis eiusmodi verba habet, ut H 928 *paradisicola,* C 7, 93 *romphealis.*

Magis offendunt violatae leges metricae artis. Ea Prudentii carmina perscrutatus, ubi versus trochaici tetrametri occurrunt, hos inveni locos, in quibus dubitari possit, num brevem servare in animo habuerit poeta arsin, quam vocant, quinti pedis:

C 9, 40: *extimum vestis sacratae furtim mulier attigit.*
72: *vectibus cadit revulsis cardo indissolubilis.*
Pe 1, 13: *nemo puras hic rogando frustra congessit preces.*
40: *forte tunc atrox secundos Israelis posteros.*
94: *iamne credis busta quondam Vasconum gentilitas.*

Rarissimos esse vides, 5 ex universis 234 versibus. Neque horum quinque omnes necessario poetae vitio tribuendi sunt. Nam cum *Israel* mediam syllabam ancipitem habere constet (cfr. Sidonii carmina) et *Vascŏniae* terrae nomine appareat literae *o*, quae in voce *Vascōnum* est, quantitatem labare neque sibi recte constare, duos certe locos (Pe 1, 40; 94) e numero segregare possumus.

Tertium, qui est in versu C 9, 72, infra ostendam corruptum esse.

Reliquos, qui sunt C 9, 40, ubi in dubium vocari potest, num utrumque *m* aetate Prudentii re vera pronuntiatum sit, et Pe 1, 13 (*frustra),* difficiliores esse fateor. Nihil tamen impedit, quin credamus *frustrā* a Prudentio in *frustră* corripi potuisse. Veri similior sine dubio fuisset correptio, quam ea quae est ex *primōplasti* in *primŏplasti.* Si ita est, nobis necessarium non videtur poetam vitii metrici accusare, fortasse prosodici, quod vocant.

Restat igitur unus hic locus C 9, 17: primōplasti, cuius difficultatem metricam ita tollere licet, si Prudentium ipsum *primĭplasti* (cfr. primĭgena), non primōplasti scripsisse, hoc autem e similitudine «primogeniti» et graecae vocis πρωτόπλαστος ortum esse nobis persuasimus. Scribendum igitur ita:

induit, ne gens periret primiplasti ex germine.

C 9, 70: *Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes forent,*
tartarum benignus intrat, fracta cedit ianua,
vectibus cadit revulsis cardo indissolubilis.

Ita Dressel, auctoritate plurimorum codicum fultus. Iam

Digitized by Google

antea de metro violato[1] dictum est. Neque ad sententiam satis aptum mihi videtur illud *indissolubilis*. Multo magis mihi arridet paucorum codicum scriptura, quae est *dissolubilis*. Sensum huiusmodi puto esse: «cardo, qui vectibus revulsis dissolubilis factus est, cadit.» Etiam si *dissolubilis* idem significare, quod *dissolutus*, putamus, quod fieri potest, non inepta exsistit sententia.

Quae cum ita essent, iam ante vix dubitaveram, quin illud *indissolubilis* prave positum esset a librario quodam, cui epitheton quod erat *dissolubilis* prima specie abhorrere a natura et notione portae illius inferni videretur. Postquam autem collato ab Aemilio Faguet[2] codice Puteano certior factus sum hunc antiquissimum et longe optimae notae librum contra ceterorum plerosque *dissolubilis* habere, nihil dubitationis reliquum est.

Pe 14, 63: *Accensus iram nam furor incitat*
hostis cruenti: «Vincor», ait gemens.

Agitur in hoc carmine de virgine, cui nomen erat Agnes, quae propter neglectum Minervae cultum primo addicta ab impio iudice meretricio dedecori, deinde morte damnata est.

«*Publicitus iubet*» iudex
«*flexu in plateae sistere virginem*»,

ut meretricem. Venit iuvenis quidam,

«— — *nec trepidat sacram*
spectare formam lumine lubrico»,

sed igne caelesti ictus corruit caecus.

Precibus autem sanctae martyris lux ei reddita est. Inde poeta pergit:

Primum sed Agnes hunc habuit gradum
coelestis aulae, mox alius datur.
Accensus iram nam furor incitat
hostis cruenti: «Vincor», ait gemens,
«i, stringe ferrum, miles, et exsere
praecepta summi regia principis.»

Tum gladio occiditur virgo.

Verba, quae sunt *accensus* et *furor*, inter se coniungenda esse censent interpretes, ita, ut *accensus furor* idem valeat atque

---

[1] Nullus aliorum locorum tale vitium habet. Nam correptionem vocalis fatendum est non adeo grave esse vitium metricum quam neglectas positionis leges constantissimas.

[2] Faguet, De carminibus lyricis Prudentii. Burdigalae 1883.

Digitized by Google

furor ardens, ira *commota*. Neque negandum est ita posse intelligi. Sed rarissime certe *accensus furor* dicitur. Si *accensus furore* dictum esset, nihil offensionis haberet, sed *accensus* cum *furor* appositi loco coniunctum suspicionem quandam movet. Adde, quod tali sensu accepto verbum illud *ait* subiecto caret.

Equidem temptaverim, verbis servatis, sensu mutato:

Accensus (= adiutor, minister) — *iram nam furor incitat*
hostis cruenti (= accensi) — *«vincor», ait gemens.*

Constat enim — id quod maxime me adiuvat — iudicem ipsum abiisse et «vicarium», nomine Aspasium, «dereliquisse» qui iudicium perageret (Aur. legend. §§ 24, 45—60). Quid igitur aptius quam *accensum* hoc sensu accipere ita, ut idem sit quod «vicarius». Permulta sunt exempla huius verbi eo sensu adhibiti. Haec proferam:

«praefecti, scribae, *accensi*, medici, haruspices, praecones erant manus tuae» Cic. Verr. 2, 27,

«istius libertus et *accensus*» ibid. 2, 69,

«dominus funeris utatur *accenso* et lictoribus» Cic. leg. 2, 61,

«eo die penes praefectum iuris fasces duodecim erant; collegis novem singuli *accensi* apparebant» Liv. 3, 33, 8,

«*accenso* consulum id pronuntiante». Plin. n. h. 7, 212.

Obiiciat quispiam, Prudentium in versibus, qui ante sunt, nullam vicarii vel accensi mentionem fecisse. Sed non abhorret a more scriptorum christianorum multa modo leviter perstringere, ut nota legentibus et saepe commemorata, praesertim cum narrationes scripturae sacrae vel martyrologiis desumptas exponerent.

Aliter coniici posse me monuit *Ioannes Paulson*, universitatis Gothoburgensis professor doctissimus, proponens:

Accensus ***ira*** — *nam furor incitat* —
hostis ***cruentus****: «Vincor», ait gemens,*

quae scriptura neque a literis multum aliena et sensu elegans concinnaqve videtur, vel ita explanari:

Accensus (mea versione accepta) — *iram nam furor incitat* —
hostis cruenti (ad *accensum* pertin.): *«Vincor», ait gemens*
(fremens?).

De nonnullorum codicum scriptura, neque ab Obbario neque a Dresselio recepta, quae est *ascensus* (= gradus) cum antecedentibus cohaerens, non est, cur dicam.

Digitized by Google

In Horatii A. P. vv. 24—31.

Maxima pars vatum, pater et iuvenes patre digni,
Decipimur specie recti. Brevis esse laboro,
Obscurus fio; sectantem levia nervi
Deficiunt animique; professus grandia turget;
Serpit humi tutus nimium timidusque procellae;
Qui variare cupit *rem prodigialiter unam*
Delphinum silvis adpingit, fluctibus aprum.
In vitium ducit culpae fuga, si caret arte.

Valde inter se dissentiunt viri docti de verbis quae sunt *rem prodigialiter unam* recte interpretandis.

1) Sunt, quibus verba, quae libri consentientes exhibent, sensum praebere non videantur, quare ad corrigendi rationem confugiunt. qui *unam* in adverbii formam, quae est *una*, mutantes sibi omnia optime constituere videntur. qua emendandi, ut putant, ratione efficiunt, ut hoc interpungendi modo utatur versus:

Qui variare cupit rem, prodigialiter una
Delphinum silvis adpingit e. q. s.

omitto — id quod iure Keller (Epileg.) animadvertit — hoc corrigendi conatu in contextum induci verbum prorsus supervacaneum idemque molestum; vis enim, quae inest adverbio illo, quod est *una*, vel praepositione *ad (silvis adpingit)* expressa est. sed aliud observare licet, cuius ratio tam simplex est, ut mirer id viros doctos in interpretandis versibus Horatianis versatos prorsus effugisse. accepta enim coniectura nuper allata, versui 29 caesura media, praemissa arsi (producta) monosyllaba, tribuitur[1]; quae caesura, cum in confinio membrorum sententiae extet (i. e. interpungendi ratione aucta sit), tam firma fit, ut totum versus caesurarum systema quasi ducat. sed in libris quattuor Horatianis

[1] Si cui placeat interpungendi notam post *prodigialiter* ponere, hoc modo:

Qui variare cupit rem prodigialiter, una e. q. s.,

velim consideret ea, quae infra de adverbio, quod est *prodigialiter*, non cum variandi (aut cupiendi) verbo coniungendo dicuntur.

Digitized by Google

sermonum epistularumque, qui 4,111 versus hexametros continent[1], ne unus quidem nobis occurrit versus, qui, tertio versus pede spondeum efficiente, ita, ut quibusdam in hoc versu placet, caesuras suas mediae caesurae prorsus cedere facit. forsitan quis, ut defendat interpungendi notam post *rem* positam, afferat Epist. II, 1, 208:

Ac ne forte putes me, quae facere ipse recusem,
Cum recte tractent alii, laudare maligne.

qui versus non sine specie quadam auctoritatis in hunc finem afferri potest. sed observandum est caesuram, quae inter *me* et *quae* intercedit, valde inde infirmari, quod *me* cum iis quae sequuntur v. 209 *laudare maligne* coniunctum est; quo autem magis infirmatur *caesura media*, eo firmior fit *caes. semiquinaria,* ut Epist. II, 1, 208 et huius caesurae firmitate et illius infirmitate ab A. P. v. 29 differat. neque aliter ab hoc versu differre versus, quales sunt A. P.

311: Verbaque provisam rem non invita sequentur;
411: Altera poscit opem res et coniurat amice

— cuiusmodi versus, caesuras si respicimus, admodum sunt rari — nemo est, qui non videat.

His fere verbis igitur concipere licet legem metricam, quae interpungendi notam post *rem* ponere vetat:
si tertius hexametri dactylici pes est spondeus, in vocem monosyllabam aut syllabam finalem vocis multisyllabae non exit, nisi firma nec dubia caesura alio in versus loco collocata.

Alter versus huius corrector *urget* pro vocabulo, quod est *unam,* reponit:

Qui variare cupit, rem prodigialiter urget;

cui corrigendi conatui obstare videtur vis, quae vocabulo *rem* tribuitur; *res* enim tum fit idem ac *variandi propositum.* ne dicam me prorsus non videre, cur in *unam* abierit primaria lectio, quam sumit, *urget.*

2) Alii et quidem longe maxima pars editorum et commentatorum, ut *rem* obiectum, quod dicimus, esse verbi *variandi*

---

[1] Satir. I continet 1030 vv., II: 1073, Epist. I: 1046, II: 962. Quod minor versuum est numerus secundi, qui dicitur, libri epistularum quam quem sermonum libri priorque epistularum liber pro se quisque exhibent, pro sua virili parte ostendit posteriores tres epistulas non ab Horatio ipso in unius libri volumen redactas esse. De codicum testimonio vid. Kelleri Epileg.

Digitized by Google

statuunt, ita cum vocabulo, quod est *rem,* coniungunt *prodigialiter unam.* quominus verba sic cohaerere putemus, nulla lex metrica prohibet, quamvis versus tam firma diaeresi media praediti, praemissa caesura semiquinaria satis infirma, non perquam frequententur; proxime scilicet hic versus ad versus 311 et 411 nuper allatos accedit; paulo tamen infirmior horum diaeresis media esse videtur. sed alia sunt, quae prohibere videantur, quominus nobis probetur haec sententia. *prodigialiter* in hac serie verborum non cum sequenti voce, quae est *unam,* coniungere licet. nam si tantum abest, ut *res una* sit, ut *prodigii instar* iis videatur esse, qui eam *unam* esse volunt, prorsus fieri non potest, ut variandi cupiditati obiciatur. qui autem *prodigialiter variare* coniungunt, ne flocci quidem faciunt verborum collocationem, neque observant inde nisi inania verba non erui. in iis enim, quae proxime praemittuntur, Horatius docet poetas omnino; ut nitantur, ne in ullam partem nimii sint, ita in contraria vitia delabi. «laudandum esse, qui paucis absolvat orationem, in verborum autem obscuritatem saepe incidere, cui brevitas curae sit; laudandum, qui orationis levitati operam det, dummodo ne nervis animisque destituatur oratio; laudandum esse, qui grandibus verbis magnificisque utatur, sed cavendum ei esse, ne in inflatum dicendi genus oratio corrumpatur.» qui brevitati, levitati, granditati student, laude digni sunt; qui, *ut rem prodigialiter variet,* operam det, non laude, sed acerbissima reprehensione dignus est. *prodigialiter* enim *variare* Horatio *species recti* non visum est; est enim *species pravi*[1]. sed ut defendatur coniunctio verborum, quae est *rem prodigialiter variare,* imprimis afferunt v. 28 — quem consulto adhuc omisi —; in quo illud *nimium* putant sibi succurrere; *nimium* enim proleptice verbis, quae sunt *tutus timidusque procellae,* subiunctum ostendere iusto maiorem praecavendi diligentiam trepidationemque efficere, ut oratio humilis et demissa fiat; neque

---

[1] vix est, cur verba faciam de iis interpretibus, qui *prodigialiter* idem velle ac *mirabiliter* statuunt; sic enim quidvis e scriptoribus eruere licet. neque placent, qui *συγχύσεως* figuram rhetoricam hic sibi visi sunt deprehendere; qui *rem unam* obiecti vice verbi *variandi* fungi docent, *prodigialiter* autem cum *adpingendi* verbo v. 30 coniungunt; quos non displicere ei, qui novissimus epistolas Horatii edidit, Luciano Muellero, ex commentario eius apparet: «Immerhin wäre es bei Horaz' bekannter Freiheit nicht unmöglich, dass *prodigialiter* zu V. 30 gehörte». sed quae exempla ad hanc rem probandam affert, Sat. I, 5, 72, II, 1, 60, alius generis esse videntur.

Digitized by Google

aliter qui nimia variandi cupiditate flagrent (i. e. nostro loco ita, ut ne a prodigiosis quidem fingendis abstineant) in unam tabulam inter se diversissima conferre; quorum exempla exstare v. 30[1]. sed eos fugit illud *nimium* in ceteris quoque, quae afferuntur, exemplis speciei recti latere, neque abesse a verbis, quae sunt *variare cupit.* illud *nimium*, quamquam non exprimitur, tamen audiri inde emergit, quod poetae, quam expetunt rem, eam non consequuntur, incidunt autem in vitium ei, quod vitare nituntur, contrarium; qui *variare cupit*, ne similitudinis fastidio lectores defatiget, facile nimius fit in rebus variandis et vitio similitudini opposito obnoxius. qui autem *prodigialiter variare cupit*, ut *specie recti* (v. 25) non decipitur, ita *culpae fuga* (v. 30) non in vitium ducit illum quidem; consequitur enim id ipsum, quod sibi proposuit, delphino silvis, fluctibus apro adpicto.

3) Tota igitur haec disputatio efficit, ut defendatur Krueger, qui praeeunte Jeepio, Ann. Fleck. 1874 p. 143 sqq., statuit nihil obstare, quominus *rem* a verbo, quod est *variare,* seiungamus, cum non sit necesse addatur huic verbo obiectum; unde sequi, ut verba, quae sunt *rem prodigialiter unam*, exclamationis efficiant accusativum, qui idem (appositionis modo) sequenti sententiae apponatur. ego quidem hoc modo interpungendum esse statuo:

Qui variare cupit, — rem prodigialiter unam! —
Delphinum silvis adpingit, fluctibus aprum.

sic enim omnes difficultates, et metricae et exegeticae, tollentur. similem verborum coniunctionem ex Ausonio (epigr. 66 [69], $_{1-3}$) eruit Jeep:

Vallebanae, nova res et vix credenda poetis,
— — — — — — — — —
Femineam in speciem convertit masculus ales

subiungitque alteram e Cic. de fin. II 23, $_{75}$ petitam; de qua agens Madvigius alia exempla Ciceroniana confert.

Gothoburgiae, Id. Jan. 1893.

Johannes Paulson.

[1] prolepsin statuit Luc. Mueller: «*rem* — *unam*; einen Stoff, der nur für einheitliche Behandlung passt (quod de quavis re tractanda valet). — *prodigialiter*; so dass sie wie ein blaues Wunder wirkt».

Digitized by Google

Anmeldelser.

Pigen fra Æthiopien. Græsk Roman af *Heliodoros.* Oversat af *C. P. Christensen Schmidt.* Odense 1893, Hempel. IX + 369 S.

Det er med en underlig Følelse, man læser de græske Romaner fra Kejsertiden, disse sildefødte Børn af den græske Aand; de ligne kun saa lidt den tidligere græske Literatur. De have ganske vist arvet adskilligt: fra den alexandrinske Poesi Kjærligheden som Hovedæmne, fra den mellemste og nyere Komedie de fra det daglige Liv hentede Personer; men en Egenhed for den græske Roman bliver det dog, at den udelukkende gaar ud paa at fremstille, hvorledes to elskende efter mange Farer og Gjenvordigheder tilsidst blive forenede. Man kunde fristes til at sige, at en ny Tid begynder med denne Prosadigtning, naar ikke saa meget netop vidnede om en hendøende Literatur, og naar ikke den stereotype Form og den Vægt, der af Forfatterne lægges paa rhetoriske Kunster, viste denne Arts Mangel paa kraftigt Liv. Desuagtet have de som Begyndelse til den Gren af Skønliteraturen, der i vore Dage er den frugtbareste, og ved den Indflydelse, de have haft paa Middelalderens og senere Tiders Romanforfattere, en Betydning, der langt overgaar deres æsthetiske Værd.

Deres første Indvirkning viser sig omtrent et halvt Aarhundrede efter Korstogenes Begyndelse i den Art franske Romaner, som man har kaldt *romans d'aventure* i Middelalderen, men nu plejer at kalde *romans grecs.* Begge Navne vise deres Oprindelse. Den hele Komposition med Sørøvere, mangfoldige Æventyr, Adskillelse af de elskende og tilsidst lykkelig Forening minder om de gamle græske Romaner. Og græske Navne, Henlæggelsen af Begivenhederne til Konstantinopel og andre østlige Lokaliteter røbe Slægtskabet. Mærkeligt nok har ingen af de græske Romaner, vi have tilbage, efterladt sig bestemte Spor i noget af disse Digte fra Middelalderen.

Heliodoros' Roman *Αἰθιοπικά* blev oversat paa Fransk 1547 af Amyot. Den gjorde stor Lykke, inden Aarhundredets Slutning havde den oplevet ti Oplag. Ogsaa andre græske Romaner blev oversatte. I første Halvdel af 17de Aarhundrede bære franske Romaner atter Præg af den græske Indvirkning, saaledes *Polexandre* af *Gomberville*, *Cléopatre* af *La Calprenède, le Grand Cyrus* af *Madeleine de Scudéry.* Det er atter Komposition, Steder og Navne, der laanes. Tidligere falder Benyttelsen af Heliodoros hos Tasso og Cervantes, som omtales af Prof. Christensen Schmidt S. VI. Ogsaa til Dramatisering fandt man Stoffet egnet; den frugtbare Tragedieskriver Hardy

Digitized by Google

gjorde Aethiopica til et Drama, Théagène et Chariclée, paa 12000 Vers (!).

I det hele taget synes Heliodoros at have vundet størst Bifald og vel med Rette. Fortællingen er ført med ikke ringe Kunst, den fører strax Læseren midt ind i Begivenhederne, og Nysgjerrigheden pirres stadig ved gaadefulde Personer og Hændelser. Rigtignok bliver Følgen deraf, at Forfatteren gjentagne Gange maa gribe til det Middel at lade en af de optrædende Personer fortælle Begivenheder, der ere Forudsætninger for forskjellige Tildragelser i Romanen. Hvad Karakterskildring angaar, er der lige saa lidt Tale derom hos ham som hos de andre græske Romanforfattere. Smaa Tilløb dertil kan findes i Bipersoner; hvad Hovedpersonerne angaa, ere de kun utrolig skønne og meget ædle, Heltinden i højere Grad end Helten, ligesom hendes Begavelse i det hele i den græske Roman er større end Heltens.

Heliodoros er bleven oversat paa alle Europas Tungemaal, ogsaa en dansk Oversættelse udkom 1746. Den kom dog ikke til at spille nogen Rolle for vor Literatur. Vil nu end den nye Oversættelse heller ikke faa Virkninger af den Slags, saa er det ikke desto mindre altid en Begivenhed, naar et Værk fra den græske Oldtid omplantes paa Dansk og det saa meget mere, naar Oversætteren er Professor Christensen Schmidt. Som det var at vente, er Oversættelsen overalt smagfuld og meget behagelig at læse, af og til med et lidt gammeldags Præg, der klæder den godt. Dog er Heliodoros' Sprog ikke just bekvemt at overføre paa Dansk. Med en vis Højtidelighed bevæger det sig gjennem lange, ofte ret snørklede Perioder, hvoraf imidlertid ingen Ulæmpe mærkes i Oversættelsen, det skulde da være, at et og andet Sted Ordet «idet» er brugt lidt hyppigt, men det kunde maaske næppe undgaas. Et Par smaa Indvendinger tør jeg maaske tillade mig: Er det nødvendigt at tage Verbet *πομπεύων* (III, 3) i transitiv Betydning: «Hjelmen bar han ikke som Hovedbedækning, *men kun som Prydelse i Optoget*, medens Hovedet var blottet» (S. 91), kunde det ikke snarere forstaas paa følgende Maade: Han bar ingen Hjælm, men deltog i Optoget med blottet Hoved? Side 267 (VIII, 8) tiltaler Charikleia sin Fjende Arsake med Ordene: «Beundringsværdige Kvinde» (*Ὦ θαυμασία*). Men Ch. nærer ingen Beundring for A., og er i det hele *θαυμάσιος* ikke et Ord, som i Tiltale har en mere konventionel Betydning, saa at det ikke altid gjengives bedst ordret? Endelig nærer jeg nogen Tvivl til Oversættelsen i Begyndelsen af sjette Kapitel i niende Bog: «som det ved en Folkeforsamling i Theatret sker fra Bræderne»; men Heliodoros har her udtrykt sig paa en utilladelig dunkel Maade.

Dette er jo imidlertid kun Ubetydeligheder. Man maa være Professor Christensen Schmidt taknemlig for, at han ikke har ladet sit Arbejde ligge gjemt i Skuffen altfor længe udover den

Digitized by Google

af Horats anbefalede Tid, men paa en saa tiltalende Maade har gjort den danske Læseverden bekjendt med denne fjærne Forløber for senere Tiders æventyrlige Roman.

E. Trojel.

M. Tulli Ciceronis epistularum libri sedecim. Edidit *L. Mendelssohn.* Accedunt tabulae chronologicae ab Aem. Koernero et O. E. Schmidtio confectae. Lipsiae 1893, Teubner. XXXII + 460 pp.

Det er et længe forberedt Arbejde, der her foreligger i Mendelssohns Udgave af Ciceros Breve *ad familiares,* som de sædvanlig kaldes. Udgiverens første Collation af Hovedhaandskriftet er foretagen i 1875. Og Opgaven har været at give en paa ny gennemarbejdet Text, støttet paa nøjagtige Collationer af alle vigtige Haandskrifter og under stadigt Hensyn til alt, hvad der i de sidste Aar er fremkommet til Oplysning og Forbedring af Texten i Ciceros Breve.

Den vigtigste, nærmest forudgaaende Udgave af Ciceros Breve skyldes vor Landsmand Dr. A. S. Wesenberg og udkom for tyve Aar siden (1872—73). Hovedforskellen mellem de to Udgaver ligger da — bortset fra at to Lærde altid maa se forskelligt paa mange Spørgsmaal — i det, som Mendelssohn selv udhæver, at der i disse tyve Aar har været en glædelig Fremgang i Studiet af det latinske Sprog, hvorved Kundskaben anses for at være voxet saaledes, at meget, som af tidligere Kritikere, især Lambinus og Wesenberg, betragtedes som utroligt og fejlagtigt ifølge Ciceros øvrige Sprogbrug, nu rolig taales af alle.

Med Rette nævnes Bücheler, Schmalz, Wölfflin saa vel som C. F. W. Müller, Iwan Müller og flere yngre som Lærde, der i vor Tid have fremmet Studiet af Forfatternes Sprogbrug, særlig i Forhold til Talesproget. Men ifølge Sagens Natur bliver det dog ikke saa overordentlig mange Steder, paa hvilke Forandringer i Texten af den Grund træder frem; det kan nemlig ikke være Opgaven ved Rettelser at indføre den Art Afvigelser i Texten, men kun, hvor sligt ved paalidelig Overlevering i Haandskrifterne foreligger, ikke at udslette Sporene af den virkelige Talebrug. Et Par Exempler fra de første Bøger paa Afvigelser i Texten i denne Henseende ere I, 7,$_9$ (p. 11,$_{19}$), hvor der beholdes *emoneo,* en Sammensætning af Verbet *moneo*, som ellers ikke findes, eller III, 8,$_7$ (p. 63,$_{21}$), hvor *comarguit* beholdes (med Tvivl) i Steden for coarguit, eller — ligeoverfor en syntaktisk Betænkelighed — I, 2,$_1$ (p. 3,$_9$), hvor der læses: quod cum *dicendo* tum singulis appellandis rogandisque perspexeram, medens Madvig og Pluygers som en (let) Rettelse foreslaa *in dicendo*.

Digitized by Google

Naar Udgiveren med Rette stiller sig det Maal at skaffe Læseren et rigtigt Billede af, hvorledes Ciceros interessante Brevsamling er overleveret i de bedste Haandskriftkilder, der staa til vor Raadighed, saa vil han meget hyppigt komme til at forsvare Overleveringen mod nyere Forslag til Rettelser, og mange af disse nævner han med god Ret slet ikke. Ofte have dog disse Conjekturer haft Interesse nok til at anføres, og Udg. diskuterer enkelte af disse (f. Ex. p. 35,9. 47,23. 48,17. 95,10. 206,10. 278,15. 287,1), ogsaa sine egne (p. 49,12. 71,2) tidligere fremsatte, naar han ikke optager dem i Texten[1]. Med Hdskrr. og Wesenberg læser han, for at tage et Par Exempler, III, 2,2 (p. 52,3) *quod* ejus facere potueris i Steden for Rettelsen *quoad;* i I, 1,4 (p. 2,19) nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, *quod* tibi debemus med Hovedhdskr. og Wesenb. (fordi jeg staar i Gæld til Dig), medens andre foreslaa *quo plus,* og saaledes videre.

Ofte har Tvivlspørgsmaal givet Udg. Anledning til at søge Oplysninger rundt om i nyere Litteratur eller hos andre Lærde, og han giver da ved Henvisninger eller kortfattede Oplysninger tit interessante Bidrag til Fortolkningen eller Sprogbrugen, saaledes p. 428,21 om Formen af Navnet Thyrreum, 434,26 om A. Varro, 68,5 om ex Epicteto; 24,18 en lille Exempelsamling om coepi brugt transitivt, 440,24 om habeo brugt absolut; 430,22 usque *ad a. d.* XVI med Berigtigelse af en Afhandling i Wölfflins Archiv IV, 62.

Den vexlende Orthografi i Hovedhaandskriftet er berørt p. XXX, ligesom den for øvrigt allerede i Baiters Udgave var omtalt p. VI not.

Ved at gaa ud fra de nævnte Grundanskuelser — og man maa anerkende den vel overvejede og omhyggelige Gennemførelse af dem — har Udgiveren tilvejebragt en Text, som er fri for en stor Del af de kritiske Kors, som i Wesenbergs Udgave undertiden kunde virke ligefrem forstyrrende, og som ofte skrev sig fra altfor stor Ængstelighed fra W.'s Side; men det kan ikke skjules, at der i mange andre Tilfælde er kommet Tvivl frem og Kors ved Ord og Sætninger, som tidligere vare hjulpne med Smaatilføjelser og andre Husraad. Saaledes har Mendelssohn med Rette betegnet med Kors de uforstaaelige Ord i I, 9,4 (p. 15,20–21) ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum, som mærkeligt nok de tidligere Udgivere have ladet passere; det er dog for voldsom en Rettelse at udslette Ordene rerum atque actionum tuarum, som han foreslaar. Paa andre Steder ere de nye Kors mere af formel Natur, saaledes III, 8,3 (p. 61,6) hvor det kan være tvivlsomt, hvorledes den latinske Form af Navnet paa

[1] I VIII, 11,3 (p. 202,20) bekræftes Madvigs Conjektur *conlecta* (adv. cr. III p. 161) nu ved Hovedhaandskriftets Læsemaade, som altsaa tidligere maa være overset.

Digitized by Google

Indbyggerne af Midaeum (*ΜΙΔΑΕΩΝ* paa Mønter, som rigtig citeres) har lydt, og hvor Hovedhdskr. har Mideaesium, eller II, 17,$_4$ (p. 46,$_{22}$) hvor det ikke kan siges, hvilken Form af drachma i Genitiv Flertal Cicero har brugt paa det nævnte Sted (Hdskr. dracchum).

Men der bliver Steder nok tilbage, som ogsaa reelt ere meget tvivlsomme. Naar Forfatteren udtaler (praef. p. XXXI), at Conjekturer har en langt mindre Rolle at spille, end tidligere Kritikere have ment, saa er det kun den halve Sandhed, let forklarlig i en Udgivers Mund, som ved at gennemgaa den samlede Mængde af Conjekturer er bleven led og ked af alle de unyttige Tvivl; men til gode Conjekturer er der virkelig endnu Trang nok, og jeg fastholder mine Bemærkninger i den Retning i en lille Opsats om Ciceros Breve fra 1887[1].

Udgiverens Arbejde grunder sig paa Collationer af alle de vigtigste Haandskrifter, som han selv har foretaget. Om Overleveringen af Ciceros Breve og om Haandskriftforholdet handler hans *Praefatio* (p. I—XXXII). Det er kun tarvelige Oplysninger, der kan gives om Middelalderens Kendskab til Ciceros Breve og om Forplantningen af dem gennem Haandskrifter i de Aarhundreder. En lang Tid høres slet intet om dem. Først i Slutningen af 14de Aarh. dukker de op igen. Man har indtil vor Tid efter ældre Lærdes Vidnesbyrd tilskrevet Petrarca Æren for at have fremdraget Brevene ad fam. og paastaaet, at en Afskrift i Florents (Med. 49,$_7$) af det gamle endnu bevarede Hovedhaandskrift (ligeledes i Florents: Med. 49,$_9$) var skreven med Petrarcas Haand. Det er imidlertid godtgjort af Voigt og A. Viertel, at dette ikke er rigtigt, men at Petrarcas Virksomhed har været indskrænket til den anden store Samling: Brevene til Atticus, Quintus og Brutus, af hvilke et Haandskrift var fundet af ham i Verona 1345. Det skyldes derimod Coluccio Salutato, at Brevene ad fam. kom for Lyset, idet han i Aaret 1389 erhvervede en Afskrift af et i Milano opbevaret Haandskrift, som antoges at indeholde Samlingen til Atticus, men til hans Overraskelse viste sig at være en helt ny hidtil ukendt Samling (Ordlyden af Coluccios Takskrivelse meddeles af Mendelssohn p. XI not. efter Originalen i det Riccardianske Bibliothek). Saavel den af Coluccio erhvervede Afskrift som Originalen dertil existere endnu og ere netop de to nævnte Florentinerhaandskrifter (Med. 49,$_7$ og 49,$_9$). Efter Coluccios Haandskrift blev da Brevene i talrige Afskrifter udbredte i det 15de Aarh.

Det ældre Florentinerhaandskrift, Med. 49,$_9$ (*M* hos Mendelssohn) er det ældste af alle Haandskrifterne til Brevene, det

---

[1] I Opuscula philologica. Mindre Afhandlinger, udg. af det philologisk-historiske Samfund S. 96.

Digitized by Google

gaar tilbage til IX—X Aarh. (efter Rühls Mening til IX). Det indeholder alle 16 Bøger. Afskriften derefter (*P* hos Mendelssohn) fra Aar 1389 har kun underordnet Betydning, da Originalhaandskriftet er bevaret. Men der findes nogle ældre Haandskrifter, til hvilke der maa tages Hensyn, nemlig af de otte første Bøger cod. Harleianus 2773 i Brit. Museum (*G* hos Mendelssohn) og Parisinus 17812 (*R* hos Mendelssohn), begge fra XII Aarh.; efter disse kunne enkelte Lakuner i *M* udfyldes, men de staa ellers i Betydning langt tilbage derfor. Til de otte sidste Bøger haves foruden *M* atter en Harleianus 2682 (*H* hos Mendelssohn) fra XI Aarh., samt en Erfurtensis (nunc Berolinensis) (*F* hos Mendelssohn) fra XII—XIII Aarh.[1], endelig Palatinus 598 (*D* hos Mendelssohn) fra XV—XVI Aarh., men afskrevet efter en ældre, af de andre uafhængig, Codex, som er gaaet til Grunde. Den er confereret for Udg. af Prof. Mau i Rom, hvis Bemærkninger dertil anføres (p. XXIII not.). Værdien af Haandskrifterne indbyrdes er for de sidste otte Bøgers Vedkommende noget vanskeligere at afgøre. — De øvrige (unge) Haandskrifter have, saa vidt de ere bekendte, ingen kritisk Betydning. Hvilke af de ældre Haandskrifter der ere benyttede af de forrige Aarhundreders Udgivere, søges godtgjort; Petrus Victorius er den første, der har benyttet *M*. De tidligere Hovedudgaver omtales og værdsættes indtil den nyeste engelske Udgave af Tyrrell.

Bogen slutter med en Ordning af Brevene efter Tidsfølgen, grundet paa et nyt Gennemsyn af de herved afgørende Punkter, og forfattet af E. Körner og O. E. Schmidt. Herved er flere Fejl i den tidligere Opstilling rettede (S. 453 i XVI,3 Nr. 147 er Afsendelsesstedet saaledes rigtig anført som Alyzia). Ved Nr. 158 S. 453 (XVI,8) er ved en Forglemmelse Angivelsen af, at Brevet er fra Ciceros Broder Quintus, udfaldet.

Den nye Udgave, som saaledes foreligger, maa siges at give Grundlaget for Textbehandlingen af Ciceros Brevsamling ad familiares i en saadan Udførlighed og sigtet saaledes, at det maa tilfredsstille alle rimelige Fordringer; og Udgaven vil selv danne Grundlaget for den følgende Tids Arbejder over disse Breve. Den Anke, man kunde fremføre, men som undskyldes ved Formaalet med den kritiske Udgave, er at den strænge Fastholden ved Haandskriftlæsemaaderne ofte gør Texten selv mindre læselig.

C. Jørgensen.

[1] Den er omtalt i den gamle Fortegnelse (fra c. 1480) over Bibliotheket ved Erfurteruniversitetet, som findes paa Universitetsbibliotheket i København blandt Fabricius's Haandskrifter og er fremdraget paa ny af Bibliotheksassistent H. O. Lange i en Afhandling i Centralblatt für Bibliotheksw., som ogsaa er citeret af Mendelssohn.

Digitized by Google

R. C. Jebb: Homer. Eine Einführung in die Ilias und Odyssee. Uebers. von *Emma Schlesinger*. Berlin 1893, Calvary. XVI + 256 S.

Der er faa videnskabelige Spørgsmaal, som den unge filologiske Student saa tidlig faar en foreløbig Kundskab og saa sent en nogenlunde grundig Forstaaelse af som det homeriske. Han medbringer allerede fra Skolen Navne som Wolff, Lachmann og maaske enkelte andre, uden at der dog hertil knytter sig andre Forestillinger end, at de homeriske Digte nu antages digtede af flere Forfattere; han faar gennem sit filologiske Studium disse fra Skolen medbragte Meninger noget klarede gennem Studiet af græsk Literaturhistorie som Disciplin til Embedsexamen, uden at han dog i Almindelighed ved sit Studiums Afslutning vil have klar Rede enten paa hele det homeriske Spørgsmaals Udvikling og de efter snart 100 Aars Forløb indvundne Resultater eller Forstaaelse af den Mængde interessante og tankevækkende Undersøgelser, som slutter sig hertil, lige betydningsfulde for Grækenlands ældre literære Historie og ældre Sangkunst og for selve Studiet af de homeriske Digte. Naar jeg ser tilbage paa min egen Studietid og med Glæde mindes mange Forelæsninger over græske Forfattere og Realdiscipliner, maa jeg ofte beklage, at der ikke i dette Tidsrum var en særlig Homer-forelæsning. Efter den Betydning, som Homer har for Skolen, vilde det sikkert være ønskeligt, om der fra Universitetstiden særlig med Hensyn til denne Forfatter altid medgaves den vordende filologiske Lærer et fast Grundlag for hans Undervisning i Skolen og egen senere Læsning. Et saadant kommer imidlertid mange til at savne.

Det har derfor været mig en Glæde at gennemlæse og at henlede Opmærksomheden paa den engelske Professor Jebbs Bog om de til Homerstudiet hørende Spørgsmaal, fordi den giver den unge studerende et godt Grundlag til foreløbig Belysning og en Vejledning til almindelig Forstaaelse, hvorfra han kan gaa ud og bygge videre. Den er i sit Hjemland blevet modtaget med stort Bifald, og hvad der betyder mere, i Tyskland modtaget med en Anerkendelse, som der sjælden ydes engelske Bøger om klassisk Filologi, og derefter oversat under Professor Hentzes Auspicier. Det er min Overbevisning, at den ogsaa her i Landet fortjener at kendes, først og fremmest af de yngre.

Bogen bestaar — foruden et interessant Tillæg om det homeriske Hus i Modsætning til Paladset i Tiryns — af 4 Kapitler, af hvilke det første giver en almindelig Karakteristik af den homeriske Digtning og dens Stilling i Verdensliteraturen, det 2det omhandler det helleniske Livs forskellige Sider, som vi lære det at kende gennem Homer og den supplerende Arkæologi, medens de to sidste Kapitler giver sammentrængte Fremstillinger af Oldtidens og Nutidens Homerkritik og hele den Vrimmel af

Digitized by Google

Undersøgelser, som Beskæftigelsen med Iliaden og Odysseen har givet Anledning til.

Forfatterens æstetiske Betragtninger læses med Interesse. Man mærker ved Siden af eller maaske fremfor Filologen den i literær Henseende fint dannede Mand. Særlig vil jeg gøre opmærksom paa hans Analyse af Sammenligningen hos Homer og den deri klart fremtrædende Økonomi i Modsætning til senere Tiders mere ornamentale Anvendelse. Man maa tilgive Forfatteren, at han af nationale Hensyn breder sig temmelig vidtløftig i Undersøgelser om Lighedspunkter mellem Homer og adskillige engelske Digtere. Almen Interesse har kun Parallelen mellem Homer og Milton, om hvem Dryden sang:

Three poets in three distant ages born
Greece, Italy and England did adorn:
The first in loftiness of thougt surpassed;
The next in majesty; in both the last.
The force of Nature could no further go;
To make a third she joined the former two.

Jebb dømmer anderledes end den engelske Parykpoet om Forholdet mellem den homeriske Poesi og det senere Kunstepos. Jeg kan ikke undlade at citere en Udvikling, der fremkommer i Anledning af et Sted hos Milton, men efter Sammenhængen gælder Kunstepos'et i det hele: «Man fühlt sofort heraus, dass der Dichter ein Gelehrter und das Gedicht ein Produkt des Studierzimmers ist. Homers Sprache ist überall erhaben, aber sie ist auch natürlich. Innerhalb dieser wenigen Zeilen sind also charakteristische Züge sichtbar, welche das Kunstepos vom Homer deutlich unterscheiden: es ist mit grossem Aufwand von Gelehrsamkeit ausgearbeitet, während Homer augenblicklichen Eingebungen folgt, es neigt zu Anspielungen, während Homer geradezu ist; es ist oft glatt und gekünstelt in der Sprache, während Homer bei seiner Erhabenheit schlicht ist. Die homerische Eigenschaft, welche das Kunstepos am besten erreicht, ist die Erhabenheit; jedoch ist seine Erhabenheit anderer Art; es ist eine ernste Majestät von prunkvollem aber etwas einförmigem Tone, während die erhabene Art Homers sich mit gleicher Leichtigkeit jeder Stimmung des menschlichen Lebens anpasst; sie kann die Heftigkeit dunkler Leidenschaften oder den Glanz der Schlachten wiedergeben, aber sie zeigt sich ebenso ganz und wahr, wenn sie die sanftesten Scenen des häuslichen Lebens mit einer sonnigen oder zarten Anmut übergiesst — kurz überall ist es die Erhabenheit der Natur.»

Andet Kapitel burde maaske helst have manglet. Et Forsøg, der gaar ud paa indenfor 50 smaa Sider at gengive blot Hovedomridsene af den sociale og kulturhistoriske Baggrund for Iliaden og Odysseen, lykkes vanskeligt. Dertil er Stoffet for rigt.

Digitized by Google

Meget er forbigaaet, det medtagne uregelmæssig og springende behandlet. Medens visse Æmner, f. Ex. Geografien, gennemgaas med en i denne Sammenhæng minutiøs og trættende Vidtløftighed, ere kulturhistoriske, arkæologiske, tildels ogsaa etiske og religiøse Spørgsmaal som ere af langt større Værd til Forstaaelsen, kun løselig antydede.

Med ulige større Interesse følger man Forfatteren i de næste to Kapitler, hvor han væsentlig refererende, undertiden med særegne Opfattelser, giver en livlig Skildring af Oldtidens og den nyere Tids homeriske Undersøgelser. Kortelig omtales Sofisternes Behandling, den allegoriske Udlægning, den rationalistiske Kritik, Homers Indflydelse paa Religionen og Opdragelsen. Udførligen dvæles ved den alexandrinske og senere den pergamenske Skole, Skholierne og Haandskrifterne. Ved Behandlingen af det homeriske Spørgsmaal i den nyere Tid har Forfatteren valgt den i en saadan Fremstilling utvivlsomt rigtige Fremgangsmaade med Forbigaaelse af mange Enkeltheder at belyse Sagen med korte Referater af Hovedforfatternes Standpunkter. Man kan dog nære Tvivl om, hvorvidt han ikke er gaaet forvidt i sin Bestræbelse for at undgaa de mange Navne, og man kunde nok have ønsket, at Hovedvægten ikke saa ensidig som sket er, var lagt paa Iliaden, men at ogsaa Undersøgelserne angaaende Odysseen vare lidt fyldigere omtalte. Ligeledes har en overdreven Bestræbelse for Korthed i Fremstillingen bevirket nogen Uklarhed i Bestemmelsen af Hermanns Ur-Ilias og Ur-Odyssé. Foruden Wolff og Lachmann skænker Forfatteren Grote, Christ og Kirchhoff den udførligste Omtale, medens mere konservative Homerforskere enten slet ikke eller kun i Korthed nævnes. Jebbs eget Standpunkt med Hensyn til Iliaden falder nærmest sammen med Grotes, dog saaledes, at han ikke anerkender 8. Sang som oprindelig. Slutningen af Kapitlet optages af en længere Undersøgelse af de ældste homeriske Sanges formodentlig europæiske Oprindelse. Men foruden Referaterne og Kritiken af de omtalte Mænds Hypoteser indeholder dette Kapitel en Række fyldige Meddelelser om Forhold, der til Bedømmelsen af disse Hypoteser faa deres Betydning, f. Ex. Skrivekunstens Alder hos Grækerne, det homeriske Sprog, de falske Arkaismer, Digammaet i Iliaden og Odysseen, Ficks Theori, Trojas Beliggenhed, den episke Cyklus o. m. a. Og det lykkes overalt Forfatteren at give en videnskabelig Fremstilling af disse Æmner i et let og behageligt Sprog. Hans Bog er paa en Gang belærende og vækkende og fortjener at studeres og ejes af de filologiske Studerende.

Georg Bruun.

Digitized by Google

G. Kaibel, Stil und Text der *Πολιτεία Ἀθηναίων* des Aristoteles. Berlin 1893, Weidmann. VI + 278 s.

Der erste eindruck des vorliegenden werkes ist gewissermassen eine täuschung gewesen. Die vielseitige gelehrsamkeit und der gesunde sinn des verfassers, auch wohl die tüchtigkeit seiner bisherigen diesbezüglichen leistungen hatten jedenfalls meine erwartungen auf das buch so hoch gespannt, dass eine gewisse unzufriedenheit das resultat geworden ist, vielleicht nicht ganz mit recht; es lässt sich doch immerhin viel nutzen aus dem lesen gewinnen.

Der erste hauptteil (s. 1—111), «Sprache und Stil der Aristotelischen *Ἀθ. πολ.*», scheint mir unbedingt der bessere zu sein; die untersuchung ist mit wahrhaft erstaunlicher beherrschung des gesammten sprachlichen materials und mit grosser feinheit gemacht. Ein paar gegenbemerkungen beabsichtigen nicht, diesen eindruck abzuschwächen. Kaibel betrachtet (s. 22 ff.) das ganze kap. 22 als «nichts weiter als historisches Material, . . . zu dessen stilistischer Bearbeitung Arist. nicht gekommen ist» und es scheint ihm unbestreitbar (s. 27), «dass Arist. die *Πολ. Ἀθ.* zwar hat herausgeben wollen, . . . dass er aber . . . selbst an der letzten Ueberarbeitung verhindert worden ist». Kaibel hat sich hier von seiner nicht unberechtigten, grossen bewunderung vor dem stil des schriftchens zu weit führen lassen; denn die von ihm hervorgehobenen stilistischen anstösse im kap. 22 und anderswo (z. b. 21, 4) gestatten kaum die annahme der unfertigkeit. S. 34 anm. 1 werden die ausdrücke (14, 4) *γυναῖκα μεγάλην καὶ καλήν* und *ἀρχαίως καὶ λίαν ἁπλῶς* als eine kritik Herodots bezeichnet, welcher die Phye als *μέγαθος ἀπὸ τεσσέρων πηχέων ἀπολείπουσα τρεῖς δακτύλους καὶ ἄλλως εὐειδής* beschreibt und den ganzen vorgang *πρῆγμα εὐηθέστατον* nennt; mir scheinen dieselben vielmehr blosse abschwächungen der herodoteischen ausdrücke zu sein. Ueberhaupt leidet die behandlung derjenigen ionismen, welche in den dem Herodot nacherzählten abschnitten vorkommen, an einiger unsicherheit; man braucht durchaus nicht, wie Kaibel meint (s. 44 f.), diese abschnitte als unfertig anzusehen, weil man das vorhandensein unwillkürlicher reminiscenzen zugiebt. Eben der umstand, dass auch unattische, gut Herodoteische, aber an den betreffenden stellen zufällig von Herodot nicht verwendete ausdrücke vorkommen, wie K. richtig hervorhebt, zeugt dafür, dass die nacherzählung ohne jegliche pedanterie in der wahl der wörter vorgenommen worden; denn dass Arist. absichtlich durch verwendung dieser ausdrücke seiner erzählung eine färbung gegeben habe, die an die fremdartige vorlage erinnern sollte, ist eine zu gesuchte erklärung. Als besonders interessante abschnitte hebe ich übrigens hervor: s. 81 ff., wo er Blass' isorythmische theorie mit erfolg widerlegt, und s. 106 ff., worin der gegensatz zwischen

Digitized by Google

Arist. und der rhetorischen geschichtsschreibung geschildert ist. Als beilagen schliessen sich an: I. *περὶ οὐρανοῦ* I p. 270 b 4 ff. und II. Die Urtheile der Alten über Aristoteles.

Dem zweiten hauptteil (s. 117—272) hat Kaibel den namen «Commentar» gegeben, nicht ganz mit recht; denn an vielen stellen, und zwar oft den erklärungsbedürftigsten, überhebt er sich jeder erklärung oder fertigt den leser mit einem hinweise auf v. Wilamowitz' gleichzeitig erschienenes werk ab. Was die grundlage der textesgestaltung betrifft, verwendet er mit kritik Blass' mitteilungen (neue jahrb. 1892 s. 571 ff.) und ist durch hülfe von *Diels* bisweilen imstande, genauere auskunft über die lesarten des papyrus zu geben. Im folgenden werde ich eine gedrängte übersicht und kritik des geleisteten liefern, indem ich mich wegen mangel an zeit für diesmal auf den historischen teil beschränke.

Kap. III 2. Auf anlass der als unrichtig bezeichneten lesart *ἡ πολεμαρχία* (so die Holländer) erörtert K. den gebrauch des artikels vor namen von ämtern, würden, ständen u. dgl., meines erachtens doch ohne sichere resultate zu erzielen. Durch ein sonderbares versehen sind die zwei stellen VIII 4 (*βουλὴν ἐποίησεν τετρακοσίους*) und XXI 3 (*τὴν βουλὴν κατέστησε πεντακοσίους*) auf Drakon und Solon bezogen; an den betreffenden stellen ist von Solon und Kleisthenes die rede, wodurch allerdings die zusammenstellung ihre beweiskraft verliert, weil Solon ja den rat von Drakon herübergenommen hat. IV 3 wird die lesart *ἐξελθεῖν* verteidigt und erklärt: «bevor alle im Rathe gewesen und wieder ausgetreten sind», wenig befriedigend. Uebrigens ist vielleicht *⟨δι⟩εξελθεῖν* notwendig; auch Polit. 1298 a 17 bietet M[s] *ἐξέλθῃ* statt *διεξέλθῃ*. V 2 vermutet Diels, den zügen der hdschr. folgend, *καρφομένην* statt *καινομένην*, welche lesung ihm angesichts des originals als unmöglich erschien. Derselbe hat § 3 *φ.....υρειαν* (schreibfehler statt *-ριαν*) gelesen, was *φιλαργυρίαν* (so schon Kenyon) giebt. VI 3 hält K. an der lesung *[ν]όμους* fest und erklärt *ὑποποιεῖσθαι* als *niederwerfen*, eine mir nicht bekannte bedeutung; ausserdem waren ja die gesetze zeitweilig aufgehoben. Bei der lesung *ἑτέρους* darf man das verb natürlich nicht *sich unterwerfen* übersetzen; es ist vielmehr *für sich gewinnen*, vgl. Polit. 1303 b 24. VIII 1 *ὅθεν ἔτι διαμένει κτλ.* Die stelle muss unzweifelhaft so verstanden werden, dass die zur zeit des Ar. gebräuchliche doppelte losung der solonischen kombination der designation und der losung ihren ursprung verdankte, ein wahlmodus, welcher noch im kleisthenischen zeitalter (XXII 5, 487/6), ja auch später (XXVI 2, 457/6) beibehalten wurde; wann die änderung stattgefunden hat, darüber giebt Arist. keine auskunft. Kaibel scheint sonderbarer weise die worte so zu verstehen, als ob die doppelte losung selbst als solonisch bezeichnet wäre, und konjicirt *προκρίνειν* statt *κληροῦν*. VIII 5 bekämpft

Digitized by Google

Kaibel die ergänzung [*περιορ*]*ῶντας* (so Bury, Blass u. meine ausg.) als unrichtig, «weil es *περιορωμένους* heissen müsste, vgl. Thukyd. IV 73, 1 *περιορωμένους ὁποτέρων ἡ νίκη ἔσται* und Krüger zu IV 71, 1». Aber Thuk. IV 71, 1 steht eben wie hier das aktiv (*περιιδεῖν τὸ μέλλον*) im sinne *ruhig abwarten*, während das medium 73, 1 vielmehr *sich umsehen* (= *περισκοπεῖν* VI 49, 4) bedeutet; die verkennung dieses unterschiedes hat VIII 48, 4 die hinzufügung eines *οὐ* im Vaticanus veranlasst. Vgl. die bemerkungen Rutherfords in seiner ausg. des 4. buchs, einl. XVIII. Kaibel zieht [*ἀγαπ*]*ῶντας* vor, was allerdings einigermassen durch Plat. rep. III 399 bc geschützt wird. XII 2 citiert Kaibel aus Theognis (154) die version: *ἀνθρώπῳ καὶ ὅτῳ μὴ νόος ἄρτιος ᾖ*, welche ich vielleicht als stütze meiner konjektur *ὅτοις* betrachten darf. Vgl. Soph. Trach. 1119. — § 4 schlägt er die hinzufügung von *περὶ* vor *τῶν δουλευόντων* vor, sehr wahrscheinlich. In dem grossen Solonfragmente hält er an der lesung *αξονηλατον* fest, welche er in *ἀξονηλατῶν* (= *τροχηλατῶν*, vgl. v. 20: *κέντρον κτλ.*) ändern will, indem er *τι* als indefinitum liest; dabei bleibt aber *τούτων* doch sehr unklar und auch *τι* scheint unpassend («bevor das Volk etwas von diesen Dingen erreichte»). Weiter unten will er von der von mir vorgeschlagenen hinzufügung eines *ἄν* nach *φρασαίατο* gar nichts wissen; er schlägt — *ἀρχαίως καὶ λίαν ἁπλῶς* — vor, den satz von einem begriffe wie *γιγνώσκων* abhängig zu denken. Statt dessen hätte ich mir lieber ein offenes geständniss des unvermögens gefallen lassen. XV 3. Zwischen *καὶ* und *Νάξον* will Kaibel eine deutliche spur des compendiums für *γὰρ* erkennen und hält an *γὰρ* fest, vielleicht richtig; wie aber die einnahme von Naxos «Vorbedingung des *βεβαίως κατέχειν τὴν τυραννίδα*» sein kann, ist mir rätselhaft. XVI 6. Kaibel bezeichnet meinen vorschlag *ἐπιμελῶς* als unpassend und sagt, dass Prokopios (*τοῖς μόχθοις ἀπειρηκότα*) den begriff der mühseligkeit richtig herausgefühlt hat, obgleich K. selbst glaubt, dass der citierte zusatz der absicht des rhetors, «der Scene ein rührendes Colorit zu geben», zuzuschreiben ist. Vgl. unten *ἡσθεὶς διὰ . . . τὴν φιλεργίαν*. § 7 hält Diels *εὐθύμιον ἦν* für verlesen und liest *εθρ* (?) . . . *το*, jedoch nicht *ἐθρυλεῖτο*. § 8 ist es am natürlichsten, *τὴν δίκην* zu ergänzen, vgl. Demosth. XLIX 19 (*τὴν μαρτυρίαν*), LIX 60 (*τὸν ὅρκον*); also übersetze ich trotz dem einwand Kaibels: *liess die Sache fallen*. XVII 4 schlägt Kaibel (nach Pappageorgios) vor zu lesen: *ἐπέγημεν κτλ.*[1] XXII 4 liest K. *συνεξαμαρτάνοιεν* (mit Poste) und verteidigt die auslassung von *ἐν* durch Polyb. V 11, 1. XXIV 3 verwirft K. meine schreibung *τῶν τελῶν τῶν* ⟨*ἀπὸ τῶν*⟩ *συμμάχων*, und zwar mit der bemerkung, dass auch nichtbundes-

[1] § 2 ist wahrscheinlich zu lesen *ἐν τῷ πρὸς Μεγαρέας πολέμῳ* ⟨*τῷ*⟩ *περὶ Σαλαμῖνος*.

Digitized by Google

genössische schiffe den hafenzoll zahlten; dies ist an sich ganz richtig, damit ist es aber nicht ausgeschlossen, dass Arist. hier nur die bundesgenossen erwähnt, von denen ja überhaupt die rede ist. — Die worte *ὑπερόριοι δ' εἰς ἑπτακοσίους* sind vielleicht verdorben; aber es ist zu gewagt zu behaupten, dass Arist. durchaus *τοσοῦτοι δὲ καὶ ὑπερόριοι* oder dgl. habe schreiben müssen. In einer solchen aufzählung ist die zahl selbst bei weitem passender. — Dass der letzte posten (*πρυτανεῖον καὶ ὀρφανοὶ καὶ δεσμωτῶν φύλακες*) ein *x* ist, habe ich nicht übersehen; jedoch ist seine grösse nicht so unbestimmt, dass man ihn gar nicht in der zusammenrechnung verwenden darf, wie ich gethan habe. XXX 2 will K. aus *ἑλληνοταμίας* das nomen *ταμίας* als regens des gen. *τῶν ἄλλων ὁσίων χρημάτων* herausverstehen und weiter unten (*οἳ ἂν διαχειρίζωσι τὰ χρ.*) das verb *διαχειρίζειν* prägnant als *die Kassenführung haben* fassen, beides sehr gezwungen. XXXIV 3 verwirft er (vgl. Aesch. I 5) die hinzufügung des *κατά,* vielleicht richtig. XXXV 1 schlägt er *ἐκ προκρίτων τῶν πεντακισχιλίων* vor, nicht eben wahrscheinlich. § 2 wird *μανιῶν* richtig als partizip gefasst und durch Ios. bell. Iud. I 7, 5 gestützt. XXXVI 2. Die widerlegung der besserungsvorschläge von Gertz und mir hat mich nicht überzeugt; das *καὶ* bleibt immer noch unerklärt. XXXIX 6 verwirft K. die zwei ergänzungen von Gertz, die erstere mit der sonderbaren motivierung, die Peiraieusregierung sei nur den einwohnern der hafenstadt rechenschaftspflichtig gewesen, die stadtregierung dagegen, weil sie die hauptregierung war, dem gesammten Demos, also auch den Peiraieern; meines erachtens wäre die entgegengesetzte folgerung natürlicher gewesen. Die worte *οἱ τὰ τιμήματα παρεχόμενοι* versteht K. als die steuerfähige bürgerschaft. XL 1 hält Kaibel an der hdschr. lesart *πολλῶν μὲν ἐπινοούντων* fest und vergleicht Demosth. XVIII 102 (nach *Σ*): *ἔθηκα νόμον, καθ' ὃν μὲν τὰ δίκαια ποιεῖν ἠνάγκασα τοὺς πλουσίους, τοὺς δὲ πένητας κτλ.*

Januar 94.

Karl Hude.

Victor Zeidler, Die Quellen von Rudolfs von Ems Wilhelm von Orlens. Berlin 1894, Felber. IX + 96 S.

Zur Orientierung für Leser, denen die mittelhochdeutsche Poesie und deren Dichter mehr oder weniger fremd sind, sei folgendes vorausgeschickt:

Rudolf von Ems (Hohen-Ems im rhätischen Rheintal), Dienstmann zu Montfort, ist einer der fruchtbarsten Dichter und einer der kenntnisreichsten Edelleute in der ersten Hälfte des 13. Jahr-

Digitized by Google

hunderts. Sein Hauptwerk ist die einer lateinischen Quelle nachgedichtete Bekehrungsgeschichte «Barlaam und Josaphat»; daneben sind «Wilhelm von Orlens», «Alexander der Grosse» und die «Weltchronik» seine bedeutendsten Produktionen.

Nach einer bündigen und zu gleicher Zeit vollständigen Inhaltsangabe des altfranzösischen Gedichtes «Jehan et Blonde», dessen Hauptzüge in dem Gedichte Rudolfs von Ems wiederkehren, schreitet Verf. zu einer kritischen Vergleichung der beiden Gedichte nach dem gemeinschaftlichen Stoff mit genügendster Rücksichtnahme auf die gleichzeitigen Verschiedenheiten und die durch selbständige Bearbeitung von Seiten Rudolfs verfehlten Stellen und durch die anfängliche Anlage der agierenden Personen in dem deutschen Gedichte hervorgerufenen Widersprüche. In dieser kritischen Vergleichung erweist Verf. durch eine ziemlich breite — 82 und später noch 56 Seiten umfassende —, jedoch ungemein genaue und zuverlässige Auseinandersetzung zur Evidenz, dass Rudolf von Ems die vorauf angenommene Quelle nicht nur stark benutzt hat, sondern dass er von derselben so sklavisch abhängig ist, dass er nicht einmal die von ihm selbst erfundenen Motive und Exkurse selbständig durchzuführen vermag, und deshalb gewöhnlich nur Verschlimmbesserungen erzielt.

Im dritten Abschnitte behandelt Verf. die grösseren selbständigen Interpolationen Rudolfs, die durch die Verschiedenheit seiner Hauptperson von derjenigen des französischen Gedichts notwendig geworden, und zeigt hier zur Genüge die Gedankenarmut, die psychologische Seichtigkeit und selbstgefällige Breite des deutschen Dichters im Vergleich mit seiner Quelle. Unter anderem kann ich mir die Bemerkung nicht versagen, wie sehr die stets wachsende Anzahl der jungen Ritterkandidaten in der «Schwertleite» an die «elf steifleinenen Kerle aus zweien» des Ritters John Falstaff erinnern. Hier wiederum zeigt Verf. mehrfach, wie sich Rudolf sogar in den von ihm selbst erfundenen Scenen der Anlehnung an seine Vorlage nicht enthalten kann und dadurch wiederum nur die Geniessbarkeit des eigenen Gedichts beeinträchtigt, und wie er durch die mangelhafte oder gänzlich fehlende Personenschilderung in eine leere Aufzählung von Handlungen verfällt.

Nach einem vierten Abschnitte, der eine Fortsetzung des zweiten enthält, geht der Verf. im fünften an eine kritische Behandlung der Schlusspartie von Rudolfs Gedicht, welche wieder von der Quelle abweicht, ohne jedoch von derselben unabhängig zu sein, und zeigt u. a., wie Rudolf hier durch mehrere Motive aus Wolframs Parcival, Hartmanns Gregorius, dem Nibelungenliede, dem Eckenliede, Hartmanns Erec und der Kudrun stark beeinflusst ist.

In einem kurzen sechsten Abschnitte zeigt Verf. den Einfluss des Tristan, der Eneit, des Titurel und des Gregorius auf die

Digitized by Google

sich nahe an die französische Vorlage anschliessenden Partieen des Gedichts, im siebenten und achten, wie die Erzählung Rudolfs von der Kindheit und den Eltern Wilhelms — welche nach der Darlegung des Verf. wesentlich der eigenen Erfindung des Dichters zuzuschreiben ist — im Tristan, Parcival und Gregorius typische Vorbilder gefunden hat.

Endlich im neunten und letzten Abschnitte rekapituliert Verf. seine kritischen Untersuchungen durch Beleuchtung der Turnier- und Ritterschaftsbilder, und formuliert das Ergebnis dahin, dass Rudolfs «Wilhelm von Orlens» eine unter Anlehnung an Motive aus verschiedenen mittelhochdeutschen Gedichten erweiterte und verflachte Ueberarbeitung der vorgenannten altfranzösischen Vorlage ist.

Der Verf. zeigt sich dabei durchaus als ein redlicher, kenntnisreicher und zuverlässiger Kritiker, dem man wünschen möchte, dass sich recht bald bedeutsamere und tiefer greifende Gegenstände seinem Fleiss und seiner Darstellungsgabe darbieten werden.

Januar 1894.

C. A. Nissen.

J. L. Ussing: Græsk og romersk Metrik. Kjøbenhavn 1893, Gyldendal. 208 s.

Hvor fortræffelige de nyere udenlandske håndbøger i græsk og romersk metrik i øvrigt end kan være, er de på grund af deres store vidtløftighed ikke synderlig skikkede til at tjene til vejledning for vore filologiske studerende. Allerede Madvig indså dette og udgav i 1867 som indbydelsesskrift til universitetets fest i anledning af kongens fødselsdag förste stykke af en kortfattet græsk metrik, men der kom desværre ikke senere nogen fortsættelse. Förs nu er denne ret følelige mangel bleven helt afhjulpen ved den af prof. Ussing udgivne bog, der ikke blot har det fortrin, at den er fuldstændig, men også omhandler den latinske metrik. De fordringer, der med rimelighed kan stilles til en lærebog eller kortfattet håndbog for studerende, er efter anmelderens skön i det hele tilfredsstillede. I den almindelige del er der givet en tydelig og let læselig fremstilling af den antikke versrytmes teori, og i den specielle del er de enkelte versemål behandlede i en klar oversigt, der er lige langt fra magerhed og overfyldelse. Den vidtløftige terminologi, den antikke metrik har arvet fra oldtidens egne metrikere, er reduceret til et passende mål, ligesom alle urigtige eller dog temmelig tvivlsomme hypoteser, der skyldes den nyere tids lærde, er udeladte. Tro mod det formål, forfatteren har sat sig, har han på et enkelt sted nær (ss. 154—157) ikke

Digitized by Google

ladet sig friste ind på længere udviklinger af sine egne meninger om underordnede spörgsmål. Litteraturen, såvel de större metriske værker som den betydelige mængde specialskrifter og afhandlinger, er benyttet med grundighed og indsigt. Idet anmelderen således fuldt ud anerkender de mange gode egenskaber, bogen har, og tror uden at blive modsagt at kunne udtale, at de filologiske studerende ikke kan være forfatteren tilstrækkelig taknemmelige for det fortrinlige hjælpemiddel, han har givet dem, tillader han sig i det følgende at fremkomme med nogle indvendinger mod forskellige enkeltheder i bogen.

I den almindelige del støtter forf. sig i alle hovedspörgsmål på det ovennævnte skrift af Madvig, så at en kritik af denne del af bogen i det hele og store falder sammen med en kritik af Madvigs bog. Det ny og ejendommelige i denne er, som han også selv siger, væsentlig af negativ karakter, idet hans hovedbestræbelse går ud på at vende tilbage til en naturlig og simpel betragtning af den antikke versrytme ved at fjerne adskillige formentlige vildfarelser, der enten er opståede allerede i oldtiden eller er fremsatte af nyere lærde. I det væsentlige har sikkert Madvig ret, så at det må beklages, at hans skrift ikke er blevet oversat på et af de större landes sprog, hvorved det kunde have øvet en heldig indflydelse på udenlandske fremstillinger af den antikke metrik. På enkelte punkter tror dog anmelderen at Madvig ikke har ramt det absolut rette, men skudt noget ud over målet. Da prof. Ussing også her helt eller delvis følger sin forgænger, bliver det nødvendigt at gå nærmere ind på disse punkter og behandle dem i det enkelte.

Når Madvig mener, at en hel del af de fødder, der er opstillede af de gamle metrikere, bör fjernes fra metrikken, er der ganske vist intet at indvende, for så vidt sagen tages ganske i almindelighed; men undersøger man den i dens enkeltheder, kan det ikke nægtes, at han har trukket alt for snævre grænser. Muligvis ved en ubevidst påvirkning af forholdet i den moderne metrik opstiller han den påstand, at en fod ikke må indeholde mere end én fri modsætning eller dens ækvivalent og kommer derved allerede i forlegenhed med koriamben og kretikeren. Ussing udtrykker sig mere ubestemt, idet han siger, at en fod skal have en for en målsenhed nødvendig afslutning i sig selv; men i virkeligheden slutter han sig til Madvig, eftersom han kalder koriamben og kretikeren sammensatte fødder, et navn, der kun da vilde passe på dem, hvis man betragtede alle koriambiske og kretiske vers som synkoperede, hvad forfatteren er så langt fra, at han, som vi nedenfor skal se, slet ikke vil vide af synkoperede vers. Det er heller ikke med rette, at Madvig benægter og Ussing betvivler eksistensen af bakkierne og ionikerne; thi selv om disse fødder i en fortløbende række formelt kan opfattes henholdsvis som kretikere og som koriamber, foran hvilke

Digitized by Google

der går en basis eller en optakt, og selv om adskillige vers, der i almindelighed regnes til ioniske vers, slet ikke hører herhen, viser i mange tilfælde en regelmæssig diæresis efter anden fod, at det er virkelige bakkiere og ionikere, vi har for os. Madvig forkaster også epitriten og dokmien; men disse fødder godkendes dog af Ussing, idet han regner dem for sammensatte fødder, hvad de i virkeligheden også synes at være. Af det ovenfor anførte ses altså, at hvis man vil opstille en definition, der kan passe på alle virkelig eksisterende fødder, må den omtrent komme til at lyde således: en egentlig fod er en ikke for lang forbindelse af korte og lange stavelser, der uden större vanskelighed kan komme igen i en række af forbundne ord.

Ligeledes kan man vel nok ganske i almindelighed give Madvig ret, naar han hævder, at man må holde metrisk rytme og musikalsk rytme ude fra hinanden, og at man ikke må gøre behandlingen af metrikken afhængig af de gamles os kun ufuldstændigt bekendte musikteori. Det lader sig således godt forsvare og er måske endog det rigtigste, så længe man ikke ved mere om den antikke musiks taktlære, end det nu er tilfældet, at opgive ethvert forsøg på at eftervise taktensheden i de gamles vers, tilmed da det må erkendes, at dette spörgsmål mere vedkommer musikken end metrikken. Derfor er der heller intet at sige til, at Madvig og efter ham Ussing har udeladt hele teorien om de irrationale fødder (*πόδες ἄλογοι* og *πόδες κύκλιοι*). På den anden side går det ikke an at sætte vor kundskab til den gamle musik lavere, end den i virkeligheden er, og da den antikke poesi både fra först af og flere århundreder igennem var så nöje knyttet til musikken, er det ikke rigtigt at afvise enhver tanke om den musikalske rytmes og det musikalske foredrags indflydelse på den metriske rytme. At de velbekendte brud på denne, der forekommer i de almindelige og lettere versemål, rimeligvis er opståede på den her omtalte måde, skal nedenfor blive vist, og at de vanskeligheder, der møder os i Pindars oder og i mange af de lyriske partier i de græske tragedier og komedier, kun kan løses ved antagelse af musikalsk indflydelse, siges med rene ord af Cicero i Orator LV § 183, hvor der står: *Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. . . . Sed in versibus res est apertior, quamquam etiam a modis quibusdam cantu remoto soluta esse videatur oratio maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ a Graecis nominantur, quos cum cantu spoliaveris, nuda paene remanet oratio.* Nu ved vi, at den musikalske rytme tilsteder brugen såvel af pauser til udfyldning af takten som af længder på mere end to *χρόνοι*. Ved at overføre denne frihed på den metriske rytme er det lykkedes Westphal at vise, at der findes rytme i disse vers, der tidligere stod for os som et forvirret konglomerat af uensartede fødder. Til bestyrkelse af teoriens rigtighed kan desuden tjene, at vi også i moderne poesi

Digitized by Google

har sådanne synkoperede vers, f. eks. *Stork, stork, langeben!* (et firefodet trokæisk vers med to pauser); *en strid, selv en sejr* (et trefodet iambisk vers med en pause). Antager man denne teori, kan man så nogenlunde høre rytmen ved oplæsningen og i hvert fald forstår man, at versene har kunnet synges således, at rytmen var fuldstændig hørlig; men hvis man med Madvig og Ussing forkaster den, vil man ikke blot ikke ved oplæsningen høre nogen rytme, men ikke engang forstå, at der nogensinde har været nogen.

Overhovedet er det afsnit, hvor uregelmæssighederne i den metriske rytme behandles (ss. 63—68), det, der har tiltalt anm. mindst. Ganske vist har Ussing opgivet Madvigs aldeles utilfredsstillende forklaringer (s. 30 nederst og s. 31); men mod hvad han sætter i stedet og i øvrigt fremfører kan der göres adskillige indvendinger.

For det förste er det næppe rigtigt, at grunden til, at de almindelige versemål med undtagelse af de daktyliske plejer at måles efter dipodier, er den, at de var forbundne med marche eller dans; thi så vidt anmelderen ved, er der ikke levnet os nogen efterretning, der gör dette sandsynligt for iambens vedkommende. Grunden er åbenbart, hvad der også er fremsat af andre, det hurtigere tempo, hvori disse versarter blev foredragne.

Dernæst synes de forskellige afvigelser fra den metriske rytme ikke at være satte skarpt nok ud fra hinanden. Dispositionen burde formentlig have været denne. Den metriske rytme er bestemt ved to ting: føddernes enshed i tid og afveksling mellem korte og lange stavelser i samme orden; afvigelserne derfra er: 1) føddernes enshed i tid hævet, f. eks. — — for — ⏑ eller ⏑ —, 2) afvekslingen hævet, f. eks. — — for — ⏑ ⏑ eller ⏑ ⏑ —, ⏑ ⏑ ⏑ for — ⏑ eller ⏑ —, 3) afvekslingen i modsat orden, f. eks. — ⏑ ⏑ for ⏑ ⏑ —. Ingen af disse afvigelser har forfatteren givet nogen egentlig forklaring af, og for de to sidstes vedkommende har han ikke engang gjort noget forsøg derpå, skönt forklaringen af disse ligger snublende nær. Da den musikalske rytme som bekendt tillader, at taktens elementer må være ens, og at de, for så vidt de er forskellige, må komme i en anden orden, er det rimeligt at antage, at afvekslingens ophævelse og fodelementernes omsætning skyldes den musikalske rytmes indflydelse på den metriske. Hvad den förste af de tre afvigelser angår, sammenstiller forf. — ⏑ — ⏓ med syllaba anceps i slutningen af ethvert vers og ⏓ — ⏑ — med den ubestemthed, der findes i versets begyndelse i den såkaldte æoliske basis. Dette er ganske vist kun en begyndelse til en forklaring, men en så god begyndelse, at det er skade, at han ikke har ført den videre. Sagen forholder sig nemlig således. Når den sidste stavelse i ethvert vers er anceps, er grunden den, at det ophold, der göres efter et vers for at skille det fra det næste, kan forkortes eller forlænges,

Digitized by Google

ved at man gör den sidste stavelse længere eller kortere, end den skulde være. Skal der nu være nogen lighed mellem versslutningens syllaba anceps og den trokæiske dipodis, må der altså have været et tilsvarende ophold mellem dipodierne; men et sådant kortere ophold er det netop meget rimeligt at der har været i det musikalske foredrag for at skille dobbelttakterne fra hinanden. På en aldeles tilsvarende måde kan syllaba anceps i den iambiske dipodis förste fod forklares ved det ophold, der er foran ethvert vers, og ved antagelsen af et mindre ophold mellem dipodierne.

Endelig er forfatterens opfattelse og fremstilling af forholdet mellem den dalende og stigende rytme i höj grad misvisende. Når han s. 66 siger, at dette modsætningsforhold, som spiller en stor rolle i den moderne metrik, har langt mindre at betyde i den gamle, har han ganske vist ret; men når han så illustrerer dette ved at vise, at når man foran en trokæisk række sætter ⏑, fås iamber, og når man foran en daktylisk række sætter ⏑ ⏑, får man anapæster, samt at man ingen forskel mærker i den rytmiske gang, når et trokæisk vers ender med — og der derefter følger et iambisk vers, eller når et iambisk vers ender med ⏑ og der så følger et trokæisk, da er dette et dårligt bevis på hans påstands rigtighed; thi akkurat det selvsamme er jo tilfældet i moderne vers. I øvrigt burde vistnok den gængse lære om, at iamber kan betragtes som trokæer med optakt og anapæster som daktyler med optakt, vises ud både af den moderne og af den antikke metrik, eftersom den kun er formelt rigtig. Tempoets gennemsnitshastighed er jo i moderne vers hverken den samme for trokæer og iamber eller for daktyler og anapæster, og i de gamles vers forholder det sig på samme måde, i hvert fald for daktylernes og anapæsternes vedkommende. Som allerede sagt, kan man med föje sige, at modsætningsforholdet mellem den dalende og den stigende rytme er mindre fremtrædende i den antikke metrik end i den moderne; men herudover bör man på ingen måde gå. Derfor kan anmelderen ikke andet end betragte det som helt urigtigt, når forfatteren s. 68 siger, at der ingen vægt ligger på, om rytmen er stigende eller dalende, og s. 100, at daktyler og anapæster står hinanden så nær, at man næsten ikke tör tale om to forskellige slags metrum. Det må bestemt fastholdes, at når der indblandes en daktyl i iambiske og anapæstiske vers eller en anapæst i trokæiske vers, da er dette en frihed, en afvigelse fra det regelmæssige, og det vedbliver det at være, selv om der i anapæstiske vers indblandes nok så mange daktyler. Det er i sandhed et underligt spil af skæbnen, at forfatteren, der ellers så stærkt hævder den metriske rytmes uafhængighed af den musikalske, på dette punkt er kommen til helt at udviske et af den metriske rytmes kendemærker og sætte den musikalske rytme på den metriske rytmes plads.

Den fremstilling af den græsk-romerske metriks historie i

Digitized by Google

sine hovedtræk, der findes lige efter indledningen, tror anmelderen hellere burde have stået i slutningen af bogen eller dog sidst i den almindelige del. Når læseren först var gjort bekendt med den antikke versrytmes teori i sin helhed, vilde forfatteren have kunnet fremstille udviklingens gang i tidens løb i mindre omfang, men med större fylde af enkeltheder, og læseren vilde med större lethed og mere udbytte have kunnet tilegne sig, hvad der bødes ham. Hvad selve indholdet angår, er der nogen forskel på begyndelsen og slutningen. Det afsnit, der behandler oldtiden, står utvivlsomt over det tilsvarende stykke i Madvigs skrift, idet dennes nedsættende dom om alle de græske metrikere, der især er uretfærdig over for Aristoxenos, er afløst af en mere sympatisk fremstilling. På et enkelt punkt er dog heller ikke forfatteren fuldt retfærdig mod de gamle. Når han siger, at deres teori om versarternes derivation er höjst besynderlig, er denne dom kun rigtig inden for visse grænser. Da det daktyliske pentameter kronologisk ligger heksametret så nær, som det gör, vil sikkert de fleste give de gamle ret, når de antager, at det förste versemål er dannet af det sidste ved bortkastelsen af den sidste halvdel af tredje og af sjette fod. Ligeledes er det ret sandsynligt, at det iambiske tetrameter er dannet af trimetret ved tilföjelsen af en dipodi. I det afsnit, der handler om den nyere tid, giver Madvig en i det hele fyldigere og mere i det enkelte gående fremstilling af de fortrin og fejl, der findes hos de fremragende metrikere, f. eks. Hermann og Boeckh. At hverken Madvig eller Ussing tilstrækkeligt påskönner Westphals fortjeneste, følger af deres ovenfor omtalte opfattelse af forholdet mellem metrik og musik. Derimod er Ussings dom om Ritschls behandling af den ældre latinske metrik besindig og fuldt ud retfærdig.

Roskilde i Januar 1894.

Kr. Mikkelsen.

Digitized by Google

Æschylus's Dramaturgie.

Af **A. B. Drachmann.**

P. Richter: Zur Dramaturgie des Äschylus. Leipzig 1892, Teubner.

I den klassiske Philologies Blomstringstid i dette Aarhundredes første Halvdel vendte den Boeckhske Retning under selve Mesterens Anførsel med bevidst Stræben sin Interesse mod en indtrængende Erkjendelse og kritisk Værdsættelse af Oldtidens Aandsindhold, fremfor alt som det fremtræder hos den græske Litteraturs største Forfattere. Schleiermachers Platon, Boeckhs egne Arbeider over Pindar og Sophokles, K. O. Müllers Udgave af Eumeniderne og Behandling af den græske Litteraturhistorie er Mærkepunkter i vor Videnskabs Udvikling, de første Forsøg i større Stil paa at gjøre Philologien til noget Mere end den blotte Vogter af Overleveringen. Man satte sig nye Opgaver, af mere omfattende og vanskelig Art, men ogsaa taknemligere end de gamle; man vendte sig til hele den dannede Almenhed og krævede dens Interesse for en Aartusinder gammel Litteratur, ikke blot som Mønster paa ædel Form eller som Middel til historisk Erkjendelse, men som Bærer af et evigt Indhold, der burde være Alles Eie.

Det var den spekulative Philosophies og den romantiske Poesies Dage. Tanken og Phantasien søgte overalt det Væsentlige, det Fælles, bag det Tilfældiges Forskjellighed. Saaledes saa man ogsaa paa Oldtiden. Hvad man søgte hos de Gamle, var det umiddelbart Tilgjængelige, det der endnu havde holdt sig som levende Værdi; Begrænsningen, den af Forholdene betingede Særegenhed fremhævede man ikke gjerne uden i Almindelighed, som fælles Charaktermærke; i det Enkelte interesserede man sig ikke for den, oversaa den eller ignorerede den.

Det blev ikke denne Retning, der seirede i den klassiske Philologie. I Aarhundredets Midte er det den kritiske Retning,

Digitized by Google

under Lachmanns og Madvigs Førelse, der er den herskende. Problemer som de, der havde opfyldt Boeckh og K. O. Müller, vedblev vel at behandles; men naar man undtager Welcker, var det mest lidet betydelige Mænd, der gav sig af med æsthetisk Behandling af de store Oldtidsforfattere. Man traadte de Spor brede, som de store Forgjængere havde sat; man forvildede sig længere og længere ud i spekulative Overdrivelser og dybsindige Trivialiteter, der ikke fandt Opmærksomhed hos nogen ledende Aand eller hos den store Skare af Arbeidere i det Smaa. Af denne Tilstand giver Forfatteren til det Skrift, der her skal omtales, et Billede i sin Indledning, hvori han polemiserer mod sine nærmeste Forgjængere.

I de sidste Aartier har atter en betydelig Philolog slaaet til Lyd for den æsthetiske Diskussion og givet vægtige Bidrag til en Løsning af dens Problemer; og under Paavirkning af ham begynder ogsaa andre at behandle enkelte Oldtidsforfattere med det Formaal at give en Totalopfattelse af deres Produktion. Det viser sig da, at det Arbeide, der var gjort af den forrige Generation, selv af dens største Aander, for en stor Del maa gjøres om. Man seer nu mere nøgternt paa de Gamle; man erkjender, at den tidligere Betragtning ofte har tillagt dem Tanker, der tilhørte selve den moderne Betragter; man kræver det Historiske indsat i dets Ret, ogsaa hvor det vil fjerne de Gamle fra vor umiddelbare Forstaaelse og formindske vor Beundring for dem. Af denne Bevægelse er Richters Bog et Udslag.

I Indledningen underkaster Forfatteren, som allerede berørt, sine Forgjængere en Kritik. Han har let Spil overfor det Meste af, hvad de har præsteret: til at opløse Sætninger som disse: «tragisch . . . ist eine durch die Sittlichkeit geforderte Lebensverneinung im Konflikt mit einer an sich vollberechtigten Lebensbejahung» i den blaa Dunst, hvoraf de er sat sammen, hører ikke stor Kunst — især naar de er anvendte direkte paa et saa historisk begrænset Phænomen som den attiske Tragedie. Men hvad Richter selv sætter i Stedet, er ikke synderlig tilfredsstillende. Det er overhovedet en mislig Sag at begynde en Undersøgelse af denne Art med et Forsøg paa at definere Begrebet «det Tragiske»; og der

Digitized by Google

kommer da heller ikke meget Andet ud af Richters Definition, end at det Tragiske beroer paa Andres Lidelse i kunstnerisk Fremstilling, og at Digteren har adskillige Midler til at bevirke, at et saadant Motiv fremkalder en «Kunstnydelse». Naar der mellem disse anføres «dass das Leid zur sittlichen Läuterung des Leidenden beiträgt oder in Glück umschlägt, vielleicht auch direkt sein Glück herbeiführt», saa passer dette ganske vist paa den antike «Tragedie», men strider direkte mod den moderne Forestilling om det Tragiske. Man maa her gjøre eet af to: enten udvikle Begrebet det Tragiske ud fra vor Tids Opfattelse, og saa resolut vise en stor Del af den antike Tragedie udenfor; eller tage Navnet som historisk givet, hvor man finder det, men saa ogsaa opgive at bringe de grundforskjellige Ting, der betegnes med det, begrebsmæssig under een Hat. Et Forsøg paa en Forening af de to Methoder medfører kun Forvirring.

Efter den almindelige Indledning gaaer R. over til en Gjennemgang af de overleverede Stykker eet for eet og Scene for Scene. Han følger her ikke, hvad der dog i en Undersøgelse som denne var det Naturlige og ogsaa vilde have vist sig frugtbart, den chronologiske Orden; han giver desuden ved Siden af den æsthetiske Analyse for hvert Stykke en Undersøgelse af, hvad der lader sig bringe ud deraf med Hensyn til Sceneforholdene paa Æschylus's Tid. I hvert Fald dette Parti af Bogen vilde man hellere have undværet; med dens egentlige Formaal staaer det ikke i den ringeste Forbindelse, og de opnaaede Resultater er ganske usikre.

Trods disse Misgreb er det i denne Generalrevision af Materialet for vor Bedømmelse af Æschylus, at Bogens Fortjeneste ligger, ligesom dette Parti ogsaa er dens Kjerne og det, hvorefter dens Betydning maa maales. Og denne Betydning kan ikke anslaaes lavt. Det er, saavidt jeg veed, første Gang, at der saaledes er forsøgt en Gjennemgang af alle de overleverede Stykker under eet i den Hensigt uden nogen forudfattet Mening om Helheden, alene paa Grundlag af Enkeltanalyser, at naae til et sikkert Resultat med Hensyn til Grundtrækkene i Æschylus's dramatiske Kunst. Og dette Forsøg er i væsentlige Henseender dygtigt og heldigt gjort.

Digitized by Google

R. er ikke alene virkelig saa fri for aprioriske Forudsætninger, som det er hans Stræben at være; han har tillige en god philologisk Skole og en udpræget sund Sans. Han feier med en solid og skrap Kost en Mængde af det Spindelvæv bort, som tidligere Tiders vilkaarlige Fortolkning havde afsat over den ægte Overlevering, saaat det gamle Billedes Enkeltheder kommer rensede og tydelige frem igjen. Der blottes derved en Mængde Ujævnheder og Ufuldkommenheder, som man før havde stræbt at tildække; det er godt at det skeer, det er den første Betingelse for at naae til en sikker Erkjendelse af Digterens Eiendommelighed. Ved Siden af dette mere nedrivende Arbeide er R. ogsaa bestræbt for at lade Æschylus's Fortrin komme til deres Ret. Han understreger stedse de Steder, hvor han mener der er præsteret noget Betydeligt, og gjør det gjennemgaaende med rigtig Takt og aabent Blik for det i Sandhed Værdifulde. Ligeledes er Forklaringerne af paaviste Besynderligheder eller Ufuldkommenheder i det Enkelte med Omhu afpassede efter det Standpunkt, man maa forudsætte hos Digteren og hans Publikum, og i Reglen rigtige.

Alt dette er ikke ringe Fortrin, der sikrer Richters Arbeide en blivende Plads i Litteraturen over de Græske Dramatikere. Og dog vil vistnok enhver, der kjender og værdsætter Æschylus, føle et Savn efter Læsningen af Richters Bog. Trods Fordomsfriheden, den sunde Sans og den gode Villie mangler der Noget; og dette Noget er netop det, som fandtes hos de bedre af R.'s Forgjængere: Helhedsopfattelsen. Ikke blot har Richter ikke gjort noget Forsøg paa at formulere sin Opfattelse af det Eiendommelige hos Æschylus saaledes, at der fremkommer Billedet af en Digterindividualitet (hans «Schlusswort» er kun en Rekapitulation af de i det Foregaaende paaviste Fortrin og Mangler hos Digteren); heller ikke i det Enkelte mærker man nogen Totalopfattelse som Baggrund eller engang nogen Stræben efter en saadan. Der gjøres intet alvorligt Forsøg paa at eftervise Forholdet mellem de Anskuelser, Æschylus gjør sig til Talsmand for, og hans Samtids Maade at tænke og udtrykke sig paa; der spores heller ikke nogen synderlig Interesse for psychologisk at trænge ind i den Menneskesjæl, hvis Ytringer behandles og

Digitized by Google

kritiseres. Richter opererer endog et Sted (S. 158 f.) med Sætningen «ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch», som om den var det sidste Ord i en litterær Charakteristik.

Denne Grundmangel hævner sig ifølge Sagens Natur ikke alene i Helheden, men ogsaa i Enkeltheder. Trods al Stræben efter at anlægge Samtidens Maalestok bliver vor Tids æsthetiske Krav til Syvende og Sidst det Afgjørende i de Domme, der udtales; og dette forrykker Synspunktet for det, det egentlig kommer an paa: hvad Æschylus har forefundet, og hvad han har præsteret. Undertiden kommer der endog noget Skolemesteragtigt i Tonen (ikke mindst hvor den er anerkjendende), der er ilde anbragt overfor en Personlighed som Æschylus. Endelig udebliver heller ikke saadanne grove positive Vildfarelser, som er uadskillelige fra en Grundfeil i Udgangspunktet: Richter har taget saa fuldstændig Feil i Opfattelsen af «Prometheus», som kun den kan gjøre, der hverken har gjort sig klart hvad en Græker eller hvad Æschylus var.

Boeckh har et Sted (Ges. kl. Schr. VII p. 373) gjort den Bemærkning, at man ved Charakteristiken af en Kunstners Eiendommelighed altid bevæger sig i en Cirkel: Kunstnerens Eiendommelighed erkjendes kun af det forstaaede Kunstværk, og det enkelte Kunstværks Forstaaelse afhænger atter af Erkjendelsen af Kunstnerens Eiendommelighed. Sætningen er slaaende rigtig, og Richter har i sin Bog leveret et nyt Bevis paa dens Sandhed. Tillige indeholder den til en vis Grad et Forsvar for Rigtigheden af Boeckhs og hans Disciples Methode. Deres Feil var ikke saa meget, at de generaliserede for tidligt; det maa man i Virkeligheden altid gjøre; men fraseet de Tilfælde, hvor de kom ind paa en rent forkert Vei (som overfor Pindar), laa den mere i, at de slog deres Resultater for tidlig fast, istedenfor at holde Døren aaben for en Korrektion i det Enkelte, der tilsidst ogsaa kunde modificere Hovedresultatet. Og naar deres Arbeide nu for en Del maa gjøres om, saa bør vel denne Feil rettes; men det skeer ikke ved at fortabe sig ensidig i Enkeltundersøgelsen og lade Helheden ude af Betragtning.

Det vil da sikkert ogsaa vise sig, at man vilde begaae en Feil ved at troe, at Alt hvad der er opstillet af almindelig Charakteristik af Oldtidens store Forfattere, uden videre kan

Digitized by Google

kastes overbord som ubrugeligt. Naar man tager de store Philologers Resultater i de allervideste Træk og seer bort fra den vilkaarlige Gjennemførelse i Detaillen, saa havde de for det Meste Ret, eller dog nogen Ret. Det er rigtigt, at Æschylus betoner Retfærdighedsideen mere end nogen anden græsk Tragiker, og at hans Guddomsbegreb er væsentlig monotheistisk; rigtigt, at hos Sophokles Hovedinteressen ligger paa det Psychologiske; og saaledes videre, lige op til de almeneste Bestemmelser af den græske Aands Væsensmærker. Hvad der skal føies til, er væsentlig den nærmere Paavisning af, *hvorledes* disse Eiendommeligheder viser sig i det Enkelte og med hvilke Begrænsninger de maa forstaaes; derigjennem skal Charakteristiken tillige faa sin konkrete Fylde, Billedet, der er tegnet i de yderste Omrids, de Schatteringer, der først gjør det levende og troværdigt.

Gjennemlæsningen af et Arbeide som Richters foranlediger En naturlig til at stille sig det Spørgsmaal, hvorledes man selv vilde formulere sig den Totalopfattelse af Æschylus's Personlighed, som man stadig savner hos Forfatteren. Jeg har andetsteds (Festskrift til Vilhelm Thomsen S. 173 ff.) søgt at gjøre dette for et enkelt Hovedpunkts Vedkommende; her kunde jeg ønske at tilføie nogle spredte Bemærkninger i samme Retning, nærmest som Bidrag til at vise Veien til Opgavens Løsning. Til en indgaaende og sammenfattende Charakteristik af en Oldtidsforfatter hører der baade en mangeaarig og fortrolig Omgang med hans Værker og et grundigt Kjendskab til de Forfattere, der staaer ham nær i Tid og Retning — Betingelser, som jeg desværre er langt fra at fyldestgjøre.

I en fuldstændig Behandling af Æschylus's Dramaturgie er der en Række Momenter, der ikke tør forbigaaes, uden at de dog frembyder nogen synderlig Interesse i Forhold til Digterens Charakteristik. Det er hvad man kunde kalde de techniske Keitetheder, der i rigt Maal findes i alle Æschyleiske Dramaer. At Personernes Optræden eller Afgaaen undertiden motiveres utilstrækkelig; at hele Scener, som Ioepisoden i Prometheus, væsentlig er Fyldekalk for at give Stykket den fornødne Længde og tilfredsstille Digterens og hans Tilhøreres «Lust zu fabuliren»; at der i Agamemnon anvendes urimelige

Digitized by Google

Forkortninger af den Tid, der nødvendig maatte hengaae mellem Handlingens Momenter — Alt dette og Mere af samme Slags bør siges og er sagt af Richter med al fornøden Fuldstændighed; det lader sig ogsaa forklare og er forlængst forklaret som Begynderfeil, der ikke saameget falder Digteren som Kunstartens daværende Stilling til Last. Derimod savner man hos Richter en almindeligere Betragtning af Forholdet mellem Digterens Stof og hans Bearbeidelse deraf og særlig af hans Charaktergivning. En saadan er nødvendig som Forudsætning for Forstaaelsen af hans Eiendommelighed, som Grundlag for Undersøgelsen, om den end ikke behøver at give noget direkte Bidrag til hans Charakteristik.

Man bør i Æschylus's Dramaturgie, og overhovedet overfor den antike Tragedie, gaae ud fra Handlingen som det Centrale. Det Oprindeligste er dog aabenbart Glæden ved at gjengive en Handling — i videste Forstand. Derfor udvikler den antike Tragedie sig heller ikke i Retning af Charakterskildring, men af Intriguestykke (Ion, Iphigenia paa Tauris). Charakterskildring er hos Tragikerne altid Undtagelse; Reglen er, at Charakteren retter sig efter Handlingen, d. v. s. der er ingen Charakter, men Personer, der i de givne Situationer taler og handler som Personer i Almindelighed vilde gjøre i saadanne Situationer.

Man forstaaer herudfra saadanne Besynderligheder som Begyndelsen af *Ἑπτά*. Det er en beleiret Bys Tilstand, givet melodramatisk. Vi finder dette Parti langtrukket og uproportioneret; det er ikke fordi Skildringen i og for sig er tarvelig; den er tvertimod fortrinlig; det er fordi vi møder med ganske andre Forudsætninger, uden den naive, sanselige Glæde ved at see fremstillet hvadsomhelst. Saavel Digterens som Publikums Forhold i Oldtiden er langt mere elementært end man i Reglen troer; den første har endnu den umiddelbare Glæde ved at skabe, det sidste ved at see.

Man forstaaer endvidere Æschylus's «Charakterskildring». I Reglen er der, som sagt, ingen. Et Drama som Perserne har ikke en eneste Charakter, ja hvad mere er, det kunde ingen have. Efter sit hele Anlæg giver det ikke de faa agerende Personer (Atossa, Dareios, Xerxes) Leilighed til at

Digitized by Google

charakterisere sig. Det er kun Situationsmaleri. Andre Stykker kunde have Charakterer, men har ingen. Som et Exempel instar omnium kan analyseres de Syv mod Theben.

«Der Edle, Reine und Feste, Eteokles, das Bild besonnener Mannhaftigheit, der Hort und treue Schutz der Seinen, erliegt im entscheidenden Augenblick dem drohenden Geschick; sein heller Geist verfinstert sich, er giebt sich selbst, sein besseres Selbst, verloren, und stürzt dem grässlichen Entschlusse zu.» Disse Ord af Rohde (Psyche p. 521) indeholder vel omtrent den gjængse Opfattelse af Eteokles's Charakter. De er ogsaa sande i en vis Forstand; men som de staaer, maa en moderne Læser nødvendig misforstaae dem. — Æschylus giver i de Syv en Skildring af det beleirede Theben. Hvad der giver Skildringen Liv, er Kontrasten mellem Kvindernes vilde Angst, der fremkalder det ene Skrækkens Billede efter det andet, og den mandige Herskers Besindighed og Kraft. Af Hensyn til denne Kontrast optræder Eteokles i de første Scener som han gjør. Det er slet ikke Eteokles, der her vises os, overhovedet slet ikke noget Individ;, det er den krigserfarne Konge og Feltherre, barsk og bydende, trøstende og beroligende, bestandig imponerende; opfyldt af sit Ansvar og rede til at bære det i Tillid til Guderne. Det er et prægtigt Billede; men det er ingen Charakter; der er ikke et eneste individuelt Træk.

Eteokles, d. v. s. Sagnfiguren Eteokles, ikke specielt den Person, der er udstyret med disse Egenskaber, skal falde i Tvekamp med sin Broder; og det skal fremstilles paa Scenen, at han begiver sig i Kampen. Motiveringen til denne Beslutning laa for Æschylus helt udenfor Personlighedens Indre; den er ikke subjektiv, men objektiv, det er Slægtens Skyld, »den fædrene Forbandelses Erinye», der volder det. (I Parenthes: hvorledes kan den Eteokles, vi finder i Begyndelsen af de Syv, have paadraget sig sin Faders Forbandelse? hvorledes kan han have forholdt sin Broder hans Ret? Herom spørger man forgjæves.) Motiveringen er altsaa objektiv; men Beslutningen skal tages for vore Øine. Hvad gjør Æschylus? Ja, han gjør hvad enhver Dramatiker maatte gjøre: han giver den objektive Motivering et subjektivt Udtryk, han lader Eteokles handle under Besættelse af Slægtens Dæmon og selv

Digitized by Google

udtale, at han er besat; og saaledes faaer vi den uforglemmelige Scene i Ἑπτά 660—702. Og dog kunde ingen moderne Dramatiker have givet denne Scene saaledes. Mellem Eteokles i Stykkets Begyndelse og Eteokles i dets Midte gaber der en Kløft, som ingen Psychologie har udfyldt; medens vi hos en Moderne maatte see Vanviddet langsomt stige, maatte see Formørkelsen kjæmpe sig frem, til den endelig tog Magten (og hvilket Sujet for en moderne Dramatiker!), saa kommer hos Æschylus Katastrophen som et Lyn fra en klar Himmel. Sagen er den, at der hos Digteren selv ingen Forbindelse bestaaer mellem de to Billeder; han digter ud af Situationen, der behersker ham helt. Derfor vælger han ogsaa, da han tvinges over i den subjektive Motivering, den simplest mulige Udvei: han lader det, der for ham selv er givet objektivt, uden videre udtale af sin Person som beherskende den, uden egentlig at vide, hvad han gjør; thi havde han vidst det, saa havde han ogsaa taget Konsekvenserne. Men han gjør det storartet; tager man Billedet for sig, saa virker det saa sandt som Livet selv og saa overvældende som en ødelæggende Naturkrafts pludselige Frembryden. Thi Æschylus veed meget vel, hvorledes det Dæmoniske ytrer sig hos Mennesket, og han er istand til at fremstille det trods nogen Tragiker. Men om nogen Sammenhæng er det ham endnu ikke at gjøre.

Dette ene Exempel kunde lêt forøges med flere. om der end vanskelig vil findes noget saa slaaende. Men det er i sig selv nok til at afgive en Advarsel imod at søge for megen Dybsindighed i de gamle Tragikeres og særlig i Æschylus's Charaktertegning. Charaktergivningen var hos de Gamle ofte endnu ikke Noget, som Digteren væsentlig lagde til af sit Eget; den var for det Meste en integrerende Del af den rent udvortes Dramatisering af det givne Stof og dettes Krav underordnet. Det kan derfor i Reglen heller ikke nytte at søge efter det for den enkelte Digter Charakteristiske paa dette Punkt, saaledes som man naturligt gjør det overfor en moderne Dramatiker. I en Mængde Tilfælde arbeider alle tre Tragikere væsentlig eens; man tænke f. Ex. blot paa de store Klagearier, der oftest rent konventionelt lægges Personerne i Munden ved visse Leiligheder, uden Spor af indi-

Digitized by Google

viduel Charakteristik[1]. Det Eiendommelige maa i mange Tilfælde hellere søges dels i Valget af Stoffet, dels i den Opfattelse af det, der træder frem i de lyriske Partier. Kun hvor der virkelig aabenbart foreligger en gjennemført Charakteristik, hvor Enhedspræget i en Person umiddelbart gjør sig gjældende med Styrke, har man Lov til at anvende dette Moment som Bidrag til Digterens egen Charakteristik.

Dette skeer hos Æschylus, saavidt jeg seer, kun eet eneste Sted. I alle de overleverede Dramaer er der kun een Charakter, der staaer som et Billede af een Støbning, gjennemført ialtfald i de store Træk gjennem alle Handlingens Momenter. Denne Charakter er Prometheus. Gjennem Samtalerne med Choret, med Okeanos, med Io og med Hermes træder Titanens Eiendommelighed bestandig tydeligere frem: overlegen Klogskab og Bevidstheden derom, Egenvillie og Egenraadighed, Foragt for Alt, hvad der ligner Svaghed og Eftergivenhed, lidenskabelig Trods mod ethvert Forsøg paa Undertrykkelse — alle disse Eiendommeligheder samler sig i et Billede af den fra den græske Poesie saa vel kjendte Charakter, hvis herskende Egenskab er *αὐθάδεια*. Og det bliver et virkeligt Billede, ikke et abstrakt Schema; Prometheus taler ikke blot bestandig ud fra de samme Forudsætninger, men taler tillige naturligt og menneskeligt, med ikke faa Nuancer, snart overlegent affeiende, snart ivrigt retfærdiggjørende sig eller fortroligt meddelende sig, snart i voldsom Lidenskabs Protest.

Charakteren er vel kjendt fra den græske Tragedie. Det er den samme, der møder os i nogle af Sophokles's berømteste Stykker: Antigone, Aias, Elektra. Det er endog gjort gjældende, at der heller ikke hos Sophokles (maaskee med Undtagelse af Philoktet) findes nogen gjennemført Charakteristik af nogen anden Personlighed end netop denne. Ikke desto mindre er der en bestemt Nuance i den Maade, hvorpaa Charakteren fremtræder hos Æschylus og hos Sophokles. Baade for Aias og Elektra er det eiendommeligt, at de væsentlig fremtræder negativt, man kunde sige passivt. Deres

---

[1] Det prægnanteste Exempel er maaskee Sophokles's Antigone, fordi der her ellers er givet en virkelig Charaktertegning, hvortil al denne Graad og Jammer ikke passer.

Digitized by Google

αὐθάδεια ligger i, at de ikke kan bøie sig under en udefra given Situation, som de er komne i uden egen Skyld. De vil ikke sætte noget bestemt igjennem, hvorved de tørner sammen med deres Omgivelser; det er meget mere deres Omgivelser, der er de handlende, og dem, der er de protesterende. Noget tilsvarende gjælder ogsaa om Antigone. Hun kommer ganske vist i Ulykke ved en fra hendes eget Initiativ udgaaende Handling; men denne Handling er i og for sig en selvfølgelig Ting, som efter Livets naturlige Gang uden videre burde foretages, og hendes Foretagen af den vilde aldeles ikke være noget Tegn paa *αὐθάδεια*, dersom ikke det fra andre udgaaende Forbud var kommet til. Det Charakteristiske bliver da atter her Ulydigheden, Protesten, den negative Selvraadighed, ikke den Egenvillie, der ytrer sig i original Stræben efter selvsatte Formaal.

Anderledes med Prometheus. Æschylus lægger Vægten lige saa fuldt paa den positive som paa den negative Side af Egenraadigheden. Prometheus er ikke blot Repræsentanten for Oppositionslysten, der ikke vil underordne sig under den Mægtigere; han er tillige Incarnationen af alt det hos Mennesket, der betinger positivt Fremskridt. I den store Replik 438—508 gives der en Oversigt over Alt, hvad menneskelig Kultur hidtil har opnaaet. Alt henføres her til Prometheus; charakteristisk sluttes med Ordene: *βραχεῖ δε μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε· πᾶσαι τέχναι βρότοισιν ἐκ Προμηθέως* — med tydelig Allusion til *προμήθεια* (jvfr. 86: *αὐτὸν γάρ σε δεῖ προμηθέως*; Ordet maa forresten vrides lidt fra sin egentlige Betydning for at komme til at svare rigtig til Tanken).

Denne eiendommelige Nuance i Skildringen hos Æschylus laa vel nok tildels i selve Stoffet, om det end neppe er sandsynligt, at Sagnet paa den Maade tillagde Prometheus alle menneskelige Fremskridt. Men ogsaa Valget af dette Stof er enestaaende og høist mærkeligt. Prometheus er det eneste Æschyleiske Drama, der er bygget over den ellers saa ofte exemplificerede Tanke *μηδὲν ἄγαν*; og det gjør tillige mere end noget andet Indtryk af at være blevet til væsentlig for en Tankes Skyld. Æschylus har da opfattet selve den græske Levevisdoms Hovedsætning i et Omfang, hvori den finder Anvendelse ikke blot paa den for Grækerne eiendommelige liden-

Digitized by Google

skabelige Egensindighed, men paa al menneskelig selvstændig Stræben overhovedet; han mødes her med Goethe i Faust. Naar Problemet skulde tages i et saadant Omfang og en saadan Dybde, saa lod der sig ikke let exemplificere med et almindeligt Menneske, hvor det altid vilde være nødvendigt at begrænse sig til at fremstille en enkelt Side af det Hele; derimod frembød netop for Grækeren, især paa Æschylus's Tid, Prometheussagnet sig naturligt som det mythiske Udtryk for Tanken i dens fulde Omfang. Men at det netop er Æschylus, der tager Sagnet op og behandler det i den Aand, hvori han har behandlet det, det er ikke desto mindre charakteristisk.

Hvilken Vanskelighed han her kom ind paa, idet en Moral, der ret egentlig kun passer for et Menneske, idelig gjøres gjældende overfor en Gud, det har jeg andetsteds udviklet[1]. Den laa i Valget af Stoffet og kunde ikke undgaaes. Men der er en anden Eiendommelighed ved Prometheus, der ikke paa den Maade laa i Sagens Natur. Det er bekjendt, at intet af Æschylus's Stykker er saa omstridt med Hensyn til Tendens og sidste Formaal som Prometheus; og ligeledes, at Stridens Kjerne er det Spørgsmaal, om Æschylus giver Zeus eller Prometheus Ret. Efterat de betydeligste Philologer har taget bestemt Stilling til Problemet paa ganske modsatte Sider, har nu Richter dekreteret, at Stykket er at forstaae som «der Triumph des Unterliegens» eller Velgjørerens Martyrium. Man skulde forsværge, at en Philolog, hvem det er om historisk Forstaaelse at gjøre, kunde opstille den sidste Forestilling som Grundidee i en græsk Tragedie – og man kan for den Sags Skyld ogsaa gjerne forsværge det; thi Richters Betragtning er utvivlsomt ikke dikteret af noget Hensyn til historisk Sammenhæng, men simpelthen af den moderne Læsers umiddelbare Indtryk.

For saa vidt har den imidlertid ogsaa sit Værd — saa meget mere, som moderne Aander af høiere Rang aabenbart har faaet det samme eller et lignende Indtryk. Ialtfald Shelley's «Prometheus unbound» er direkte fremkaldt af Æschylus's Drama og vidner om en Opfattelse deraf, der gjerne — lidt pedantisk — kunde udtrykkes i de Ord, Richter bruger.

[1] Festskrift til Vilhelm Thomsen S. 186 f.

Digitized by Google

Men Shelley havde ingen Forpligtelse til at søge en historisk Forstaaelse af Æschylus; og hans Opfattelse bliver derfor kun et Moment i Forsøget paa at finde en saadan — om end ganske vist et i Forhold til hans egen Betydelighed betydningsfuldt Moment. Den giver os en Bekræftelse paa, at den moderne Læsers umiddelbare Indtryk er, at Prometheus har Ret — ikke Mere. For at bestemme, hvad *Æschylus* har ment, maa man tage sit Kjendskab til Behandlingen af analoge Emner hos de Gamle til Hjælp; det er Philologens simple Pligt. Gjør man det, saa kan man ikke undgaae at see, at Æschylus paa de Steder, hvor Spørgsmaalet om Prometheus's Ret sættes under Debat — i Scenen med Okeanos, med Hermes og flere Steder overfor Choret —, ufravigelig giver Modparten Ret og ikke Prometheus. Det er bestandig de fra den græske Tragedie saa vel kjendte Betragtninger: hold Maade, formast Dig ikke, forstaae at underordne Dig —, der lægges Prometheus's Modstandere i Munden; og det er utænkeligt, at disse Formaninger her skulde være at forstaae ganske anderledes end ellers — ligesaa utænkeligt som at Digterens Publikum skulde have forstaaet dem anderledes. Og dog vil det ikke kunne negtes, at det i alle disse Scener er Prometheus, der kommer til at staae med Palmer i Hænderne; skjønt Digteren giver ham Uret, ja lader det være sig magtpaaliggende at fremhæve hans Uret, saa beholder han Læserens Sympathie. Selv om dette ikke har været saa fremtrædende i Oldtiden som nu, saa kan det dog umulig skyldes en Tilfældighed. Den Sympathie, der vækkes hos Læseren, har ubevidst været tilstede hos Digteren.

I dette Forhold kan man søge Nøglen til en Bestemmelse af en vigtig Side af Æschylus's Eiendommelighed. Man skal her ikke gaae ud fra de Træk, som hans Prometheus har tilfælles med de analoge Charakterer hos andre Tragikere; de er fællesgræsk Eie, alle Grækere har dem mere eller mindre. Men de Egenskaber, der adskiller Prometheus fra de beslægtede Figurer, og som aabenbart ogsaa af Digteren omfattes med den stærkeste Sympathie: det Fremadstræbende, Trangen til positiv Reform, til at sætte sig store Opgaver og løse dem — de er Æschylus's egne. Han er selv et Stykke af en Prometheus. Har han end ikke lært Menneskene *πᾶσαι τέχναι*,

Digitized by Google

saa har han dog gjort den græske Tragedie til det den er, ud af sin egen stræbende Natur. End ikke det Titaniske mangler: allerede det, at Æschylus har behandlet Prometheussagnet som han har, er et Exempel derpaa. Maalet er større end Kræfterne, hvor store disse end er.

Det er let at eftervise denne Grundeiendommelighed hos Digteren i hele hans Produktion. Den fremtræder allerede i hans Valg af Stof. Selv om den trilogiske (eller tetralogiske) Komposition tildels kan have haft andre Grunde, saa kan der dog neppe være Tvivl om, at det ogsaa netop er det Store i den Opgave at skabe hele Dramagrupper, der har fristet Æschylus. Og endnu tydeligere fremtræder dette Træk, naar man seer paa den Maade, hvorpaa han bearbeider Stoffet — saavidt det tarvelige Materiale da tilsteder en saadan Betragtning. Orestien er ikke blot tre Dramaer af samme Sagnkreds: de holdes tillige sammen af en fælles Tanke: om Skylden, saavel Slægtens som den Enkeltes, og dens Soning. Paa samme Maade har i den Thebanske Trilogie Slægtskyldens Virken Generation efter Generation været den forenende Tanke. I Danaidetrilogien (thi at en saadan har existeret, kan dog neppe betvivles) har Betragtninger over Kjærlighedens Ret og Magt givet det sære Stof en ganske eiendommelig Betydning; desværre lader Æschylus's Tankegang sig her ikke rekonstruere.

Saa store og saa storartet anlagte Opgaver lod sig dengang ikke løse paa en saadan Maade, at Digterens Reflexion fuldstændig gjennemtrængte og indenfra oplyste Stoffet. Man seer tydeligt i den bevarede Trilogie, hvorledes i det sidste Stykke Ideen helt træder tilbage, ligesom drukner i Handlingen; og det samme har utvivlsomt været Tilfældet andetsteds (jvfr. det ovenfor om *Ἑπτά* udviklede). Men den grandiose Conception kan der ikke tages feil af; og den giver Æschylus's Stykker en egen Art af Tiltrækning. Man veed aldrig ret, hvor Digterens Reflexion hører op og Stoffet begynder ligesom at digte for ham; man vender bestandig tilbage til disse Dramaer uden nogensinde at kunne udtømme deres Indhold.

Særdeles stærkt gjør Æschylus's Eiendommelighed sig gjældende i Enkeltheder, lige ned til det rent Formelle.

Digitized by Google

Ὁ σεμνότατος, kalder Oldtiden ham; og der er sikkert ingen Oldtidsdigter (Pindar nu slet ikke, hvem man gjerne anfører her), der naaer en saadan Pathos og Mægtighed i Udtrykket, især i de lyriske Partier. Hvor det lykkes ham at gjennemføre den eengang anslaaede Tone, dèr opnaaer han en Virkning, som vel overhovedet er enestaaende: Sange som Hymnen til Zeus i Agamemnon (*Ζεὺς ὅστις ποτ' ἐστίν* o. s. v.) eller de store Chorsange i Eumeniderne vil det vist falde vanskeligt at opvise Mage til — for slet ikke at tale om Enkeltheder som Processionssangen i Eumenidernes Slutning, der overgaaer, hvad man skulde troe det muligt at udrette ved Ordets Kunst. Men ikke mindre eiendommeligt er det, at disse Pragtsteder saa hyppig staaer ved Siden af Ting, der synes os tørre og poesieløse. Der tages et mægtigt Tilløb, men hvad der følger paa, svarer ikke dertil. Apollos Apostrophe til Choret i Begyndelsen af Eumeniderne er vel det kraftigste Stykke Dialog, Æschylus har skrevet; men efter at den er endt, kommer der en meget jævn Forhandling mellem de to Parter, der slet ikke ligner det foregaaende Udbrud. Paa samme Maade gaaer i Hiketiderne det berømte:

Ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων
μακάρτατε καὶ τελέων
τελειότατον κράτος, ὄλβιε Ζεῦ,

over i en Opregning af Stationerne paa Ios Vandring, efter hvilken der forresten ganske ugenert tages Fart igjen, for at ende som der begyndtes:

ὑπ' ἀρχᾶς δ' οὔτινος θοάζων
τὸ μεῖον κρεισσόνων κρατύνει
οὔτινος ἄνωθεν ἡμένου σέβει κάτω.
πάρεστι δ' ἔργον ὡς ἔπος
σπεῦσαί τι τῶν βούλιος φέρει φρήν.

I det rent Stilistiske viser denne Tagen Munden fuld sig som det gjennemgaaende Mærke for den Æschyleiske Dialog, der gjør den saa let kjendelig og saa uefterlignelig. Hvad Æschylus ved dette Høitryk kan naae til, belyses maaskee bedst ved at see, hvor galt en Anden kommer fra at laane af ham. I Vergils Æneide VI, 515 staaer det i Deiphobus's Beretning

Digitized by Google

upassende og næsten uforstaaelige Udtryk: Cum fatalis equus *saltu* super ardua venit Pergama o. s. v. Det er (gjennem Ennius) kommet ind fra Æschylus Ag. 788:

> ... *πόλιν διημάθυνεν Ἀργεῖον δάκος,*
> *ἵππου νεοσσός, ἀσπιδηφόρος λεώς,*
> *πήδημ' ὀρούσας ἀμφὶ Πλειάδων δύσιν·*
> *ὑπερθορὼν δὲ πύργον ὠμηστὴς λέων*
> *ἄδην ἔλειξεν αἵματος τυραννικοῦ,*

hvor det aldrig har forbauset Nogen, at Træhesten i Æschylus's voldsomme Phantasie bliver til en glubende Løve, der sætter over Muren og «slikker sig mæt» i Herskerblod. — Forresten findes i Stilen de samme bratte Overgange til det ganske Jævne, næsten Platte; saaledes følger umiddelbart paa de nys citerede Vers det tørre: *θεοῖς μὲν ἐξέτεινα φροίμιον τόδε* («denne udførlige Indledning gjaldt nu Guderne»); og lignende Iagttagelser kan gjøres ved Gjennemlæsning af ethvert længere Stykke æschyleisk Dialog. Ogsaa i det Metriske vilde formodentlig det Samme lade sig eftervise, dersom vi besad Materiale til at anstille en Sammenligning med samtidige Phænomener og overhovedet havde en sikrere Dom. Som det nu er, kan vi kun see, at der hos Æschylus ved Siden af større Simpelhed findes langt dristigere Greb end f. Ex. hos Sophokles; med Pindar lader ingen Sammenligning sig anstille.

Det har allerede i denne Oversigt ikke kunnet undgaaes at pege paa det Misforhold, der hos Æschylus gjennemgaaende er mellem det Tilsigtede og det Opnaaede. Dersom man nu uden videre vilde fastholde denne Bestemmelse som afgjørende, saa vilde man faae Billedet af en Natur, der, idet den bestandig søgte ud over sin egen og sit Stofs Begrænsning, oprev sig selv i en frugtesløs Kamp for uopnaaelige Formaal. Men et saadant Billede vilde være falsk. Uligeligheden i Æschylus's Produktion er en Kjendsgjerning, der er af Betydning for Forstaaelsen af hans Personlighed; men den lader sig ikke uden videre overføre som Charaktertræk hos ham selv, saaledes som man til en vis Grad kan gjøre med det analoge Phænomen hos Euripides. Der fordres hos Æschylus visse Mellembestemmelser, der væsentlig modificerer Resultatet.

Digitized by Google

At dette er saa, det seer man allerede af den Maade, hvorpaa Uligeligheden fremtræder, baade i Indhold og i Form. Naar i Eumeniderne efterhaanden Ideen om Skyldens Soning m. m. træder i Baggrunden eller helt forsvinder, saa er dette ikke fordi Digteren opgiver Ævret og i Erkjendelse af Umuligheden af at gjennemføre sin Tanke sætter en Slutning *οἷα θεοῖς δοκεῖ* paa det Hele; det havde jo endog netop i Eumeniderne været en let Sag at understrege Tankeindholdet hist og her. Nei, det er simpelthen Stoffet, der har taget Digteren fangen, saaat han uden videre giver sig hen i den rent dramatiske Udformning deraf[1]. I Processcenen og i den derpaa følgende Samtale mellem Eumeniderne og Athene er Choret, Apollon og Athene fremstillede simpelthen efter deres givne Eiendommelighed i Forbindelse med den foreliggende Situation, uden Hensyn til den trilogiske Helhed. Dette er nu i Eumeniderne intet Under: Stoffet er saa eminent dramatisk, og hvad der er kommet ud deraf, saa virkningsfuldt, at det laa nær ganske at fortabe sig deri; Noget har ogsaa de politiske Allusioner bidraget til at distrahere Digteren. Men i Virkeligheden er Forholdet det samme overalt; overalt er der den samme umærkelige Overgang mellem Digterens Brug af sin Reflexion og den blotte Udformning af Stoffet, som om de to Ting kom ganske ud paa Eet. Fra dette Synspunkt maa ogsaa saadanne Partier sees som Ioepisoden i Prometheus og Beskrivelsen af de syv Feltherrer i Ἑπτά: vel har de det umiddelbare Formaal at fylde ud, at give den fornødne Længde; men at man fylder ud paa denne Maade, det ligger atter i, at alle Midler er En lige gode. At det, der ovenfor er sagt om Charaktertegningen, ligeledes hører ind under dette Synspunkt, behøver ingen nærmere Paavisning.

Paa samme Maade i det Formelle. Den der skriver en Chorsang som den ovenfor citerede af Hiketiderne, maa aabenbart see paa Spørgsmaalet om Ensartethed i Tone paa en ganske anden Maade end vi. For ham er det godt, naar det er storartet, og ogsaa godt, naar det er paa det Jævne; det vældigste Udtryk for hans dybeste religieuse Følelse tager uden at generes deraf en Reisebeskrivelse op i sin Midte.

---

[1] Dette er allerede seet af K. O. Müller (Gesch. d. Gr. Litt. II, S. 105).

Digitized by Google

Ogsaa Exemplerne af Agamemnon og Eumeniderne viser den samme Umiddelbarhed.

Det er denne kostelige Naivetet, som man maa have vænnet sig til for ret at kunne forstaae og nyde Æschylus. Først naar man har skolet sig selv til trygt at følge den gamle Mester Bakke op og Bakke ned, sommetider i temmelig halsbrækkende Hop — først da læser man ham som han skal og maa læses. Det er ulige nemmere at trille henad den moderne Chaussee og kritisk rynke paa Næsen ad den gammeldags Befordring; men det er ogsaa ulige fattigere i Retning af sand Forstaaelse af, hvad der er at finde ad den Vei, Æschylus fulgte. Og det er da heller ikke overfor ham alene, at man maa anlægge sig denne Maade at see paa; det er i det Hele overfor den ældre Græcitet. Thi det er for en stor Del ud fra dennes fælles Eiendommelighed, at Æschylus's mærkelige Naturel skal forklares.

Denne Eiendommelighed er bekjendt nok. Det er den græske Objektivitet, saaledes som den almindelig er anerkjendt som Kriterium for den græske Aand i Tiden før Gjennembruddet i det 5te Aarhundredes Slutning. Sindet er vendt udad, ikke indad mod Subjektet; Selvkritik og Selvreflexion er lidet udviklede; den Enkelte er interesseret i at nyde eller erkjende eller paavirke Omverdenen, uden at spørge om sit eget Forhold til den. Hermed hænger sammen den plastiske Sans, Interessen for den rent udvortes Form og Formning, undertiden i Forbindelse med en vis Mangel paa Dybde og Indtrængen; ligesaa «die Lust zu fabuliren», som den viser sig baade hos Homer og Herodot. Denne Aandsretning mødes og blander sig hos Æschylus med et Naturel, der egentlig er den modsat, en alvorlig, dyb og selvstændig Reflexion, et kjæmpende og arbeidende Temperament. Men Mødet skeer i al Fredelighed; de to Modsætninger gjennemtrænger vel ikke hinanden og forenes, som hos Goethe, men de forliges og gaaer Side om Side, uden at nogensinde Modsætningen kommer til Bevidsthed.

At dette kunde lade sig gjøre, lader sig kun forklare ud fra Æschylus's eiendommelige Livsforhold. Han blev den græske Tragedies Skaber, d. v. s. han fik lige fra sin Ungdom stillet sig en uhyre Opgave, paa hvis Løsning han

Digitized by Google

arbeidede hele sit Liv; og en Opgave, der var fuldt saa meget praktisk som theoretisk. Opfindelsen af den anden Skuespiller, der er det afgjørende Skridt i Dramaets Udvikling [1], og de talrige andre techniske Forbedringer, der tillægges ham, hans egen Optræden som Skuespiller — alt dette er underordnede Led af det store Hele: Fremstillingen af Gude- og Heltesagnet i Handling, der er hans Livs Storværk. Til at udrette dette, til at bringe Dramaet det Kjæmpeskridt frem, af hvilket vi kan oversee et lille Stykke mellem Hiketiderne og Orestien — dertil hørte en Natur som Æschylus's, en ny Prometheus. Men i en saadan Opgave kunde en saadan Natur ogsaa gaae op og finde Tilfredsstillelse — saa meget mere, som Æschylus under Udførelsen af den ikke tørnede sammen med høiere Magter. Han virkede i Overensstemmelse med sin Samtid, hvor isoleret han end kan have staaet; hædret af dens Bifald, løftet af dens store Bedrifter, hvori han selv havde taget Del, og baaret frem af dens stigende Kulturs dybe og brede Strøm, i hvilken han selv atter er eet af de bevægende Elementer.

For at faa et klart Billede af den Maade, hvorpaa hos Æschylus Objektivt og Subjektivt er blandede, behøver man kun at see paa hans Forhold til hans Stof. Dette Punkt er berørt flere Gange før, men faaer først fra det sidst Sagte sin fulde Belysning [2]. Æschylus er fuldstændig under Sagnets Herredømme; ikke blot mere end Euripides, der her kan lades helt ude af Betragtning, men ogsaa mere end Sophokles. Hvad Sophokles søger i Sagnet, er i Reglen det Almenmenneskelige; Charakterer som Aias, Antigone og Elektra er ikke givne af Traditionen, og de tilsvarende Dramaer lod sig, uden at forandre det Væsentlige i dem, oversætte i dagligdags Virkelighed. Æschylus derimod, som i sin dristige Søgen gaaer udenfor Heltesagnet, hvad ingen af de Andre

---

[1] Jvfr. v. Wilamowitz i Hermes XXI, p. 604.

[2] Det er charakteristisk for Richter, at han aldeles mangler en samlet Betragtning af dette Spørgsmaal. En saadan skulde dog synes at være en nødvendig Bestanddel af en «Dramaturgie», hvis Gjenstand er en Dramatiker, der helt igjennem arbeider med et givet Stof. Og efter v. Wilamowitz's Arbeider er det svært at forstaae, at man kan skrive om ældre græsk Kunst og saa godt som ignorere Sagnets Betydning.

Digitized by Google

gjør, gaaer ikke desto mindre fuldstændig op i det, hvor han behandler det. Derfor er hans Personer ikke typiske, som Sophokles's; de er individuelle, men uden andre individuelle Træk end dem, Sagnet giver. Agamemnon, Orest, Klytæmnestra — de er og udtrykker ikke Andet end netop det, der umiddelbart følger af deres Plads i Overleveringen: Troias Ødelægger, Mandens Morderske, Faderens Hævner. Æschylus omformer heller ikke det Sagn han forefinder — d. v. s. ikke bevidst, ikke mere end nødvendigt for at bringe det i dramatisk Form. Hvor Sagnet leverer en bestemt Opfattelse, dèr tager han ogsaa gjerne den med. Saaledes forudsætter han uden videre Prometheus's Skyld istedenfor at begrunde den, og det skjønt den er et saadant Kardinalpunkt for ham; men den er ham en given Størrelse. Sagnet er for ham en real Verden, given med Nødvendighed, ganske som den virkelige; og i denne Verden lever og virker han som Digter.

Der er heri en egen Art af Fromhed, en skjøn Barnlighed og Umiddelbarhed, der afvæbner Kritiken. Hvad der fremstilles hos Æschylus, det *er*; det har Virkelighedens hele Selvfølgelighed — ikke paa Grund af en indre Nødvendighed, men fordi det af Digteren opfattes som Realitet, ikke som Phantasie. Men ved Siden af denne barnlige Naivetet gaaer den modne Mands kraftige Reflexion. Forholdet sees overalt, skjønnest maaskee i Prometheus. Ud af det gamle Sagn om Ranet af Ilden og Straffen derfor groer hos Æschylus aldeles organisk, efter det givne Anlæg og dog selvstændigt, et Underværk af Tanke og Phantasie; det er og bliver det Samme og dog noget helt Forskjelligt: intetsteds mærkes et Brud eller en Modsigelse. Paa en noget anden Maade føres vi i Orestien fra den ligefremmeste Fremstilling eller Omtale af Begivenheder som Iphigeneias Ofring eller Troias Fald over i de høieste Betragtninger over Menneskenes Vilkaar og Gudernes Styrelse. Maaden, hvorpaa de indføres, tjener atter til at forstærke Indtrykket af Foranledningens Realitet. Efter Budskabet om Troias Fald bryder Choret ud: *Διὸς πλαγὰν ἔχουσιν εἰπεῖν· πάρεστί τοι τόδ' ἐξιχνεῦσαι.* Man forbauses over denne Vending; men den er charakteristisk i sin sublime Naivetet: saaledes akkurat kunde Æschylus have sagt, hvis han havde

Digitized by Google

faaet Budskabet om Slaget ved Salamis og ikke selv havde været med.

Af denne Blanding af naiv Hengivelse og energisk Stræben udspringer den store Friskhed og Originalitet i Æschylus's Produktion. Det græske Drama er hos ham endnu fuldt af Ansatser, af udviklingsdygtige Skud i alle Retninger — en Rigdom, som hans mindre uregjerlige Efterfølger omhyggelig kapper bort, forat den unge Plante kan udvikle sig desto stærkere i een Retning. Æschylus forsøger sig i Gudetragedien, i det historiske Drama, ja skriver endog et rent Leilighedsskuespil til Hierons nye By. Som ingen Opgave er ham for stor, saaledes forsmaaer han heller ikke det Ringe; hans Satyrdramaer var berømte. I de opbevarede Dramaer træder hans Selvstændighed og Umiddelbarhed En hvert Øieblik imøde. Man veed aldrig, hvad han kan falde paa at sige og gjøre, førend man har seet det. Ofte slaaer han derved Læseren som saa moderne i Tankegang og Form, at man kun ligesom nødtvungent bekvemmer sig til at troe, at han virkelig har ment det han siger. Saaledes anvender han overfor Agamemnon den Tanke: *τῶν πολυκτόνων οὐκ ἄσκοποι θεοί.* Sagen er sikker; disse Ord kommer som den konsekvente Afslutning paa en lang og i sin Helhed høist mærkelig Udvikling (Ag. 412—42). Det er ganske vist en uantik Idee (om den end hos Æschylus tilsættes med nogle særdeles antike Nemesisbetragtninger); men istedenfor, som Richter, at blive sittlich entrüstet derover (hvor mærkeligt hos en moderne Kritiker!), saa skulde man dog hellere see, hvor charakteristisk det er for Æschylus, at noget Saadant overhovedet kan falde ham ind, og endnu mere, at han, naar det er faldet ham ind, kan sige det som om det var den naturligste Ting af Verden. Af den Slags Ting kunde der nævnes mange; her kun eet Exempel til af mere almen Interesse. Hvor Æschylus kommer ind paa det Erotiske, hvad han i de opbevarede Dramaer sjelden gjør, aabenbarer han et forunderligt Kjætteri, som det synes i al Uskyldighed. Det hedder om Menelaos i Anledning af Helenas Bortførelse: *πόθῳ δ' ὑπερποντίας φάσμα δόξει δόμων ἀνάσσειν. εὐμόρφων δὲ κολοσσῶν ἔχθεται χάρις ἀνδρί, ὀμμάτων δ' ἐν ἀχηνίαις ἔρρει πᾶσ' Ἀφροδίτα. ὀνειρόφαντοι δὲ πενθήμονες πάρεισι δόξαι φέρουσαι*

Digitized by Google

χάριν ματαίαν. μάταν γάρ, εὖτ' ἂν ἐσθλά τις δοκῶν ὁρᾷ, παραλλάξασα διὰ χερῶν βέβακεν ὄψις οὐ μεθύστερον πτεροῖς ὀπαδοῦσ' ὕπνου κελεύθοις. Er det ikke snarere som om man læste en Extrakt af en moderne Romanforfatters Skildring af en forladt Ægtemands Sindstilstand, end en Grækers Betragtninger over det Thema? Man sammenligne Beskrivelsen af Helena (Ag. 712 ff.): *φρόνημα νηνέμου γαλάνας, ἀκασκαῖόν τ' ἄγαλμα πλούτου, μαλθακὸν ὀμμάτων βέλος, δηξίθυμον ἔρωτος ἄνθος* — en helt begeistret Hymne til kvindelig Skjønhed; eller det lille: *σὺ δὲ θέλγοις ἂν ἄθελκτον* i Hiketidernes Slutning (1022), hvor der er Tale om Udsigten til et Ægteskab. I Belysning af disse Steder faaer ogsaa Apollons Ord i Eumeniderne (213 ff.) en lidt egen Belysning: *Κύπρις δ' ἄτιμος τῷδ' ἀπέρριπται λόγῳ, ὅθεν βροτοῖσι γίγνεται τὰ φίλτατα. εὐνὴ γὰρ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ μόρσιμος ὅρκου 'στι μείζων τῇ δίκῃ φρουρουμένη.* Desværre er Materialet for lille til at der kan bygges en fuldstændig Betragtning derpaa.

Paa samme Maade er Æschylus i sin Stil uafhængig af de senere Tiders snevrere Regler. Han skyer ikke at blande barbariske Ord og Former ind i sit Sprog for derved at opnaae en vis Lokalfarve — et Begreb, der overhovedet er de Senere fremmed. Med uforlignelig Virkning har han gjort det i den Sang af Perserne, hvor Choret maner Dareios op:

βαλλὴν ἀρχαῖος, βαλλὴν ἴθι, ἱκοῦ,
ἔλθ' ἐπ' ἄκρον κόρυμβον ὄχθου,
κροκόβαπτον ποδὸς εὔμαριν ἀείρας,
βασιλείου τιάρας φάλαρον πιφαύσκων.
βάσκε πάτερ ἄκακε Δαρειάν, οἶ —

en Sang, der i sin Helhed baade i sproglig og metrisk Henseende er et lille Underværk. Paa lignende Maade er i Hiketiderne det Barbariske forsigtig isprængt hist og her[1].

Paa dette Punkt, det rent Formelle, faaer vi en sikker Bekræftelse paa vor Fornemmelse i Oldtidens egen Dom. Den betydelige Æsthetiker, der har skrevet *περὶ ὕψους*, har opbevaret os følgende Linier af Tragedien Oreithyia:

[1] Jvfr. v. Wilamowitz i Hermes XXI, p. 609.

Digitized by Google

εἰ γάρ τιν' ἑστιοῦχον ὄψομαι μόνον,
μίαν παρείρας πλεκτάνην χειμάρροον
στέγην πυρώσω καὶ κατανθρακώσομαι.
νῦν δ' οὐ κέκραγά πω τὸ γενναῖον μέλος.

Vi beundrer den vældige Kraft i denne Selvskildring af Boreas, og ikke mindst den sidste Linie, hvor det dagligdags, grovkornede Udtryk med eet af Æschylus's lykkeligste Greb er anvendt for at forstærke Virkningen og udpræge Charakteren: den gamle Kritiker anfører kun Stedet for at dadle det. Shakespeare vilde sikkert ikke i Oldtiden have faaet en mildere Dom; og Æschylus's Slægtskab med ham og med den moderne Aand i det Hele er netop i et Sted som dette umiskjendeligt.

Med disse og lignende Grundtræk i Æschylus's Væsen og dets Ytringsform maa man være fortrolig, førend man kan gaae over til en Bestemmelse af, hvad han har udrettet som Dramatiker, eller til en Redegjørelse for hans Livsbetragtning. Hertil hører bl. a. en Gjennemgang af samtlige Stykker i Lighed med Richters. Den kan ikke foretages her; men hvis den foretoges paa et saadant Grundlag, vilde den blive temmelig forskjellig fra Richters. Der maatte lægges mere Vægt paa, hvad Æschylus har bragt ud af det Givne, og hvad han efter Forholdenes Natur har *villet* bringe ud deraf, og mindre paa, hvad der umiddelbart tilfredsstiller de moderne Fordringer til et Drama; og det maatte forsøges at samle de Synspunkter, der af Digteren fremhæves som afgjørende overfor Stoffet, til et sammenhængende Billede, der naturligvis ikke behøver at være frit for Modsigelser, men hvori der dog maa findes den samme Art af Enhed som i enhver betydelig Personlighed. Dog maa det overfor Æschylus, som overfor de Fleste af de Gamle, ikke glemmes, at hans Betydning ikke ligefrem lader sig maale efter Betydningen af Tankeindholdet i hans Produktion. Æschylus havde ganske vist Adskilligt at sige Verden; men det Vigtigste er dog ikke, hvad han havde at sige den, men hvad han havde at vise den. Fastholder man ikke det der for ham og hans Samtid var det Centrale: selve Udviklingen af den nye Digtart med alle de dertil knyttede praktiske Opgaver, saa faaer man ikke hans

Digitized by Google

sande Storhed frem: Belysningen bliver falsk og Bedømmelsen skjæv. Men fastholder man det for Alvor, saa vil man ikke blot see, hvorledes hele Mandens Temperament og deraf betingede Virkemaade falder sammen med hans Formaal, men tillige vil det gamle Billede begynde at antage de rette Dimensioner. Det er kun den store Afstand fra Beskueren, der forvansker disse; i Virkeligheden er de gigantiske.

In Tacitum.

Ab exc. d. Aug. I 33. (Germanicus) *anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae.]* Quotienscumque ad hunc locum discipulis enarrandum reverti, in ea re offendor, quod adiectivum *iniquae* ad verbum *causae* relatum est; si enim causae odii iniquae fuerunt, tamen inde non efficitur, acriores eas fuisse. Mihi quidem haud dubium est, quin Tacitus hoc significare voluerit, homines plerumque eorum odiorum, quae iniqua esse sibi ipsi confiteantur necesse sit, causas acriores sibi fingere, ut quodam modo conscientiae suae satisfaciant; cf. quae ad h. l. Nipperdeius disseruit. Rescribendum igitur, nisi fallor: *quia iniqua.*

Car. Hude.

Digitized by Google

Om det 2a sammansatta perfektet i de romanska språken.

Af Johan Vising.

Med det *2a sammansatta perfektet* menar jag formen *habui lectum, ebbi letto, hube leido, j'eus lu.* Den bär vanligen helt andra namn: i italienskan hos t. ex. Buommattei, Blanc, Vockeradt, Hagberg *trapassato perfetto;* hos Paria *trapassato determinato;* hos Moise *trapassato definito;* i spanskan hos t. ex. Bello *ante-pretérito;* hos Wiggers och Förster *II. Plusquamperfekt;* hos Knapp *Past anterior;* i franskan vanligen *passé (prétérit) antérieur,* eller, hos tyska och skandinaviska författare, *2a pluskvamperfektet*[1]. Att jag frångått dessa benämningar, som alla betona en betydelse af «förförgångenhet» (Vorvergangenheit) eller af plus quam perfectum, och att jag redan genom benämningen hänför den omhandlade tidsformen till perfektformerna, skall, hoppas jag, motiveras af följande sidor. Det finnes för öfrigt äldre och nyare föregångsmän för den benämning, som här antagits, exempelvis italienaren Fossombrone (1613), som kallar *hebbi amato* ett perfekt, Spanska Akademien (nyaste upplagan af dess *Gramática),* som kallar denna form för *pretérito perfecto compuesto,* fransmännen Dubois och H. Estienne, som beteckna den såsom *præteritum perfectum*[2].

Okänd är denna tidsform i rumäniskan, nästan okänd i portugisiskan och rätoromanskan[3]; från dessa språk kan här sålunda alldeles bortses.

---

[1] Själf har jag, af uteslutande praktiska skäl, användt detta namn i min kortfattade *Franska språklära* (1892).

[2] Se vidare detaljer Vising, *Die realen Tempora der Vergangenheit* i litteraturförteckningarna till hvarje språk, och II, 79.

[3] Se Vising, a. a. I, 81; 226 f.

Digitized by Google

Den vetenskapliga diskussionen om 2ª sammansatta perfektet har, såsom man kan tänka sig, förts hufvudsakligen på nyfranskans område i de talrika franska språklärorna. Låtom oss först granska de gängse reglerna.

I allmänhet angifves, att det 2ª sammansatta perfektet användes i tidsbisatser[1] om *en* handling, som *omedelbart* föregått en annan; så af bland andra Ayer, Brunot, Hölder, Lücking, Widholm, Olde-Gullberg-Edström, Pio-Sundby, Baruël[2]. Bestämdast uttalar sig Brunot (s. 470): Le prétérit antérieur ne s'emploie aujourd'hui que quand on veut marquer que l'action du verbe principal a commencé au moment précis où l'action du verbe au prétérit antérieur était finie[3]. Om också detta verkligen i allmänhet är fallet, är det dock ej med nödvändighet så, och *omedelbar* förförgångenhet är ej någon konstitutiv bestämning för 2ª sms. perfektet. Detta framgår af exempel sådana som följande: *Voltaire, Siècle de Louis XIV, 339*[4]*: Un an après que nous eûmes perdu son fils, nous vîmes son petit-fils, le dauphin duc de Bourgogne, la dauphine sa femme, leur fils aîné, le duc de Bretagne, portés à Saint-Denis. — Sainte-Beuve, Causeries du Lundi I, 41: Depuis qu'il eut disparu et Mlle Mars après lui, on a pu dire que la comédie dégénérait. — Idem, ibidem III, 286: Après qu'on m'eut éveillé, je ne pus me rendormir. — Idem, Portraits littéraires I, 60: Après qu'il se fut fixé dans la capitale, il retournait chaque année vers l'automne à Château-Thierry. — Idem, ibidem I, 58: Une fois qu'il eut rencontré le genre qui lui convenait le mieux . . ., il était tout simple qu'il s'y adonnât. — André*

---

[1] Frånsedt tills vidare det af hvarje utförligare grammatik angifna bruket i hufvudsatser med *bientôt, en un moment* [it. *finchè, in un momento*], osv., hvarom mera sedan.

[2] För de öfriga språken angifves ingenstädes, så vidt jag ser, *omedelbart* föregående såsom karakteristiskt för 2a sms. perf. Denna karakteristika saknas för öfrigt ock i Mätzners *Franz. Gramm.*

[3] Det är denna föreställning om ett omedelbart föregående, som föranledt Plattner att gifva regeln, att efter *depuis que* 2a sms. perfektet aldrig förekommer. Det är en regel för mycket; se nedan ett ex. från *Causeries du Lundi* I, 41.

[4] Sista Charpentier-upplagan.

Digitized by Google

Laurie, Axel Ebersen 125: Voilà ce que m'écrivit ce cher garçon après qu'il nous eut quittés (skilsmässan skedde på hösten, och brefvet skrefs vid jultiden)[1].

Det angifves vidare stundom, att 2a sms. perfektet blott förbindes med enkla perfektet (= passé défini) i hufvudsatsen; så i mer eller mindre modifierad form af t. ex. Ayer, Brunot, Dubb, Vising, Olde-Gullberg-Edström, Pio-Sundby, m. fl. Äfven detta håller streck för flertalet fall, dock ej alltid. De två från Sainte-Beuves *Portraits* nyss anförda exemplen visa ett annat förhållande; så ock t. ex. *Fénelon, Télémaque: Quand il eut cessé de chanter, les Phéniciens étonnés se regardaient les uns les autres* (cit. af Vising, a. a. II, 80). — *Cherbuliez, Le secret du précepteur 303: Une demi-heure plus tard, quand je me fus acquitté de ma visite, le fiacre avait disparu, et je partis. — Brunot, La doctrine de Malherbe 524: Après qu'on eut attendu quelque temps [l'architecte de génie . . .], un peu de lassitude était venue chez le travailleur. — Cherbuliez, Miss Rovel 293: Quand elle eut refermé la porte, elle venait de revoir l'enfant phénoménal.* Dessutom förekommer i hufvudsatsen ej sällan 1a sammansatta perfektet, hvilket står det enkla perfektet så nära; ett exempel därpå erbjuder det från Sainte-Beuve, *Causeries* I, 41 anförda stället.

Utom franskan har jag endast antecknat ett par italienska exempel på sådana förbindelser som de nyss anförda, nämligen från *Giusti*, i *Vockeradts Lesebuch* s. 169: *Quando l'ebbi finito e limato, badava a rileggerlo. — Grossi* i *Sundbys Letture italiane I, 76: Dopo che le lagrime gli ebbero alquanto allegerito il cuore . . . diceva,* etc. *(diceva* dock, såsom bekant, = *disse).*

Såsom riktigt i de vanliga (nyfranska) reglerna återstår, att 2a sms. perfektet användes i *tidsbisatser*; riktigt ock på det hela, att det användes om *enstaka,* ej upprepade, hand-

---

[1] Å andra sidan hindrar ingenting, att pluskvamperfektet förbinder omedelbart på hvarandra följande handlingar: *Dès qu'il l'avait aperçue à l'autre bout du salon, charmante, un peu pâlie, comme il l'avait regardée (J. Normand* i *Annales politiques et littéraires 1891, 1, 159 C).*

Digitized by Google

lingar. Är det emellertid fråga om ett upprepande, som tänkes såsom till ett moment sammanfattadt eller genom sifferuppgifter preciseradt, torde väl ock 2ª sms. perfektet vara möjligt; i analogi med följande exempel från *Boccaccios Decamerone, II, 2: Poi che mille volte ... basciato l'ebbe ..., nella camera se n'andarono. — VII, 1: Poi che in questa guisa ebbe tre volte incantata la fantasima, al letto se ne tornò col marito.*

Grammatikerna pläga icke försumma att tillägga, att de till betydelsen med tidsbisatser likställda satser, som inledas med *à peine, ne pas plus tôt,* it. *appena*, sp. *apenas, no bien,* och andra motsvarande våndningar[1], ha 2ª sms. perfektet under samma förhållanden som verkliga tidsbisatser.

Huru denna tidsform i de romanska språk, där den finnes, fått sin speciella användning, och hvad denna i grund och botten innebär, lär oss betraktelsen af dess uppkomst och historia.

Ursprunget är *habui* + ett perfektparticip. Denna sammanställning blef likbetydande med ett enbart perfekt, i kraft af den allmänna lagen för tempusförskjutningen i de romanska språken, enligt hvilken *laudatus fui*, *je fus loué,* endast är ett enbart perfekt, *laudatus eram, j'étais loué,* endast ett enbart imperfekt, och enligt hvilken likaså *fuerat* sjunker till ett [im]perfekt it. *fora*, sp. *fuera*[2], ffr. *furet, fuisset* till ett imperfekt it. *fosse,* sp. *fuese*, fr. *fût*. Häri ligger ett utslag af den i språkens lif så ofta konstaterade tendensen att hopa de formella medlen att uttrycka ett förhållande eller att sätta starkare uttryck i stället för svagare. Denna företeelse träffas åter på den romanska verbalsyntaxens område i fall, som mycket likna de anförda, nämligen i de så kallade temps surcomposés. *Quand j'ai eu dit à mes voisins: C'est pourtant moi ..., ils ont crié: Vive Jean! (Scribe, Bertrand et Raton II, 9) = Quand j'ai dit, etc.* Exempel på det 2ª sms. perfektets användning så-

---

[1] Såsom it. *Ne fu prima partito costui, che, etc. ...;* sp. *Dado que hubo órden en las cosas, se fui á Momblanco.*

[2] I sp. står oftast den pluskvamperfektiska betydelsen kvar; se Vising, a. a. I, 149.

Digitized by Google

som historiskt perfekt finnas nästan på hvarje sida i den älsta franska, italienska och spanska berättande litteraturen. Af de talrika, som anföras i min afhandling om de reala tempora för förfluten tid, må följande här upprepas. *Crestien de Troyes, Cligés 3267: Au mangier furent tuit assis, Mes orent eü plus de sis, Et Cligés son oncle servoit. — Auc. et Nic. 10: Li quens Bougars de Valence . . . ne s'oublia mie, ains ot mandé ses homes a pié et a ceval, si traist au castel por asalir. — Boccaccio, Decamerone II, 5: Questo detto, alzata alquanto la lanterna, ebber veduto il cattivel d'Andreuccio, e stupefatti domandàr: Chi è là? — Idem, ibidem VI, 9: Prese un salto e fussi gittato (= si gittò*, not af Fanfani) *dall' altra parte. — Poema del Cid 1723: A tantos mata de moros que non fueron contados, Por el cobdo ayuso la sangre destellando. Al rrey Yuçef tres colpes le ouo dados. — Poema de José 50: Cuando el negro lo vido, húbolo mal ferido.*

Liktydigheten med det enkla perfektet synes fullständig, utom möjligen det att den sammansatta formen mera än den enkla framhåller handlingens fullbordan.

Detta sammansatta tempus var nu emellertid en syntaktisk dublett vid sidan af det enkla perfektet — och äfven vid sidan af det 1a sms. perfektet, där detta användts såsom preteritum —, som språket kunde göra sig af med, utom i ett fall, där det befanns användbart för tydlighetens skull.

I en sats som *Lorsque Ney vit tant de belle cavalerie à sa disposition, il redoubla de confiance et d'audace* (citerad af Pio-Sundby, s. 127), har *vit* icke någon utpräglad betydelse af viss tid eller visst stadium af handlingen. Det kan betyda «började se», eller «var i färd med att se», eller «hade sett». I själfva verket hafva dessa olika betydelser af olika grammatici inlaggts i sådana tidsbisatser. Benecke, Pio-Sundby och Ulbrich mena, att bisatsens handling här är inträdande; Rudolph[1] och Mätschke[2], att

[1] *Der Gebrauch der Tempora und Modi im anglonormannischen Horn* (Braunschw. 1885), s. 25.

[2] *Die Nebensätze der Zeit im Altfranzösischen* (Kiel 1887), s. 14 ff.

Digitized by Google

den är liktidig med hufvudsatsens; Hölder, Ayer, Rabbinowicz och äfven, ehuru mindre explicit, Diez, att den är föregående i förhållande till hufvudsatsens.

Ville man nu tydligare angifva, att bisatsens handling var föregående, hufvudsatsens efterföljande, så valde man en perfektform, som eftertryckligare angaf detta, dvs. den 2ª sammansatta. Men denna får härigenom icke någon ny karakter, icke t. ex. betydelsen af *omedelbart* föregående. Grundlikheten med enkla perfektet kvarstår, och de båda formerna kunna konkurrera. Man jämföre med nyss anförda satsen *Lorsque Ney vit, etc.* följande från *Maupassant, Bel-Ami 420: [Il se précipita à son tour vers l'appartement de sa fille.] Dès qu'il l'eut*[1] *vu, il ne conserva point de doute.* Med rätt sammanställer ock Lücking de båda formerna (*Schulgrammatik* s. 220) och Spanska Akademiens *Gramática* förklarar (s. 67), att preteritet *hube visto* har ungefär samma betydelse som det enkla[2] preteritet.

På detta sätt kom 2ª sms. perfektet in i tidsbisatser och blef där kvar såsom behöfligt, under det att det i andra fall trängdes ut af konkurrerande tempora.

Det finnes en mycket upplysande parallel härtill. I samma mån som 1ª sms. perfektet blef ett preteritum, blef dess betydelse i tidsbisatser oklar, och man började, för att uttrycka en föregående handling, i dem använda en form, som bestämdare angaf tidsförhållandena, nämligen ett temps surcomposé. I en sådan sats som *Ces républicains sont les mêmes qui ont perdu la République lorsqu'ils l'ont conquise* kan tidsbisatsens handling lätt uppfattas såsom samtidig med hufvudsatsens; för att förekomma detta, skrifver också författaren, Scherer: *Ces républicains sont les mêmes qui ont perdu la République lorsqu'ils l'ont eu conquise*[3]. Så har denna sammansatta tidsform inkommit i

---

[1] I originalet tryckfelet *eût*.

[2] Såsom jag i *Die realen Tempora* II, 98 påpekat, har själfva det i fråga om tidsförhållanden så noggranna latinet ej absolut skilt pluskvamperfektet och imperfektet i tidsbisatser. Det heter *cum vidisset, audivisset, quæsivisset,* men *cum ex eo quæreretur.*

[3] Exemplet taget från *R. W. L., Bidrag till belysning af språkbruket i franskan* (Stockholm 1890), s. 47.

Digitized by Google

tidsbisatser, men också endast där, och den gör sig mer och mer gällande på den endast *en* gång sammansatta formens bekostnad; som vanligt först hufvudsakligen i samtalsspråket, sedan i litteraturen[1].

2a sms. perfektet är således ett perfekt, som i tidsbisats utsäger det, som i en motsvarande självständig sats skulle hafva utsagts i ett enkelt perfekt (i äldre tid äfven i detta med *habui* sms. perfekt). Häraf följer såsom korollar

1° att det 2a sms. perfektet ej användes om (obestämdt antal gånger) upprepade handlingar, ty de pläga ej uttryckas med perfekt i självständig sats;

2° att det 2a sms. perfektet vanligtvis förekommer i förbindelse med enkla perfektet i hufvudsatsen, ty tvenne handlingar, som framställas i självständiga satser såsom följande på hvarandra, pläga taga formen af enkla perfekt. Alltså t. ex. *Le landau arriva dans la cour de l'hôtel; on voulut retenir Georges à dîner;* i satsfogning: *Quand le landau fut arrivé dans la cour de l'hôtel, on voulut retenir Georges à dîner (Maupassant, Bel-Ami 415).* Undantagsvis händer dock, att hvad som följde på en handling, som framställts i enkla perfektet, af ett eller annat specielt skäl uttryckes med imperfekt, t. ex. *Il cessa de chanter; les Phéniciens étonnés se regardaient les uns les autres* (situationsmåleri); i satsfogning blir detta då också *Quand il eut cessé de chanter, les Phéniciens étonnés se regardaient les uns les autres (Fénelon, Télémaque,* citeradt *Die realen Temp. II, 80).*

3° att det 2a sms. perfektet ej användes där, hvarest motsvarande självständiga sats skulle haft ett imperfekt eller ett pluskvamperfekt. *Maupassant* har t. ex. i *Bel-Ami,* s. 396, haft i tankarne en situation, som kunde uttryckas så: *Il buvait son café, prenait deux verres de fine champagne et fumait, avec lenteur, un bon cigare, puis il sortit;* däraf har han gjort en så lydande satsfogning: *A sept*

---

[1] Men den vanliga 1a sms. perfektformen konkurrerar: *Quand ma femme de chambre m'a assuré que nos invités étaient au complet, j'ai fait mon entrée au salon (Marcel Prévost* i *Annales politiques et littéraires 1894, 1, 26 b;* förhållandet af föregående och efterföljande är tydligt).

Digitized by Google

heures et demie, comme il avait bu son café, pris deux verres de fine champagne, et fumé, avec lenteur, un bon cigare, il sortit[1]. *Cherbuliez* har i *Le secret du précepteur* (s. 69) velat säga: *Le précepteur . . . était entré en fonctions. Vingt mois plus tard, on vit paraître . . . un jeune homme.* Författaren har sammanfogat detta på följande sätt: *Vingt mois après que le précepteur . . . était entré en fonctions, on vit paraître . . . un jeune homme.* Jämför i italienskan: *Tasso, Gerusalemme liberata VIII, 47: Or quando del garzon la rimembranza Avea gli animi tutti inteneriti: Ecco molti tornar* (självständigt *La rimembranza avea inteneriti).* I spanskan: *Castelar, La hermana de la caridad II, 35: Cuando había dejado caer la cabeza sobre el tajo, esperando el golpe, se sintió un grito horrible* (självständigt *Había ya dejado caer la cabeza . . . y esperaba el golpe).*

Att 2a sms. perfektet alldeles icke är ett pluskvamperfektiskt tempus, framgår däraf, att det aldrig användes motsvarande ett pluskvamperfekt i självständig sats. Denna användning skulle vara särskildt motiverad där, hvarest hela tankegången är tillbakaflyttad till det förförgångna, hvarest således ock hufvudsatsen uttryckes med pluskvamperfekt. Men i sådana fall har också alltid bisatsen pluskvamperfekt. Ett exempel härpå har redan anförts, s. 171: *Dès qu'il l'avait aperçue à l'autre bout du salon, charmante, un peu pâlie, comme il l'avait regardée.* Jämför ytterligare *Victor Hugo, Notre-Dame de Paris I, 201*[2]*: Quand le pauvre sonneur de cloches était devenu sourd, il s'était établi entre lui et Claude Frollo une langue de signes.* — *Fernan Caballero, La Gaviota 76: Cuando habia empezado esta conversacion tratando de las golondrinas, Paca habia dicho á Anis, etc.*

Således den tidsform, som här kallats 2a sammansatta perfektet, är en perfektform, som användes, motsvarande

---

[1] Jag har förut förklarat dessa pluskvamperfekter därur, att *comme* ursprungligen ej vore tidskonjunktion. Denna förklaring kan ej vara riktig; *comme* förekommer mycket ofta med 2a sms. perf.; se *Littré*, n⁰ 7.

[2] Edition Eugène Hugues.

Digitized by Google

enkla perfektet i självständig sats, i tidsbisatser, hvilkas handling skall betecknas såsom föregången hufvudsatsens.

Emellertid har 2a sms. perfektet äfven andra uppgifter än sin ordinarie, här ofvan afhandlade. Det användes i franskan och italienskan i självständiga satser och, i det senare språket, i bisatser inledda af *finchè, tanto che* o. d., om handlingar, som framställas såsom snart eller inom viss tid inträffade. *Musset, Mimi Pinson: Il était à peine connu d'elles; aussi l'eurent-elles bientôt dévisagé des pieds à la tête* (cit. *Die realen Temp. II, 78*). — *Manzoni, I promessi sposi: Questa, in un momento, ebbe messo in tavola* (cit. ibidem I, 215). — *Idem, ibidem: Tanto che, in quel viaggio, ebbe ammazzato in cuor suo don Rodrigo, e risuscitatolo almeno venti volte* (cit. ibidem; Rey-Dusseuils franska öfversättning: *tua, ressuscita*). Om betydelsen af hastighet eller plötslighet i dessa satser talar hvarje fransk grammatik, liksom den också i sådana satser, åtminstone i franskan, får sitt eget uttryck i bestämda ord. Ej alltid så i italienskan, där dock samma betydelse med rätta inlägges af flera grammatici. Paria säger (s. 103), at det handlar om en «azione avvenuta repentinamente e compiuta tutta ad un tratto». Så ungefärligen ock Blanc.

Det är ej lätt att säga, hvarifrån denna användning härleder sig. I *Die realen Tempora der Vergangenheit* har jag härledt den ur 2a sms. perfektets perfektiska bruk. Möjligt, att det träffar det rätta. En annan förklaring synes mig nu sannolikare, den nämligen att hjälpverbet här står med en mera självständig betydelse, betecknande vinnandet af ett snabbt resultat, och bildande en analogi till det svenska *fick* + perfektparticip. *Questa, in un momento, ebbe messo in tavola* skulle motsvara: «Hon fick bordet dukadt i ett ögonblick», eller med den vidareutveckling, som denna vändning tagit i Skåne: «Hon fick dukadt bordet i ett ögonblick,» eller måhända med tiden såsom ny verbform: «Hon fick dukat bordet.»

Slutligen förekommer 2a sms. perfektet i fornfransk tid i samma betydelse som det sammansatta pluskvamperfektet. *Crestien de Troyes, Cligés 3465: Si revint la toz esleissiez,*

Digitized by Google

Ou ses conpaignons ot leissiez. — *Villehardouin 114: Et lors fu a toz ceste parole retraite, si con l'emperere lor ot requise*[1].

Man har vanligtvis förklarat detta bruk af vår tidsform därmed, att enkla perfektet under den ifrågavarande perioden hade en utsträckt användning som imperfekt och att i följd däraf den med perfektet sammansatta tidsformen vore användbar i stället för den med imperfektet sammansatta, således *eut laissés* för *avait laissés*. Men det kan sättas i fråga, huruvida i satser af här anförda kategori hjälpverbsformen *eus* har den självständighet, att de speciella skiftningarna af dess användning kunna bestämma den sammansatta formens. En annan förklaring af det fornfranska pluskvamperfektiska bruket af 2a sms. perfektet synes mig åtminstone lika mycket berättigad. Det är bekant, att i fornfranskan enkla perfektet ofta förekommer i ställningar, där sedermera pluskvamperfektet anses behöfligt. Detta beror på ett fordom vanligt framställande af förflutna händelser såsom relationslösa, aoristiska. Exempel derpå anföras i stort antal i *Die realen Tempora II, 37;* så *Alexis 18: D'iloc alat en Alsis la citet, Por une imagine dont il odit parler.* — *Roland 1390: L'Arcevesques lur ocist Siglorel, L'encanteür ki ja fut en enfer* (Gautiers öfversättning: *avait été).* — *Villehardouin 42: Vint une novele en l'ost . . . que messire Folques li bons hom . . . qui parla premierement des croiz, fina et morut* (Du Canges öfversättning: *avoit préché . . . estoit décédé).* Det 2a sms. perfektet fick, såsom liktydigt med det enkla, samma användning, desto hellre som det dock mera betonade redan afslutad handling. På samma gång det enkla perfektets användning för sådant ändamål upphörde, dvs. vid gränsen mellan forn- och medelfranskan, upphörde ock det 2a sms. perfektets analoga användning.

---

[1] Flere exempel i *Die realen Temp. II, 81.* Ett par spanska ex. anföras ibid. I, 149; men då de äro sällsynta undantagsfall, förbigås de här.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Moritz Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik. I. Bd. Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1200 n. Chr. 2. Auflage. Leipzig 1894, Teubner. VIII + 884 S.

Denne Bog paa over 800 Sider, indeholdende lutter lærde og videnskabelige Undersøgelser, har maattet udgives anden Gang efter 13 Aars Forløb, og førend det Værk, hvoraf den kun udgjør en Del, er afsluttet. Dette hænger sammen med, at der, ikke mindst ved Forfatterens tidligere Arbejder, alt forud var vakt megen Interesse for det deri behandlede Emne, og at denne Interesse ved selve Bogen fik et nyt Liv, der har lagt sig for Dagen ved Fremkomsten af en hidtil ukjendt Mængde mathematikhistoriske Undersøgelser. Vel have mange af disse ført til Berigtigelser af Enkeltheder hos Cantor, ja gjøre endog ofte temmelig modsatte Opfattelser gjældende; men ved den Maade, hvorpaa de næsten alle bygge paa, hvad der er tilvejebragt i det her anmeldte Værk, vise ogsaa de, at dette har fortjent sin gunstige Skjæbne.

De udmærkede Egenskaber, som dette skyldes, vilde maaske have gjort sig endnu mere gjældende, hvis Forfatteren havde ladet sin Bog fremtræde som *Haandbog* i Mathematikens Historie. Han har anvendt et overordentlig flittigt Liv til at samle alle de Oplysninger om sit Emne, direkte og indirekte, som han har kunnet finde i Værker fra de forskjellige Tider, i mathematiske og filosofiske eller historiske. Han har studeret betydelige og ofte med samme Iver tilsyneladende ubetydelige Forfattere. Han har med Skarpsindighed eftersporet de ofte tilfældige Traade, som røbe Sammenhængen, og tillige med Opmærksomhed fulgt og benyttet andre samtidige Undersøgelser. Derved er han naaet til en hidtil ukjendt Sammenhæng i vor Viden om Enkelthederne i Mathematikens Historie, samtidig med at han har fundet flere almindelige Resultater af Betydning. Blandt det, han saaledes har paavist, kan nævnes Sammenhængen mellem de forskjellige Skrifter, som henføres til Heron, Paavirkningerne af den græske Mathematik i den indiske, og ikke mindst den middelalderlige Abacusregnings Uafhængighed af den arabisk-indiske Regnekunst, en Omstændighed, der turde kaste Lys tilbage paa de romerske og maaske de græske Regnemidler.

Cantor fremstiller sit rige Stof med en sjælden Paalidelighed og Samvittighedsfuldhed, ikke som en Advokat for egne Meninger. men som den, der ønsker at bringe alt det frem, som bør lægges til Grund for Dannelsen af en Mening. Tidligere Modstanderes Argumenter ere tidt fremstillede ligesaa fuldstændig

Digitized by Google

som hans egne, og nye Modstandere kunne hos ham selv finde en rigtig Redegjørelse ogsaa for de Fakta, som føre dem til afvigende Anskuelser.

Til Bogens store Brugbarhed som Haandbog bidrager ogsaa *Cantors* Frygt for at «læse noget ind i en Forfatter». Naar *Cantor* siger, at et Resultat er at finde hos den og den, kan man sikkert vide, ikke blot at dette er Tilfældet, men ogsaa at det fremtræder i en Skikkelse, hvis fulde Overensstemmelse med den moderne Gjengivelse ikke lader Skygge af Tvivl. Dette Fortrin hænger imidlertid sammen med en svag Side, der især gjælder Bogen opfattet som Lærebog eller Forelæsninger. Det er Forfatterens Mangel paa virkelig Indtrængen i de *store* mathematiske Forfatteres Tanker og Betragtningsmaader. Vel kan han ogsaa for disses Vedkommende opregne bestemte, i Nutiden kjendte Resultater, som først optræde hos dem; men de Opfattelser, som ikke saaledes kunne indregistreres i Nutidens Skema, og som netop derfor fortjene at kjendes af Nutiden, de Tanker, der, fordi man ikke havde Nutidens Hjælpemidler, maa optræde i en fremmed Skikkelse, blive ofte fuldstændig borte for ham og dermed den Indflydelse, de have haft paa den følgende Udvikling. Ja han har endog saa lidt Interesse for dem, at han i sin Tid skrev et større Arbejde om Euklid og hans Aarhundrede, førend han selv havde gjort direkte Bekjendtskab med *Apollonios'* opbevarede Hovedværk. Senere er han heller ikke trængt dybere ind i Forstaaelsen af dettes storartede Indhold, end at han S. 325 i den anmeldte Bog mener, at de 4 første Bøger lige netop skulde bringe det nødvendige til at løse det deliske Problem, den Opgave, hvortil Keglesnitslærens tidligste Optræden hos Grækerne var knyttet. Inter Under, at han da forbavses over de iøjnefaldende store Resultater, som strax efter naas i 5te Bog.

Det bør dog indrømmes, at et virkelig indgaaende Studium af de store Forfattere fra Oldtiden (og senere fra Begyndelsen af den nyere Tid) er meget besværligt og ikke vilde have levnet *Cantor* tilstrækkelig Tid til sine mere historiske Undersøgelser, og at han derfor kan have gjort fuldkommen Ret i at overlade det til andre. Vor Anmeldelse bør imidlertid ogsaa sige, hvad man *ikke* skal søge i hans Bog.

Ved den foreliggende anden Udgave har nærværende Anmelder (der ikke selv først havde tilbudt at anmelde Bogen) en særlig Anledning til at komme tilbage til denne Mangel. Jeg har nemlig i mit Skrift om Keglesnitslæren i Oldtiden dels paavist, at den var tilstede i første Udgave, dels gjort mit Bedste for at udfylde den. Jeg forstaar nu godt, at Forfatteren, hvem den nye Udgave har afbrudt i Arbejdet med det store Værks Fortsættelse, hverken har fundet Lejlighed til at følge eller imødegaa mine Indvendinger. For at tage Stilling til dem maatte han have haft Tid til et nyt og indgaaende Studium af de gamle Forfattere, og en-

Digitized by Google

hver Indrømmelse vilde have krævet større Omarbejdelser end de Smaarettelser, hvortil ogsaa mine Paavisninger af nogle rent faktiske Fejltagelser have givet Anledning. Jeg kunde derimod have ønsket, at *Cantor*, ogsaa andre Steder end S. 276, i sine Noter havde givet nogen Anvisning til at finde mine Bidrag til at kjende og forstaa den græske højere Mathematik. Det vilde stemme med den smukke Bestræbelse, hvorom han udtaler sig i Forordet, for blandt det i de sidste 13 Aar fremkomne ogsaa at nævne det, hvortil han ikke kunde slutte sig, og det vilde stemme med den Hensynsfuldhed, som han ellers viser Anskuelser, der afvige fra hans egen.

Iøvrigt finder man omkring i 2den Udgave mange smaa Tilføjelser og Ændringer, der vise, hvor godt Forfatteren følger med, hvad nyt der fremkommer. Den betydeligste er maaske, at Arithmetikeren *Thymaridas* fra Paros efter *Tannerys* Undersøgelser er flyttet fra Nypythagoræerne til de gamle Pythagoræere.

H. G. Zeuthen.

Byron's Siege of Corinth. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von *Eugen Kölbing.* Berlin 1893, Felber. LX + 155 pp.

Den fortjente Udgiver af *Englische Studien,* E. Kölbing, Professor i engelsk Filologi ved Universitetet i Breslau, har i ovennævnte Bog leveret en Udgave af et af de Byronske fortællende romantiske Digte, gennemført efter Principper, udstyret med et tekst-kritisk og eksegetisk Apparat og behandlet med en Flid og Lærdom, som om Navnet Byron tilhørte en Oldtidsforfatter, ærværdiggjort ved Aarhundreders Støv. Et godt Tegn iøvrigt, at sligt begynder at ske. Det viser en stigende Interesse for de moderne Sprogperioders Litteraturer, og det tyder paa en rigtig Erkendelse af, at der ikke behøver at gaa saa overvættes mange Aar hen, för et Værk for den almindelige Bevidsthed glider ud af sin sproglige og litteraturhistoriske Sammenhæng med Forfatterens andre Arbejder og Samtidens øvrige Frembringelser. Der skal ofte ikke mange Snese af Aar til at utydeliggöre og tilsløre saaledes, at en forstaaende Kommentar vil føles som en Hjælp selv for den, der vil nöjes med et almindeligt Indtryk. I endnu höjere Grad vil det da være Tilfældet, hvor der — som ved Universitetsstudiet — fordres en i Detaillerne klar Opfattelse og nöjagtig Forstaaelse eller — undertiden — Viden om Ikke-Forstaaelse.

Digitized by Google

For saa vidt er det da godt nok, at ogsaa Byron bliver Genstand for omhyggelige Udgaver som denne ved Prof. Kölbing. Derimod kunde der vel siges noget imod netop at vælge et Digt som *The Siege of Corinth.* Det maa jo dog betragtes som en fastslaaet litterærhistorisk Kendsgerning, at alt det betydeligste i Byrons Digtning ligger paa denne Side af April 1816, da han, efter at være bleven skilt fra sin Hustru, forlod England for ikke mere levende at vende tilbage. I hans Digtnings förste Periode kan der være kønne og gode Ting; men det, som gör Byron til den store Kraft i Litteraturen, stammer udelukkende fra dens sidste Afsnit. Hvorfor da ikke hellere sætte en saa kunstfærdigt udskaaren Ramme, som Kölbings Kommentar danner, om et af Byrons bedre eller bedste Værker?

I Indledningens förste Afsnit omtales Digtets Udgivelse, og der gives Oplysninger om den Maade, hvorpaa den samtidige Kritik modtog det. I andet Afsnit meddeles der en af orienterende Bemærkninger ledsaget særdeles fyldig bibliografisk Fortegnelse over de forskellige Udgaver af Digtet, der naturligvis for de seneres Vedkommende former sig til en Fortegnelse over Udgaver af Byrons samlede Værker. I Afsnittet om Digtets Genesis henviser Kölbing bl. a. til en mulig Paavirkning fra Southeys Epos *Roderick, the Last of the Goths.* Under Behandlingen af dets sproglige og metriske Form dvæler Udgiveren udførlig ved de i Digtet forekommende Alliterationer, som han omhyggelig skematiserer. Endelig følger der (i Afsnit V) en Omtale af de to eneste tidligere tyske Udgaver og af Principperne for Kölbings egen.

Saa kommer selve Teksten, for hvilken Kölbing med Rette har lagt til Grund Digtets förste Udgave, — eller hvad han anser for förste Udgave[1]. Helt igennem er denne Tekst paa det omhyggeligste ledsaget af Varianter fra de forskellige senere Udgaver, og overhovedet har Udgiveren ingen Flid og Möje sparet for at lade den optræde i en korrekt og tekstkritisk ulastelig Form.

Anmærkningerne optager lidt over 100 Sider, mere end det dobbelte af selve Digtets Omfang. Jeg nægter ikke, at det forekommer mig, at en Del af dem uden Skade for den tilbørlige Forstaaelse af Teksten kunde have været udeladte. De vidner

---

[1] Jeg er nemlig ikke ganske sikker paa, at Kölbing har Ret, naar han (p. XII) bestrider den vistnok almindelige Antagelse, at *The Siege of Corinth* fra förste Færd udkom i en Separatudgave (Januar 1816), og hævder, at det straks udkom i et Bind sammen med *Parisina* i Februar 1816. Kölbing taler selv (p. XIV) om en Kritik af *Siege of Corinth* i *The Monthly Catalogue* for Januar 1816, — hvorledes kunde Digtet være recenseret i Januar, naar det — som K. vil — först udkom i Februar? — Med Hensyn til Teksten spiller dette dog ingen Rolle, da Digtets tre förste Udgaver er saa godt som ens.

Digitized by Google

om Kommentatorens Lærdom og store Belæsthed; men de synes mig ikke alle at være prægede af den forstaaende Takt, som fjerner Törhed og Pedanteri fra Betragtningen af et Digterværk. Det er naturligvis ikke altid let at holde sig indenfor de rette Grænser, der jo desuden kan omdisputeres; her synes de mig imidlertid stundom ubetinget overskredne. Naar saaledes Byron i Vers 332 flg. sammenligner Sneen paa Parnassets Top med et Ligklæde, som Friheden bredte ud deroppe, da den flygtede fra Landet, og Kölbing hertil föjer følgende Bemærkning: «Der Dichter hat dabei nur nicht bedacht, dass das von ihm als Leichentuch bezeichnete Schneegewand des Berges schon vorhanden war zu einer Zeit, wo die griechische Freiheit in vollster Blüte stand,» — saa er dette naturligvis rent snusfornuftmæssig rigtigt; men Fornuften er nu en Gang ikke den eneste Evne, Poesien henvender sig til, og hvem uden den lærde Kommentator *ex officio* vilde vel ved et fantasibevæget Udtryk som dette nænne advarende at hæve Pegefingeren mod Digteren? Endvidere: det kan have sin store psykologiske Interesse at se, hvorledes den Luft af digteriske Forestillinger og Billeder, hvori en Forfatter lever, indsuges og bearbejdes af ham, eller at efterspore, hvorledes bestemte Forestillinger hos Digteren kommer igen i lidt ændrede Former paa forskellige Tidspunkter af hans Liv; og af saadanne Bidrag indeholder Kölbings Anmærkninger særdeles mange, samlede med en overordentlig Agtpaagivenhed mangfoldige Steder fra. Men sligt kan overdrives. Den ret naturlige Ting, at Byron kalder Maanen *round* (V. 198), behøver dog næppe yderligere at slaas fast ved Henvisning til et Par Steder i *Manfred* og *Don Juan*, hvor Digteren gör samme forbløffende Iagttagelse. Et saa hyppigt sprogligt Udtryk som *the thick of the fight* (V. 786) og et saa lidet paafaldende Billede som *mercy's gate* (V. 593) kunde godt passere uden Parallelsteder. Ved den nærliggende Sammenligning, at Krigerne laa i Rækker, som de var faldne, ligesom det af Høstkarlen slagne Græs (V. 690—93), synes der ikke at være nogen Nødvendighed for at anføre Citater baade fra *Don Juan* og *Sardanapalus,* hvori lignende Udtryk forekommer, endnu mindre for i Sammenhæng hermed at citere Steder af *Childe Harold* og *The Island,* der — som Kölbing selv siger — egentlig ikke indeholder samme Billede. Det sidste er ikke det eneste Eksempel paa, at Udgiveren driver sit Hang til Parallelisering saa vidt, at han anfører Steder, hvor der siges noget andet end eller det modsatte af den Passus, han kommenterer. I V. 165—66 taler f. Eks. Byron om Ballets dansende Par, der endnu ikke, naar Morgenen bryder frem, er blevne trætte af Dansen. I den Anledning fortæller Kölbing os, at saaledes gaar det ikke (!) Laura i *Beppo;* hun holder op i Tide: «Zu den Damen, die bis zu Sonnenaufgang den Ballsaal nicht verlassen, gehört Laura in Beppo nicht, die zu vorsichtig

Digitized by Google

ist, um ihre Schönheit dieser Probe auszusetzen; es heisst von ihr etc.»; — ja vi skaanes end ikke for et Citat paa 7 Linjer af *Marino Faliero*, der skildrer Følgerne(!) af en saadan Nat, tilbragt i Dans og Svir (se endvidere Anm. til V. 237 flg., 297 flg., 309 flg., 534). Ved Noter af den Art er dog sikkert Maalet overskredet og intet til Klargörelse af Teksten opnaaet. Ganske paa sin Plads er derimod Bemærkningerne S. 118—25 om Beckfords *Vathek* og den Magt og Indflydelse, som denne mærkelige Roman med sin Blanding af Fantasi og Skepsis øvede paa Byrons Sind; aldeles uimodsigelig er Paavirkningen i de Linjer af *The Giaour*, som Kölbing anfører; mindre sikker synes den paa et Par andre Steder; men forøvrigt er hele Afsnittet fuldt af Interesse og særdeles oplysende. Fuldt berettiget er også Anmærkningen til V. 575 flg., hvor Erindringen om et tidligt Ungdomsindtryk paavises paa forskellige Punkter af Byrons senere Digtning. — Ved disse Bemærkninger skulde der være antydet, hvor omtrent det forekommer mig, at Grænsen for, hvad der burde medtages af Forklaringer, skulde være sat.

Med Hensyn til den sproglige Forstaaelse er Kölbing naturligvis gennemgaaende en paalidelig Fører. Kun et Par Indvendinger maa jeg have Lov at göre. Side 78 henviser Kölbing til *Childe Harold's* fjerde Sang, Stanze XXIII, der lyder:

But ever and anon of griefs subdued
There comes a token like a scorpion's sting,
Scarce seen, but with fresh bitterness imbued;
And slight withal may be the things which bring
Back on the heart the weight which it would fling
Aside for ever: it may be a sound —
A tone of music — summer's eve — or spring —
A flower — the wind — the ocean — which shall wound,
Striking the electric chain wherewith we are darkly bound.

Hvorledes Kölbing kan finde, at Byron deri taler om «rätselhafte Klänge in der Luft, welche Traurigkeit verursachen», er ikke klart; her er jo kun Tale om, at gamle Sorger pludselig kan vækkes i Sindet ved en Ideassociation, fremkaldt ved en ringe Ting: en særegen Lyd, en Tone, en Blomst, et Vindpust osv. — I Anm. til V. 332 anføres to Linjer af *Childe Harold* III, 92:

And Jura answers, through her misty shroud,
Back to the joyous Alps, who call to her aloud!

Naar Kölbing her opfatter *shroud* som «Leichentuch», er det efter hele Sammenhængen sikkert urigtigt; der er Tale om Bjærgene, som jublende raaber til hinanden med skraldende Tordenbrag; Forestillingen om et «Ligklæde» er her aldeles ikke paa sin Plads; *shroud* er paa dette Sted blot «Skrud», «Klæd-

Digitized by Google

ning» *(misty shroud:* «Taageskrud»), en Betydning, som Ordet jo tidligere har haft og endnu i Poesi kan have. — Paa Tekstens V. 907 flg. har Kölbing utvivlsomt set sig blind, som det jo kan hænde den bedste. Der skildres, hvorledes Minotti, bragt til det yderste i Kampen, staar ved Alteret, over hvilket et Madonnabillede hænger; Billedet var

. . . placed upon that holy shrine
To fix our thoughts on things divine,
When pictured there, we kneeling see
Her, and the boy-God on her knee,
Smiling sweetly on each prayer
To heaven, as if to waft it there.

Meningen af de sidste Linjer synes mig simpel: knælende foran Alteret ser vi Madonna med Barneguden paa Skødet afmalet der, «smilende mildt til enhver Bön [der bedes] til Himlen, som om hun vilde bringe den didhen». Ifølge sin Anmærkning til Stedet vil Kölbing forbinde *smiling sweetly* med *to heaven (to smile to one* siges næppe paa Engelsk) og oversætte *on* i *on each prayer* med «bei» (skal vel være analogt med et Udtryk som *on his return*), hvad der næppe gaar an her; derimod er Forbindelserne *to smile on one* og *a prayer to heaven* jo ganske almindelige.

Til Slutning henstiller jeg til Overvejelse en Konjektur til Digtets Vers 339, hvor Ordet *wake* volder Vanskelighed. V. 337—40 lyder:

Oh, still her [ɔ: Frihedens] step at moments falters
O'er withered fields, and ruined altars,
And fain would wake, in souls too broken,
By pointing to each glorious token.

Kölbing ser kun den Udvej at tage *wake* som intransitivt Verbum og slette det umiddelbart følgende Komma, hvorved dog Meningen, som han selv indrömmer, endnu bliver «etwas gezwungen»; der sker jo ogsaa derved nogle saare betænkelige Brud i det poetiske Billede, idet Friheden först skildres som dvælende paa de græske Sletter og i Tempelruinerne, derpaa pludselig (i V. 339) skal vaagne i de nedböjede Sjæle og saa atter (i det følgende Vers) fare ud og pege paa Mindesmærkerne fra Fortiden. Jeg foreslaar at læse:

And fain would *waken* souls too broken,

hvorved Meningen bliver simpel og klar. At Lady Byron, der renskrev Digtet, kan have læst *wake in* for Kladdens *waken*, er ikke urimeligt, og Kommaet efter *wake* kan saa være føjet til for at bringe engelsk Orden i Tegnsætningen.

April 1894. **Ad. Hansen.**

Digitized by Google

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, udgivne af det philologisk-historiske Samfund. I–III, Nr. 1—15. Kjøbenhavn 1891—93, Kleins Forlag.

Det er med berettiget stolthed, at det filologisk-historiske samfunds mangeårige, energiske formand, dr. *C. Jørgensen*, kan se tilbage paa den række af studier, som i løbet af de tre sidste år er blevet offenliggjorte i samfundets navn under hans avspicier, og man må håbe, at dette foretagende, der forøvrigt støttes af staten med et årligt tilskud, må kunne fortsættes på samme smukke måde som hidtil. Hensigten var at give *Enkeltbehandlinger af Æmner fra Sprogvidenskab og Oldtidsvidenskab af Fagmænd i en for alle dannede Læsere let tilgængelig Form*, og dette formål er blevet således realiseret, at skrifterne såvel ved indhold som form gør de danske filologer al ære, så hvis de «dannede Læsere» ikke indfinder sig, er fejlen kun deres. Som rimeligt er, har den klassiske filologi leveret hovedparten af bidragene; fire hæfter give oversættelser af græske forfattere: *Lukians* Timon, gudesamtaler, samtaler i havet, Menippos' rejse (ved *Gertz*), *Sofokles'* Antigone (ved *Thor Lange*), *Aristoteles'* Athens forfatningshistorie (ved anmelderen), medens fire afhandlinger af en og samme forfatter (*Heiberg*) behandle litterære og historiske æmner fra det græske åndsliv i oldtiden og den nyere tid: Kvindespørgsmålet i det gamle Athen, Hippokrates, Genoplivelsen af studiet af Græsk, Et mislykket renæssancetilløb. Antike, ikke-klassiske æmner findes behandlede i *H. O. Lange*'s Den store Sphinx ved Gizeh og *Dines Andersens* Udvalg af Rasaváhiní. Tre afhandlinger have hentet deres stof fra den nyere tids litteratur, som egenlig synes at måtte ligge udenfor foretagendets ramme, hvad man i betragtning af deres værd let tilgiver (En theaterforestilling i middelalderen ved *Nyrop*, Chaucers liv og digtning ved *Jespersen*, Molière og hans modstandere 1662—64 ved *Sandfeld Jensen*). Derimod falder kun en eneste afhandling ind under sprogvidenskaben, nemlig *Jespersens* «Fremskridt i sproget», der så også ved sit omfang og endnu mere ved sin værdi gør fyldest for mange. At det er gået således med den ene side af foretagendet, den sproglige, er måske dog ikke at beklage; sproglige undersøgelser er nu engang ikke mad for allemand.

Skulde man tillade sig at give studiernes udgiver et råd, vilde det blive en ærbødig henstilling om muligvis at skaffe en afhandling om det græske teaters ydre indretning, et æmne, der nok fortjente at fremstilles af en kyndig hånd. Derimod må jeg bestemt fraråde at søge eller modtage medarbejdere udenfor fagmændenes kres; det enkelte forsøg, der i de foreliggende 3 bind er blevet gjort i den retning, er både ved stofvalg og udførelse faldet så slet ud, at det kun kan have betydning som modsætning og advarende exempel.

April 94. **Karl Hude.**

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PN 9
.N83
Su 3
v. 1-2

Digitized by Google

